

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historiske Efterretninger

om Avnslev og Bovense Sogne
i ældre Tid

Ved
Albert Thomsen

I

Særtryk af »Svendborg Amt«

C. SCHÖNEMANN s NYBORG

Historiske Efterretninger

om Hvnslev og Bovense Sogne
i ældre Tid

Ved

Albert Thomsen

Særtryk af »Svendborg Amt«

I

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

En Dag for en Del Aar siden fandt jeg paa det kongelige Bibliotek i Ole Worm's Monumenta Danica en Beskrivelse af den forsvundne Runesten ved Avnslev Kirke. Jeg var dengang Lærer ved Avnslev Skole, og den mærkelige Sten vakte min Interesse for Egnens Historie. Mit Arbejde med Runestenen førte mig naturligt ind paa andre lokale Emner, og det endte med, at jeg fik Lyst til at tage hele Egnens Historie op til Undersøgelse. I flere Aar brugte jeg da Ferier og Fridage til at samle Stof i Arkiver og Biblioteker til en Bog om Nyborgegnens Historie, samtidig med at jeg hos gamle Folk søgte Oplysninger om tidligere Tiders Skik og Tro. Men efter min Forflyttelse hertil i 1918 blev det umuligt for mig at gennemføre min oprindelige Plan, dels fordi Svendborg Amts historiske Samfund, som med stor Elskværdighed havde tilbudt at udgive mit Arbejde, ikke godt kunde tage hele Bogen i eet Aarsskrift, og dels fordi min Tid snart blev stærkt optaget herovre i vort historiske Samfunds og i Museets Tjeneste. Jeg omarbejdede derfor Bogens enkelte Afsnit, saaledes at de kunde udsendes eet eller to ad Gangen med Aarbøgerne og læses uafhængigt af hinanden som afsluttede Skildringer. I Stedet for en jævnt fremadskridende Beretning er det altsaa blevet en Række særskilte Afhandlinger. Men denne stykkevisse Udgivelse er jo paa flere Maader uheldig, og jeg beder den gunstige Læser tilgive, at Forholdene har nødvendiggjort den. Hvert Aar er der taget et Par Hundrede Særtryk af Artiklerne. For dog at faa noget fra Haanden udsendes nu som en I Del de Artikler, som Aarbøgerne 1923—26 har bragt, og som skildrer Træk af Egnens Historie indtil 1660. I en følgende Bog vil jeg derefter søge at føre Fremstillingen videre til det 19. Aarhundredes Midte. Til Slut vil jeg bringe Svendborg Amts historiske Samfund min bedste Tak, fordi det har gjort det muligt for mig at faa mit Arbejde frem. I de seks syv Aar, jeg tilbragte i Avnslev, var denne Indsamling af „historiske Efterretninger“ mig en kær Fritidssyssel, og det er mit Haab, at Bogen af Egnens Folk for hvem den egentlig er skrevet, maa blive modtaget som et beskedent Udtryk for den Taknemmelighed, jeg føler ved Mindet om mine Ungdomsaar i det skønne Østfyen.

Holbæk, i August 1928

Albert Thomsen.

I. Indledning.

Avnslev og Bovense Sogne danner tilsammen een Kommune, der hører til de største paa Fyn. I Forening med Nabsognene Flødstrup-Ullerslev danner de Nordspidsen af Svendborg Amt.

Nordligst ligger det lille Bovense Sogn, 1294 Tdr. Land stort (= 7,14 Kvadratkilom.). Det har Form som en Trekant, støder mod Vest ind til Flødstrup Sogn og gaar ud til Storebælt i Øst. I Syd grænser det op til Avnslev Sogn, der er mellem fire og fem Gange saa stort, 5801 Tdr. Land (= 32 km²). Dette Sogn har en mere indviklet Grænselinie. I Vest støder det op til Flødstrup og Ullerslev Sogne, men Syd paa danner Vindinge Aa et Stykke Skellet ind mod Kullerup og Skjellerup. I Øst er Storebælt Grænselinie fra Strandskov til Skaboeshuse. Denne nordlige Del af Sognet, der ligger som en nogenlunde afrundet Klump Nord for Aaen og en Linie gennem Pilevad over mod Skaboeshuse, er uden Tvivl det oprindelige Sogn; men nu strækker Sognet sig langt sydligere. Ind mellem Hjulby og Vindinge Sogne i Vest og Nyborg Mark- og Skovjorder i Øst skyder sig Juels-

bergs og Borgeskovs Jorder, der forbi „Telegrafskoven“ fortsætter sig over Avernakke ud i Dyrehavekvarteret ved Nyborg Fjord. Endelig hører til Avnslev Sogn det meste af den store Halvø, der ender i Knudshoved, Øen og Slipshavn. Fra Nord til Syd er Kommunen lidt over 2 Mil lang (15,5 km).

I Avnslev Sogn ligger Byerne Avnslev, Korkendrup, Skalkendrup, Rejstrup og Nordenhuse samt Herregaarden Juelsberg. I Bovense Sogn Bovense og Strandtved.

*

*

*

Men nu Naturen — —. Hvorledes ser der ud i disse østfynske Kystegne? Hvilke Former for landskabelig Skønhed rummer de?

Skov veksler med Ager, Strandenge med Smaakrat, Sandjorder mødes med sorte Moser, den store Aa og de smaa Bække strømmer gennem Søen og glider ud i Fjorden. Østerpaa skyller Storebælt op mod den lave Kyst.

Gaa op paa „Skallebjerg“ en Sommeraften og se dig om; her er frit Udsyn til alle Sider. Mod Vest er Himlen luerød af Solnedgang, Kirkeklokkerne ringer deres Aftensang fra Sogn til Sogn. Under os ligger Skalkendrups store Gaarde, Præstegaarden med Storkereden og de gamle Træer, og den prægtige lille Kratskov, Eskehaven, hvis Smaadamme blinker taageslørede i Halvlyset. Længere ude ligger Aaskovgaardene og deres Smaaskove, Korkendrup og Flødstrup med det hvide Kirketaarn. Ude i Sydvest ses Avnslev Kirke mellem Kirkegaardens høje Elme. Hvorfor lagde de Bymænd deres Kirke saa lavt? Højt paa Bakken ved „Ellekær“ burde den have knejset, eller oppe i Byen paa „Krages Banke“. — Syd for os ligger

de tre Føjsehøje ude i Marken. Der bor Troldfolk, siger de gamle. Bag Højene dukker Avnslev op med den slanke Mejeriskorsten, og længere borte skjuler et blaagrønt Skovbælte Juelsberg og Nyborg for os; kun Vor Frues Spir peger over Skovene mod de røde Aftenskyer. Lidt vestligere ser vi Hjulby Kirketaarn og hinsides Aadalen Vindinge Kirke. Men mærkeligst er det næsten at vende Øjet mod Nord, for da glider Haver og Hegn og Smaaskove ud i eet for os og gaar jævnt over i de store Skove ved Lundsgaard, bag hvilke Munkebo Bakke som en fjærn Bjærgryg danner Horisont. Inde i alt det frodige grønne øjner vi Bovense Kirkes Taarn, hvidt med festligt rødt Tag, og hist og her en langlænget, straatækt Gaard. Helt ud til Stranden gaar Skoven, og her er saa fladt, at de hundrede Hegn næsten skjuler baade Nordenhuse og Rejstrup for os. Øster ude ligger saa det store Bælt, skinnende blankt og i dyb Aftenro. Der gaar en stor Bark ned mod Sprogø, hvis Fyr blinker vejledende, og vi kan ogsaa skimte Lysene ovre i Korsør Færgehavn.

Kysten er jævn og lav ud mod Bæltet, Skrænter ser vi kun ved Skaboeshuse og ude ved Knudshoved Fyr, og de mangler Skov. Ellers faar vi det samme Billede overalt: en flad, stenet Strand, Volde af Sand og Tang, dækkede af salte, saftige Strandplanter, mange Steder Marehalm, og indenfor en grøn og frodig Strandmark. Fra den hæver Landet sig straks med Kornagre og Græs-jord hinsides et Hegn af Slaaen eller Sandtorn. Smukt er der langs Stranden ved Nordenhuse, naar man sidder mellem de susende Fyrretræer, der er „Præsteskovens“ yderste Forposter; der henne ligger optrukne Baade, Sildeskasser og store Net, bag dem Fiskerlejets pæne Huse; ude i Stranden plasker badende Børn om mellem de vaade Graasten, ganske som i Stenalderens Dage. Deres Raab

skingrer af Genlyd mod Skoven. — Ogsaa en Spadsere-
tur langs Stranden fra Grønnehave hen under de høje
Lerskrænter ved Skaboeshuse og ud til Teglværks-
skoven er smuk og afvekslende. — Men friest ligger
Havet for vort Blik, naar vi staar paa Sogdenes Sydspids
oppe ved Knudshoved Fyr; da ser vi de farende Skibe
fra Sjælland til Fyen, over til Sprogø og Syd paa til
Langeland. Bag os ligger Isbaadestationen og Slipshavn
med den gamle Færgetro og Bøgeskoven.

I Oldtiden var Egnen dækket af store Skove,
især langs Stranden, men nu er der kun Rester tilbage
af fordums Herlighed. De største Skove findes ved Juels-
berg. Her er Bøgen eneraadende, og de enkelte gamle
Ege, man hist og her opdager, er de sidste sejge Kæm-
per af en slagen Hær, Minder fra en Tid, da Egen var
Skovens Herre. Juelsbergskoven skal man besøge i Løv-
springstiden. Bøgen er tidlig grøn her, og man finder
vanskeligt et skønnere Syn for danske Øjne end denne
foraarsfriske Løvsal i Majsolens skære Lys. — Men ligesaa
pragtfuld er Skoven i Grunden i Septembers sidste Dage,
naar Løvet falder; over alle Veje drysser Bladene i de
hedeste Farver, røde, gule, orange og bronze. Saa kan
man gaa en vidunderlig Spadseretur ned gennem Amalie-
lund og videre gennem tæt Krat og aaben Skov ud til
de stubvisne Agre, som skiller Juelsbergskovene fra Teglværksskoven og Christianslund.

Men ogsaa de mange mindre Skove og stille Smaa-
lunde, der ligger spredte over begge Sogne, ejer mange
skønne Partier. Her forstyrres Idyllen ikke af støjende
Fremmede; Dyr og Planter trives i Fred; her er ofte
hverken Vej eller Sti. — Og her synger Nattergalen i de
lyse Juninætter.

Moser og Engdrag finder vi allevegne i de to

Sogne. I den tidlige Foraarstid, naar Engene er gule af Kabbelejer og Engblommer, er der meget smukt nede ved Aaen, Vindinge Aa. Langs Gyden, som løber der ned, marscherer de slanke Popler, een Række paa hver Side, men omsider standser de, deres Rødder drikker af Grundvandets Overflødighed, og de drister sig ikke ud i den vaade Eng. Her snor Aaen sig langsomt, klart er dens Vand, hvid og fast dens Sandbund; her bader Børnene om Sommeren. — Smukke Mosedrag ser vi ved Hjulby, Korkendrup, Skalkendrup og flere andre Steder.

Rigtige Søer er der ingen af, men mange smaa Kær og Vandhuller i Markerne. Og saa de kønne Gadekær, som alle Landsbyerne har.

Jordbunden selv bestaar næsten overalt af det fede, frugtbare Moræneler fra den sidste Istid; mange Jorder, f. Eks. ved Skalkendrup og Bovense, maa regnes til de frugtbarste og kraftigste paa Fyen. De bugner hver Sommer af tæt og frodig Hvede. Nogle Steder danner Istidens Sandlag Overfladen, f. Eks. i mange af Bakkerne, og Vest for Avnslev ligger store Strækninger, som tidligere var Hede, „Hedemarchen“ hedder de paa de gamle Matrikuls kort. Her gror endnu lidt Lyng hist og her paa Digerne, men Jorden er allevegne under Kultur. Ældre end disse Morænelag er Kalkstenen, som et Sted i Sognene bryder frem til Overfladen, i Kalkbrudene Vest for Rejstrup.

Terrænet er overvejende „bølgeformet“, brede Bakkedrag i rolige, afrundede Linier, ingen bratte Aase eller Bakkekamme; jævnt stigende, jævnt faldende breder Markerne sig. De største Flader ligger mod Vest; ud mod Stranden, fra Skalkendrup og ned mod Juelsberg, er Overfladen mere urolig i Linierne.

*

*

*

I denne skønne Natur, paa denne frodige Jord lever og virker tre Tusinde Mennesker. Her gaar Ploven hvert Foraar gennem sort, dampende Muld, her strør Sædemanden sine Korn i den ventende Jord, her grønnes og gyldnes Agrene under Lærkesang i Solens varme Lys, her klaprer Høstmaskinen frem gennem den gulmodne Sæd. Her ligger By ved By med hvidlængede Gaarde og Huse, omgivne af lune, fyenske Haver mod brogede Blomsterbede. Bugtede Gyder med gamle, stynede Pile leder ud mod de aabne Landeveje.

Og det bliver nu vor Opgave paa de følgende Sider at fortælle om de Slægter, som boede og byggede i disse Egne i Aarhundredernes Løb.

II. Minder fra Oldtiden.

I de første Aartusinder, der gik, efter at den sidste Istid var afløst af et mildere Klima, dækkedes vort Land for Størstedelen af vældige Fyrreskove, hvor hist og her en lille Flok Mennesker havde indrettet deres simple Bopladser. Egnen her Nord for Nyborg laa den Gang lavere end nu, Nyborg Fjord fortsatte sig langt op i Vindinge Aadal, og Kysten ud mod Storebælt havde en anden Form end nu.¹⁾ Fra disse fjærne Tider har vore Egne ingen Fund at fremvise.

¹⁾ I den store Maglemose N. V. f. Skaboeshuse findes endnu Strandsand med Skaller, Strandsnegle og Muslinger, Tangrester, Lag af „Rallesten“ m. m. hvilket kunde tyde paa, at Kysten tidligere er gaaet saa langt ind. Der kan i Terrænet spores en tydelig Sænkning, som begynder ved den store Strandmose ved „Rabenslyst“, fortsættes gennem Maglemosen og V. f. Skaboeshuse ud til Kysten ved Nordenden af Teglværksskoven. Maa-ske har Terrænet Øst for denne Sænkning dannet en Ø, hvis Østkyst laa længere ude i Bæltet end den nuværende Kyst, hvad nogle Fund i Havstokken synes at tyde paa.

Efterhaanden blev Fyrren fortrængt af Egen, der dannede store Skove langs Kysterne, som Tid efter anden antog deres nuværende Form. Strandlinien maa tidligere have ligget et Stykke ude i Bæltet, thi der findes f. Eks. ved Nordenhuse, Rødder af Egetræer og store Dele af Stammer langt ude i Stranden under Sandbunden. Der ligger ogsaa Tørvemose under Havstokken enkelte Steder.

Her i disse tætte, vilde Egeskove, paa de flade, grønne Sletter mellem dem og langs Stranden strejfede Smaaflokke af Jæger- og Fiskerfolk omkring, klædte i Dyrerhuder og forsynede med mærkelige Vaaben og Redskaber, som de møjsommeligt tildannede af den haarde Flint. Fra denne ældre Stenalder har vi de tidligste Vidnesbyrd om Bebyggelse i disse Egne, idet der rundt om i Markerne er fundet adskillige raat tilhugne Øksehoveder, Flækker m. m. Ved Højene paa Borgeskovs Marker fandtes engang et helt Lag af mere eller mindre bearbejdet Flint, maaske Rester af en Boplads fra hine Tider, en gammel Arbejdsplads.

Gravhøje fra Stenalderen.

Derimod synes det, som om de talrige Høje, der forhen kuplede sig over vore Marker, for Størstedelen hidrører fra den yngre Stenalder. I vor Tid er der i de to Sogne ikke 10 Gravhøje tilbage, mens de tidligere fandtes i meget stort Antal spredt over hele Egnen. Gamle Folk fortæller om, hvor mange der var, og hvor smukke de var. Men i det sidste Hundredeaar har man — uden Sans for de historiske Minder, uden ringeste Pietetsfølelse — raseret Egnen for disse kønne Oldtidsmindesmærker, bortslæbt Stenene og anvendt dem som Spldsten i Gaardene, og jævnet Højene, saa de næsten ikke mere kan skimtes i Terrænet. Kun faa er tilbage, og de er endda stærkt

mishandlede. Mens vi tidligere maaske havde 60—70 „Kæmpehøje“ med Dyssekamre paa Toppen og flere store Langdysser, saa er der nu ikke een Høj tilbage i ubeskadiget Tilstand, saaledes er man her som andre Steder faret frem mod dem i Uforstand og Ligegyldighed.

Vi vil nævne nogle af de endnu bevarede.

I Aunslev Overby, omme i „Krogen“, ligger en stor Gravhøj paa Skellet mellem Kolonihaverne og Hesselager. Den er stærkt indpløjet, men Ejeren har fredet Toppen af den og anlagt en Gangsti derop, saa man derfra har en smuk Udsigt til alle Sider. Muligvis sidder der enkelte Sten i dens Sider endnu, skjulte i Jorden.

Den ene af de tre Føjsehøje, den sydvestlige, i P. Jørg. Petersens Mark, er vistnok ogsaa en Stenalderhøj.

Ligeledes den store Høj N. f. Aunslev Kirke i Hans Hansens Mark, efter hvilken han har kaldt sin Gaard „Alfshøjgaard“. Om Alfshøj er dens rigtige Navn, er ikke til at afgøre. Paa Matrikulkortet 1788 staar der „Foil Höy“ paa Marken ved den, og tæt Øst for læser man „Tiilhøys Agre“ (1688: Tælhøj), vistnok Navnet paa Nabohøjen ved Landevejen i Gartner Knudsens Mark. Jorden, hvorpaa førstnævnte Høj ligger, tilhørte før Præstekaldet, og Pastor C. F. Kisbye fortæller, at den kaldtes Kirkebakken eller Præstehøjen, og han gjorde et forgæves Forsøg paa at udgrave den. Her er ingen Rester af Stensætning.

Paa Borgeskovs og Juelsbergs Jorder findes enkelte Gravhøje; ogsaa i Skovene ligger et Par Smaahøje, som mulig hidrører fra Oldtiden. Men det gælder her som de fleste Steder i Egnen, en sagkyndig Undersøgelse med Udgravning er ikke foretaget; og det bedste Kendemærke, Dyssekammeret, er fjærnet.

Paa Dalsgaard's Jorder, V. f. Lysemose, ligger

ind til Markskellet en Stenalderhøj med Rester af Stensætning.

Helt ude ved Storebælt ligger de tre Strandtved-Høje. Den største og smukkeste af dem er nu ved at forsvinde da der stadig pløjes over den. Om den anden, der ligger paa Vejmand Jens Pedersens Jord (Rørbæk), har gamle Jesper Jensen i Strandtved fortalt mig en Del. Han kunde huske, at den var omsat med en Kreds af meget store Graasten og havde et Dyssekammer paa Toppen. Omkring 1855 fjærnedes de fleste af Stenene. Bønderne i Omegnen hentede Sten der til Spjld under Bygninger, til Trappetrin o. l., f. Eks. sidder der Sten fra den i Jørgen Gregersens Gaard i Visby. De gamle fortalte altid som et Sagn, de havde hørt, at en Konge skulde ligge begravet i Højen her. (Se videre S. 18 om Fundene fra Broncealderen).

Disse tre Høje nævnes allerede 1623 i en Sognebeskrivelse¹⁾: „Udj Nørremarck paa It steed kaldis strandwid findis nogle stenhobe, som mand kalder Steendysset, som [er] Graffuer.“

Men foruden disse Gravhøje fra Stenalderen findes der i begge Sogne en Del, som endnu er kendelige i Terrænet og huskes som „Kæmpehøje“. Der er f. Eks. den førnævnte Bakke paa Gartner Knudsens Mark V. f. Avnslev, Tælhøj, som den sikkert har heddet. Der er Knøllen, en Banke V. f. „Onkelsminde“ i Nederby, den havde tidligere et stort Dyssekammer. Som de fleste af den Slags Høje husede den ogsaa „Bjærgfolk“. Marken hedder endnu „Knølles-Agre“.

Tæt Øst for Korshøjgaard ligger „den forreste“ og „den bageste“ Korshøj; den sidste ses snart ikke mere.

¹⁾ Præsteindberetn. til Ole Worm. — Ny kgl. S. 728 4°.

Den forreste havde før en Stensætning, men den bageste nede ved Smedelykken var højere og havde et Gravkammer, som kom til Syne, da den blev jævnet c. 1865. „Der var saadan nogle store Sten stillet op ved Siden af hinanden med en meget større ovenover (Overliggeren), og indeni laa der det meste af et Skelet, saa vi Børn turde næsten ikke komme ned ad den Kant til, saa ræd var vi for den døde Mand, der sad inde i Højen“, har en Mand fortalt mig.

I Peder Hansens Mark i Korkendrup laa før en Gravhøj, som kaldtes Aashøj (*O'eshöi*), efter den hed Byjorderne heromkring „Aasmarken“. (I Matrikullen 1688 nævnes „Aeskroegs Agre“; Kortet 1788 har ligeledes Aas-Agre og „Aas-Krog“). Den er næsten forsvundet i Terrænet nu.

En halv Kilometer S. V. for Avnslev Kirke i „Blinkens Agre“, har der ligget en stor Stendysse, som de gamle kaldte Stivesten. I de gamle Marklister nævnes den stadig (Stiffsteen, Stifuensteen, Stifue Steen, Stive Steen). Det er utvivlsomt denne Høj, der menes, naar det i et Haandskrift om de fyenske Runesten hedder om Avnslev-Runestenen, at den er flyttet „fra en høj, som ligger strax synden for forskreffne Auindslöffs Kirche, vdi denne høj siger bønderne, att en Kiempe skulle ligge begraffuen, huilcken vor saa sterck att ingen Kiempe vdi alle disse lande kunde hannem bestaa for sin store styrcke skyld, oc dog paa dett sidste bleff forgiffuen och laugd vdi denne høj“. — Noget lignende fortælles i en Indberetning fra Præsten Oluf Lerche 1743: „Paa Aunslev Hede-Mark Sydvest for Kirken ungefær 200 Skridt derfra findes en meget stor Sten paa 3de andre Stene oplagt, som kaldes Stiive-steen, men hvad heller den har været brugt udi de hedenske Tider til et Offersted, eller det

skal være en saakaldet Kæmpebegravelse, har jeg ej kunnet komme i Erfaring om ¹⁾“. — Ogsaa Pastor I. B. Kisbye omtaler et Sted Sagnet om, at der tæt ved Kirken ligger en Kæmpe begravet med store Skatte, men han antager, at det er i den førnævnte Høj N. f. Kirken; Stivesteen har maaske allerede i Kisbyes Tid været ødelagt. — Højen er nu næsten forsvundet.

I Præsteindberetningerne til Ole Worm 1623 fortælles om en stor Langdysse, der laa ved Aamagyden, midtvejs mellem „Onkelsminde“ og Viadukten: „Synden Kirchen findis Nogle høye lange graffue paa Marchen, omkring sat med stoere graa Kampestene, som mand kalder dysset“, og Præsten fortæller, at „gamle folck mener, at Kemper med deris Eftkomm. skall deri ligge begraffuene“. Langdyssen nævnes ofte, 1667: „neden for dysset“, 1788: „Lange Dysse Agrene“, og Marken kaldes endnu af de gamle for „Dysseagre“.

Beretningen fra 1623 nævner desuden nogle andre „høye baade synden och Vesten Kirchen, som er opsat med steen“, saa det lader til, at Egnen var rig paa disse Gravminder. Naar man ser den Mængde Sten, endogsaa meget store Sten, der sidder i Kirkegaardsdiget, opstaar den Tanke let, om ikke mange af dem fordem har staaet paa de omliggende Markers Gravhøje. Da Ladebygningerne paa Juelsberg blev genopført efter den store Brand 1848, tog man Dyssernes Stensætning til at lægge Grund med. Gamle Folk fortæller, hvorledes de fra Morgen til Aften kørte Sten fra Højene paa Fæsternes Marker op til „Gaarden“.

Paa dette Sted maa vi ogsaa omtale: Tinghøjen i Aalykke. 1623 hedder det: „Vdj en shou sønden Kirchen

¹⁾ Indberetn. til Lente Adeler („Tilstanden i Nyborg Aaret 1743), Landsarkivet.

kaldis Aalych findis en stenhob, kaldis Tinget, huor der menis at wære holt Ting I fordum Tiid, och er Nogenlunde shicket epter itt ting“. Matrikulen 1688 nævner „Ting-Aalyche“. Tingstedet vender vi siden tilbage til. Her skal kun siges, at denne Høj uden Tvivl ogsaa var en Gravhøj fra den yngre Stenalder. En Mand, som c. 1856 var med til at rydde den, fortæller, at den havde „dobbelst Stensætning“, en Række ved Foden og en anden højere oppe, men denne „øverste Række“ har muligvis været selve Dyssens Kammer, hvor Overliggeren maaske var fjærnet. Jorden paa Toppen var fuld af „alle Slags Jord og Fyld og Sten ligesom runde Brosten“. Der fandtes ingen Oldsager, saa vidt han kan mindes. Stenene sidder i et Par Gaarde i Aalykke. Højen har ligget paa Aalykkegaards sydligste Mark, helt nede ved Aaen; den er næsten ikke til at faa Øje paa mere. Marken er paa dette Sted oversaaet med Flint; nogle Stumper saa ud til at være ildskørnede ved at ligge i et Baal. De ældre husker, at det „skal jo ha' været et gammelt Tingsted“, og den kaldes *Meihöi*, maaske kommer det af Mindehøj.

Indberetningen til Ole Worm fortæller ogsaa, at der paa Skalkendrup Mark, paa et Sted, som kaldes *Pilekrog*, findes „2 Stenhobe som Graffuer“, altsaa to Stendysser. De skulde efter denne Beskrivelse ligge mellem Bovense Skole og „Marielyst“.

Foruden de Høje, vi nu har nævnt, findes der rundt i Sognene en Del, som muligvis ogsaa er rejst i Stenalderens Dage, men som der intet sikkert kan siges om. —

Ilde er der handlet med de smukke Gravminder, som vore Forfædre rejste til deres Dødes Hæder; kun faa staar tilbage, og alle er de mere eller mindre medtagne. Det er derfor vort Haab, at de nulevende og fremtidige Slægter vil værne om de Oldtidsminder, Fortiden skaanede.

Vi kan sige som Pastor I. B. Kisbye i Skalkendrup skriver 1809: „Kun Skade, saamange af disse skønne Mindesmærker, ja de fleste, ere alt ødelagte uden at man endog i de nyere Tider har villet lægge Mærke til deres Værd“. (I et Brev til d. kgl. Kommission til Oldsagers Opbevaring).

Andre Fund.

Nogle Markfund fra Skalkendrup Mark, Strandskov og Rabensløst vidner om, at man i Stenalderen undertiden begravede de døde uden at sætte Høj over dem.

En Dag i September 1873 gik en Boelsmand paa Skalkendrup Mark og pløjede. Under Arbejdet stødte Ploven paa en Sten; han standsede Hesten og tog Stenen op; og da han opdagede, at der var én under den igen, hentede han en Spade og begyndte at grave den underste op. Derved stødte han pludselig paa et Menneskekranium og forskellige andre Knogler. „Han havde ingen Ide om, at det var en Oldtidsgrav, men tænkte som sædvanlig paa Lig fra Svenskekrigen.“¹⁾ Derfor tog han ufortrøden fat paa at rydde op i Graven, men var dog saa betænksom at give Pastor Kisbye Underretning om Fundet. Paa Oldnordisk Museums Vegne kom da C. G. V. Faber til Stede og undersøgte den slemt forstyrrede Grav, hvor man fandt fire Menneskeskeletter, som laa i en Klump, en sønderbrudt Urne, en smuk 6 Tom. lang „Lansespids“ af Flint, en Benpren og en Del Dyreknogler. Hele Fundet indsendtes til Museet. Graven var mærkelig lille, 1 m lang og $\frac{1}{2}$ m bred, men den forstyrrede Tilstand, hvori den fandtes, vilde sikkert umuliggøre en nøjagtig Opmaaling. Disse Stenaldergrave paa fri Mark plejer at

¹⁾ Indberetn. til Worsaae fra Faber. 3/10 1873. — Kisbye meddeler det i Fyns Stiftst. for 24/9.

være en Del større. Gravkisten laa i Retning N.-S. paa fuldstændig flad Mark. Bunden var „brolagt“ med mindre Sten, i Siderne sad nogle større, mens et Par flade, brede Sten dannede Kistens Dække.

I samme Mark er der tidligere opløjet Rester af gamle Ildsteder, hvor der har været tændt Baal op, sandsynligvis de saakaldte „Brandpletter“. I den trækulblandede Jord laa der mange Potteskaar, Dyrknogler og enkelte Stumper bearbejdet Flint.

Paa en af Strandskovs Marker fandt man i 1909 ved Mergelgravning lige under Plovfuren en Del Knogler og itubrudte Kranier af Mennesker; de laa uden Orden i Jorden, og der syntes at være 2 à 3 Skeletter. Foruden Knoglerne saa man kun en lang, smal Flintestens Spydspids. I Nærheden fandtes tidligere „et gammelt Ildsted“ og en Broncedolk.

Et lignende Fund er gjort paa Rabenslysts Jorder i en Banke nær Stranden, hvor man ved Mergelgravning fandt flere Skeletter, og der meldes ogsaa her om et Baalsted.

I det hele taget er der langs Stranden optaget adskillige Skeletter, oftest i Nærheden af gamle Baalsteder fra Stenalderen. Men hvor der ikke samtidig med Knoglerne findes Oldsager, er den Mulighed jo straks til Stede, at det er yngre Begravelser, f. Eks. fra Svenskekrigene, som jo netop rasede stærkt her paa Egnen.

I de fleste Hjem her i de to Sogne gemmer man Flintestensredskaber fra Stenalderen, som er fundet i de omliggende Marker. Opkøberne har ogsaa her paa Egnen gjort rig Høst — ikke mindst af Bronzeegenstande — og for faa Kroner skilt Folk af med smukke og værdifulde Oldsager, som ofte havner i et udenlandsk Museum. Men er end de fineste og ejendommeligste Stykker gaet

tabt — Folk fortæller selv derom — saa er der dog nok tilbage til, at man kan faa en Forestilling om, hvor tæt Egnen maa have været bebygget i Stenalderen, og hvor højt et Kulturtrin, disse Mennesker maa have staaet paa, siden de forstod at tildanne saa nydelige Øksehoveder, Pile- og Spydspidser, Dolke, Mejsler og Savblade. Endnu findes der hvert Aar under Markarbejdet adskillige Redskaber og Vaaben af Flint. I enkelte Marker er Fundene endog særdeles hyppige.

— Paa den Tid, da den yngre Stenalder langsomt gik over i Bronzealderen, c. 1400 Aar før Christus, var Egnen her beboet. Spredt mellem Skovene laa Bopladserne med de smaa risflettede Hytter, hvis Vægge bestod af Ler. Udenom laa Smaapletter af dyrket Jord, hvor der sikkert avledes Hvede og Byg. Inde i Skoven drev Hyrderne om med Husdyrene: Geder, Faar, Køer og Svin; Hundene hjalp til at holde Flokken sammen. Nogle af de voksne Mænd gik paa Jagt eller fiskede ved Strandkanten. Kvinderne gruttede Korn til Mel og tilberedte Maden. Haandværket er i sin Vorden; et Sted former Pottemageren sine Krukker og Fade, eller maaske store, smukke Urner, der skal gives de døde med som Gravgoods. Og fjærnt og nær klinger Stenhuggerens Hammerslag, mens han med sikkert Haandelag og øvet Øje udhamrer af den haarde, lunefulde Flint de nydelige Vaaben og Redskaber, som den Dag i Dag er Genstand for vor Beundring.

Bronzealderen.

Ogsaa fra Oldtidens følgende Afsnit, Bronzealderen, har vor Egn adskillige Fund at opvise.

Halvandet Tusinde Aar før Kristi Tid begyndte Sydens Købmænd at bringe baade Kobber, Tin, Guld og Blan-

dingsmetallet Bronze med herop; og vi kan tænke os, hvorledes de ved vore Kyster har opslaaet deres brogede Telte, hele Boder med allehaande fremmede Produkter, som Nordboerne tilbyttede sig for Skind og Rav. Men det kosteligste, de bragte, var Metallet, Broncen, der ejede store Fortrin frem for Flinten. Det blinkede og lyste fra Købmændenes Boder af blanktslebne Sværd og Dolke. Kvindernes Øjne droges mod de pragtfulde, snoede Armringe og Bæltespænderne.

Med Broncetiden begynder en ny Kulturperiode, Samkvemmet med de sydligere Folkeslag blev betydningsfuldt paa mange Omraader. Snart købte man det raa Metal og støbte selv Vaaben, Redskaber og Smykker deraf. Ofte er disse Ting prydede med fine Ornamenters, som vidner om Sans for Linievirkning og Stil.

Rundt i vort Land finder vi Gravhøje i Hundredvis fra Bronzealderen. De er oftest meget mindre end Stenalderens Høje, og de har intet ydre Stenkammer, men rummer eet eller flere stensatte Urnekamre. Saa vidt jeg ved, ligger der i vore to Sogne ingen Høje, der afgjort stammer fra Bronzens Tidsalder. Deraf kan man ikke skønne, at der ingen har været her; deres Forsvinden skyldes snarest den Omstændighed, at de lettere end de store Stendysser lod sig sløjfe. Men desuden viser det sig, at de sjælden er talrige i Egne, hvor der, som her, var mange Stenalderhøje. Man brugte da disse som Gravpladser, idet man indrettede Urnekamre overalt i Siderne paa den store, gamle Høj. Saaledes er det sket med den ene af Højene i Strandtved.

Da man c. 1855 fjærnede de store Sten, som stod i Kreds om Højens Fod, saaledes som tidligere er fortalt, fandt man i Højens Sider, indenfor Stenkredsen, en Mængde Urner. Vi lader vor Hjemmelsmand, nu afdøde Jesper

Jensen i Strandtved, fortælle derom. „Der var da nok over en Snes af de Potter; sorte og pæne var de, ligesom Jydepotter. Ovenpaa laa der en flad Sten som Laag, og nede i dem var der en hel Bunke Aske. Vi Børn fik dem jo at lege med og løb ned til Stranden og skyllede det' her' Skidteri ud af dem, og saa var de saa pæne; glacerede indeni. Somme af dem havde to smaa Ører, nogle bare en Stjært. De var saa store, at der magelig kunde være et Par Kander Mælk i dem. Vi delte dem mellem os; vi Drengene fik hver een, de smaa Tøse fik to, og saa legede vi med dem. Men til sidst blev de knaldet i Stykker til Fastelavnsløjer.“

Der gik det Sagn, at her i Højen laa en Konge begravet. Han har en Guldkæde om sin Hals, og den er saa lang, at den rækker helt ned om hans store Taa. Den Kæde var nok værd at eje, og derfor gravede en ung Mand, en Søn af Fæsteren, en dyb Rende tværs ned i Højen ovenfra. Da han var naaet et Stykke ned, stødte han paa et stort Broncesværd, som ved hans Uforsigtighed brødes i flere Stumper. Der var intet Hæfte til. Det opbevares endnu i Familiens Eje.¹⁾

I den østligste af Korshøjene fandt man, da den sløjfedes c. 1865, foruden den tidligere omtalte Stenaldergrav, en stor Urne, som straks gik itu, et Broncesværd, et Broncesmykke og mange smaa Metalstumper.

I den stærkt overpløjede Stenalderhøj paa Gartner Knudsens Mark V. f. Avnslev („Tælhøj“?) blev der for mange Aar siden fundet en velbevaret Urnegrav („en stor Gryde“) og en Broncedolk, der ligesom en tidligere optaget Broncering nu er forsvundet.

Saaledes meldes der om Broncefund i mange af Eg-

¹⁾ Ved en Udgravning i Strandtvedhøjene 1922 fandtes et Broncesværd, to mindre Sværd, to Dolke og en Økse.

nens store Gravhøje fra Stenalderen; foruden det gamle Dyssekammer rummede de tillige een eller flere Urnegrave.

Et Gravfund fra „Rabenslyst“ c. 1855 synes at hidrøre fra den ældre Bronzealder, da man endnu begravede Ligene ubrændte i stensatte Grave, ofte paa flad Mark. Der skulde graves Mærgel fra en Banke Ø. f. „Rabenslyst“, N. f. Vejen efter Stranden, og under Arbejdet stødte man paa flere lange Grave med en Del Menneskeskeletter. Hver Grav indrammedes af en Stenkreds med glatte Sider indad til; der var eet Skelet i hver Grav. Der fandtes 2 store Armringer af Bronze, dannede i den sædvanlige Spiral-Form med 10—12 Vindinger, saaledes som Kvinderne brugte dem den Gang. Men Arbejdet blev straks fortsat, Skeletdele og Sten raslede ned i Udgravningen; og Ringenes Skæbne er ubekendt; de er nok overladt en eller anden Opkøber. Bakkens Top viste sig at være opfyldt; Materialet var hentet fra Stranden: Tangrester, Strandsand med Rullesten og Sneglehuse. Desuden var der Spor af et Baal eller Ildsted. Under dette Fyld var Gravene anbragte i selve Lerlaget. Men da der ingen sagkyndig Undersøgelse blev foretaget, er det vanskeligt nu, ud fra Øjenvidners Beretning, at danne sig nogen sikker Mening om disse Graves Alder og Karakter.

Rundt paa vore Marker er der gjort mange Fund af Bronzeegenstande.

I „Knøllen“ (V. f. „Onkelsminde“ i Avnslev), den tidligere nævnte Stenalderhøj, fandt man 1852 en Kile af ublandet Kobber (12,5 cm lang). Den indsendtes til Nationalmuseet af Gaardfæsteren Poul Sørensen.

I 1845 fandt Gaardejer Lars Larsen i Kork endrup ved Pløjning en stor Broncering til at bære om Halsen. Samme Mand gjorde et lignende Fund 1848 og endnu eet

1862, da han i et Stykke Mosejord paa Korkendrup Mark opløjede en smuk riflet Broncering. Disse Ting blev af ham straks indsendte til Nationalmuseet, hvor de opbevares.

Broncedolke er fundne flere Steder, f. Eks. ved „Strandskov“ og i Aalykke. Den sidste, der var et særdeles smukt, velbevaret Eksempel, blev nylig af Ejeren, Grd. P. Th. Petersen, overladt Nationalmuseet.

— Egnen ved Nyborg har desuden et Par interessante Guldfund at opvise. 1846 var en Karl, Anders Pedersen, som tjente i Hølemosegaard, i Færd med at grave en stor Vandgrøft i Vibeholm-Marken bredere og dypere, og han fandt da to store Ringe, som han siden gemte paa en Hylde hjemme. Anders Rokkedrejer ¹⁾ i Korkendrup kom en Dag over paa Hølemosegaard med en Lysstage, han havde gjort i Stand, og da han saa, at Ringene var af fint Guld, købte han dem af Finderen for 1 Mark, huggede dem i Stykker og solgte flere Stumper til en Guldsmed. Da denne fik Mistanke til ham, og han ikke vilde gøre Rede for, hvor Guldet stammede fra, blev han arresteret. Der var endnu 8 Stænger i Behold, og det viste sig, at der havde været Guld for 7—800 Kr. Drejeren kunde naturligvis ikke undgaa Straf for denne ulovlige Omgang med Danefæ. Ringene, som nu ingen historisk Værdi havde, overgik til Statskassen. De havde ingen Prydelser og var uden Tvivl „Ringguld“, der anvendtes som Betalings- eller Byttemiddel.

Medens det ikke mere med Vished kan afgøres, fra hvilken Tid de to Ringe fra Vibeholm stammer, er man derimod sikker paa, at den store Guldring, der for et Par Aar siden fandtes paa „Øen“ ved Nyborg, er samtidig med det store Broholm-Guldfund 1832 og stammer fra den efterromerske Jernalder, c. 600 Aar efter Kr. — Ringen vejede næsten 2 Pund.

I begge Tilfælde ligger Findestedet saa tæt ind til vore Sogneskel, at vi ikke kan undlade kort at omtale det her.

¹⁾ Han var Bror til Gaardejer Poul Hansen i Korkendrup. Et mekanisk Geni: han lavede kunstfærdige Ure, en Symaskine o. m. — Historien om Ringene blev til Skræk og Advarsel optrykt i Observatoriets Almanak for 1848.

Ved Aar 400 før Kristi Fødsel holdt Jærnet sit Indtog her i Norden, Bronzealderen afløses af en Jærnalder.

Sydens Købmænd gæstede stedse hyppigere vore Kyster, og af dem lærte vore Forfædre det nye Metal at kende. Haardt og stærkt var det; de herligste Vaaben kunde man smede deraf, men ogsaa alle Slags nyttige Brugsredskaber.

De fleste Fund fra Jærnalderen stammer fra vore Moser; Gravhøjene er ikke saa store eller saa talrige som Sten- og Bronzealderens, vel nok fordi Befolkningen tiltog saa stærkt, at det blev uoverkommeligt at rejse Høj over enhver død.

Eggen her ved Nyborg er ikke særlig rig paa Minder fra Jærnalderen, og i vore to Sogne kender jeg kun eet Fund.

Paa en af Markerne til Martin Nielsens Gaard i Rejstrup (Matr. Nr. 6) fandtes sidst i forrige Aarhundrede ved Markarbejdet en Del Smaating, bl. a. nogle Glasperler, som laa i en lille Forhøjning af Terrænet, vistnok en Gravplads. Perlerne indsendtes til Odense Museum.

— — —

Inden vi slutter dette Afsnit, der handler om de ældste Tider i vor Egns Historie, vil vi — idet vi husker paa, hvorledes de fremfarne Slægter vanrøgtede Fortidens Minder — kaste Blikket ud i Fremtiden.

Hver Vaar gaar Plov og Harve gennem Mulden, hver Sommer skæres de sorte Tørv af vore Moser. Hvert Aar findes der mange Flinteøkser, Pilespidser, Flækker o. l. i Jordens Gem. Brug dine Øjne vel; det lyser af Flint for din Fod i den vaade, sorte Pløjejord! Og hvem ved, om ikke Harvens Tænder kunde liste et Broncesmykke eller en lille Dolk frem af Mulden? Maaske en Guldring; det er før sket og set. Da gælder det, om Finderen er

sin Opgave voksen. Er det et større Fund, der drages frem for Dagens Lys, bør alt lades urørt, som det afdækkes, mens Sagen indberettes til et af vore Museer, helst til Nationalmuseet (I Afdeling), saa at Undersøgelsen kan foretages af kyndige Mænd. Hvis der findes f. Eks. Vaaben eller Smykker af Bronze eller Guld, bør man ikke søge at renskrabe eller polere Metallet; derved forringes Stykkets Værdi betydeligt. Og ofte beholder Finderen det fundne eller sælger det til en Privatsamler eller Opkøber for en ussel Betaling, i Stedet for at indsende det til Nationalmuseets Undersøgelse, hvorfra han da vil faa Meddelelse om, hvorvidt Museet kunde ønske at beholde den fundne Genstand mod en rundelig Godtgørelse, dersom han er villig til at afstaa den. I hvert Fald bør der altid gives Museet Underretning om vigtigere Fund i Mark og Mose.

Og saa er der Gravhøjene! Kun faa er nu tilbage, og ikke een af dem i uskadt Stand. Derfor gælder det i de kommende Tider om at værne om dem og frede dem. I Aartusinder har de kuplet sig over Agrene som mærkelige Minder fra en graa Fortid; lad dem ogsaa for Fremtidens Slægter vidne om de første Bønder, der tog Land og Boplads her!

oooooooooooo

III.

AVNSLEV-RUNESTENEN

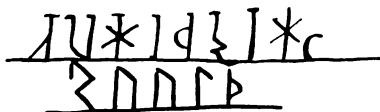
NOGLE TRÆK AF DENS HISTORIE.

I det nordre Kirkegaardsdige ved Avnslev Kirke, ud mod den gamle Landevej Nyborg-Odense, som tidligere løb langs Diget, sad der indtil c. 1652 en Runesten, der nu synes at være forsvunden, men som muligvis engang vil dukke op igen et eller andet Sted i København.

Om denne Stens mærkelige Skæbne skal følgende fortælles.

Ole Worm, vor store Oldgransker paa Christian IV's Tid, havde faaet den Tanke at udgive et monumentalt Værk med Tegninger, Beskrivelser og Tydninger af alle Runemindesmærker i de danske Provinser. Konge og Regering var rede til at yde ham al Støtte, og der udgik derfor et kgl. Brev af $^{11}/_8$ 1622 til Bisperne om at lade deres Præster indsende en Beretning om de Runeindskrifter, som de maatte kende hver paa sin Egn. Disse Præsteindberetninger fra 1623 er en vigtig Kilde til vort Lands Historie og Topografi, og i dens »Fortegnelse aff Affnslew Sogen« har vi det ældste Vidnesbyrd om Avnslev-Stenens Eksistens:

»Norden Kircken paa Kirckegaardens Mur imod Landeweyen findes en Graa Kampesten, met saadanne Bogstaffuer Wdhuggen:

Synden Kircken findis Nogle høye lange graffue paa Marcken, omkring sat met stoere graa Kampestene, som man kalder *dysset*, dog [kiendis] icke aarsage dertill, huorfor de saa kaldis, men gamle folck mener, at Kemper met deris Eftkomm. skall deri ligge begraffuene; foruden andre smaa høye baade synden och Vesten Kircken, som er opsat med steen.«

Ole Worms Runeværk kom i 1643. »*Monumenta Danica*« nævner 5 Runesten paa Fyen, deriblandt ogsaa vor Sten (pag. 245), som er afbildet. Af den meget vidtløftige Beskrivelse og Udtydning hidsætter vi (i Oversættelse): » . . . her har en Mur, som omgiver Kirkegaarden mod Nord, og som vender ud mod Kongevejen, et Brudstykke af en temmelig ubearbejdet Sten paa $1\frac{1}{2}$ Al., men $2\frac{1}{2}$ Al. i Omkreds, hvorpaa staar

RUULFF HARDI HUG SASI SATI RUNIR STAIN.«

Worms Monumenta Danica, pag 243.

AT

Denne Tydning, som vi siden skal komme tilbage til, oversætter Worm saaledes: Rudolf har lavet Højen, Sasi har sat Runestenen. Og derpaa spørger han: hvem er da denne Ruulf eller Rudolf? Forklaringen søger han i et stedligt Sagn, som dengang levede i Folkemunde:

»Rygtet gaar der paa Stedet, at der i en Høj Syd for Kirken er begravet en Kæmpe af saa forbausende Styrke, at han ikke kunde besejres i Kamp af nogen i sin Tid. Fældet af sine Fjender ved Gift udvalgte han sig i Døden her et Sted til Gravhøj og Æreminde.«

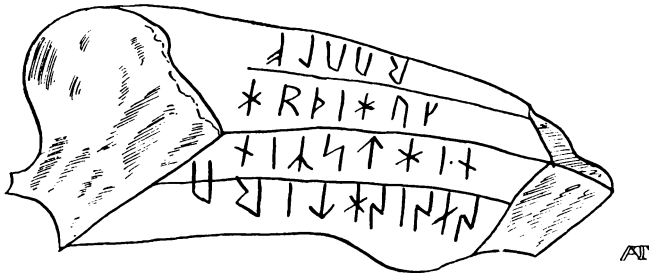
Worms Forsøg paa at tyde Indskriften har imidlertid ingen større Interesse; han har foretaget væsentlige Rettelser og Tilføjelser for at faa en Mening frem.

Men Træsnittene i »Monumenta Danica« er sandsynligvis gjorte efter nogle Tegninger i de *arnemagnæanske Haandskrifter*, og her finder vi da endnu et Billede af AvnslevsStenen med Beskrivelse til, men uden Tydning. Der er sikkert ingen Tvivl om, at denne Tegning og Beskrivelse støtter sig paa Undersøgelser, der er foretaget paa Stedet selv, altsaa mens Stenen endnu stod i Avnslev.¹⁾

»Dette Monumentum findiss udi Fyn vdi Vindinge herrid paa den norre sijde *Auindsløffs* Kirckegaardsmur, oc er samme Kampesten 1½ all lang 2½ all trinten om. Denne steen er fløtt fra en høy, som ligger strax synden for forskreffne *Auindsløffs* Kircke, vdi denne høy siger bønderne, att en Kiempe skulle

¹⁾ A. N. 366 Fol. Blad 11. (Universitetsbibl.) En Afskrift fra 1776, som har tilhørt Suhm, findes i d. kgl. Bibl. (*Monumenta Lalandica et Fionensia*; Ny kgl. Saml. 474 Fol.). Denne Kopi er benyttet her. Desuden findes Stenen afbildet og beskrevet i *Resens Atlas Danicus*, IV, S. 631. (kgl. Bibl. Ulldal, Fol. 168)., men det er i det hele en Kopi efter Worms.

ligge begraffuen, huilcken var saa sterck att ingen Kiempe vdi alle disse lande kunde hannem bestaa for sin store styrcke skyldd, oc dog paa dett sidste bleff forgiffuen och laugd vdi denne høy«.

Mon. Lalandica el Fionensia 1776.

Her har vi sikkert Kilden baade til Træsnittet i Worms Bog og til hans Gengivelse af Sagnet. —

Paa sine gamle Dage syslede Ole Worm med en mærkelig, storslaet Plan: alle danske Runesten skulde samles i København for at de derved bedre kunde skærmes mod Ødelæggelse¹⁾. Frederik III billigede hans Plan, og der udgik $\frac{9}{2}$ 1652 Kongebrev til Lensmændene »anlangende Monumenter og Stene med Runebogstaver paa at hidskikke«. I Brevet paalagdes det dem, »med forderligste samt bekvemmeligste Lejlighed, og naar bedst belejligst ske kan« at sende de nærmere opgivne Sten til København, hvor de skal afleveres paa *Trinitatis Kirkegaard*.

Af de 98 Runesten, man dengang kendte, forlangte man omtrent 70 indsendt; de største og fornemste

¹⁾ Marius Kristensen: Ole Worm og Runeindskrifterne («Danske Studier» 1919).

Mindesmærker, som f. Eks. Jællingestenen, fik Lov at blive paa Stedet.

Men kgl. Majestæts Befaling blev kun i ringe Grad efterkommet. Kun 11 naaede helt til København, en 5—6 Stykker kom paa Vej, men naaede ikke Vejs Ende, og Resten blev, hvor de var.

Lensmanden i Odense, Hr. Henning Walkendorf, fik Aalebæk-Stenen sendt til København, mens Rønninge-Stenen kun naaede ud til Kerteminde, hvor den blev glemt og gemt, til den i 1853 fandtes som Grundsten i et af Byens Huse. Nu staar den jo uden for Kirken. Og Allerup-Stenen kom vist slet ikke af Sted; den sidder maaske endnu i Kirkemuren som dengang.

Lensmanden paa Nyborg Slot, Hr. Mogens Kaas, lod Avnslev-Stenen føre ud til Havnen og med første Skibslejlighed bringe til København, hvor den — som en af de 11, der naaede Rejsens Maal — blev stillet op ved Rundetaarn paa Trinitatis Kirkegaard.

Under Pesten 1654 døde Ole Worm; og kort efter begyndte jo Svenskekrigene. Man fik andet at tænke paa end at indsamle Runesten.

Og et Held var det, at Lensmændene var saa ligegyldige og smølagtige. Af de Sten, som fik Lov at blive, hvor de var, er den Dag i Dag de allerfleste i Behold, mens 8 af de 11, der kom til København, er spørlost forsvundne. —

Peder Syv skrev 1685 efter Opfordring af »Præsidenten« i København, Peter Resen, en Beskrivelse¹⁾ af de 11 Runesten, som henlaa paa Pladsen ved Tri-

¹⁾ Rostg. 21. 4° (Universitetsbibl.) — *Wimmer*: »Om Undersøgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker«. (Univers. Indbydelsesskr. til Kongens Fødselsdag 1895).

nitatis Kirke; den findes blandt hans Papirer paa Universitetsbiblioteket. Ogsaa 30 Aar tidligere var Stenenes Inskriptioner engang blevet aftegnet¹⁾. I begge Fortegnelserne findes Avnslevs-Stenen.

Men efter den ulykkelige Ildebrand, som 1728 lagde store Dele af København i Aske, forsvinder den tilligemed de fleste af de andre Sten; kun tre er bevarede til vore Dage. Ved Oprydningsarbejderne efter Branden er de sikkert »blevet borte« mellem andre store Kampesten og anvendt paany som Grundsten ved nyopførte Bygninger, uden at nogen lagde Mærke til eller respekterede deres ærværdige Runeinskriftioner. Maaske hviler de nu i Grunden under en eller anden af de gamle Ejendomme i Kvarteret.

Et Sagn, som dog er af meget tvivlsom Værdi, fortæller, at Klokkeren ved Trinitatis, Regnebogsforfatteren *Søren Mathiesen*, har brugt dem ved Opførelsen af sin Gaard i Landemærket. Denne Historie træffer vi første Gang i den københavnske Avis »Dagen« for $16\frac{1}{2}$ 1807. Her meddeler en Indsender, at han mellem »en afdød Skribents²⁾ utrykte Optegnelser« har fundet følgende Oplysninger. De Sten, som det lykkedes Ole Worm at faa ført til København, skulde have været anbragt i Opgangen til Rundetaarn. Men »man befandt, Bygningen ej kunde bære denne Byrde, derfor blev det efterladt og i dets Sted besluttet, at de skulde sættes fra Købmagergaden langs igennem til Springgaden, der hvor nu Stakitværket staar. Dette Anslag blev forsømt at føres til Virkeligheden. Imidlertid skulde Klokkeren *Søren Mathiesen* til at bygge

¹⁾ Ny kgl. Saml. 752 b. (Kgl. Bibl.) Dr. Marius Kristensen i »Tidsskr. f. Filologi« 4 R. 1. S. 14.

²⁾ Optegnet 1775 af C. P. Rothe (iflg. Nyerups Oplysn.)

sin Gaard . . . og tog han de fleste Stene og brugte dem til sin Bygning, med nogle er Rendestenen lagt . . . Ilde er det, der skal saadan handles med de gamle Monumenter.«

Det samme Sagn berører *Rasmus Nyerup* 1824 i sin lille tyske Fortegnelse over de danske Runesten;¹⁾ hvor han skriver: »Denne delvise Beskadigelse (∴ ved Kirkens Brand) kan vel muligvis have foranlediget det bekendte Ran, som Kordegn Søren Mathiassen begik, da han lod disse nationale Mindesmærker spalte og anvende i et Hus, som han da opførte i Landemærket.«

Hvorledes det nu end hænger sammen med den lærde Klokke og hans Syldsten, saa meget er vist: siden Branden 1728 har Avnslev-Stenen saa vel som dens Lidelsesfæller fra Trinitatis Kirkegaard været fuldstændig forsvunden.

Derfor forstaar vi godt, at Præsten Oluf Lerche, som fik Forespørgsel 1743 fra Amtmand Lente Adeler om Runestenen, maatte svare, at »samme Sten hverken er eller har været at finde udi min Formands eller min Tid, som er 6 à 57 Aar; hvad heller den paa en eller anden Maade kan være forkommet, eller det kan være en Trykfejl (!) udi Bogen . . . ved jeg ej.« I samme Forbindelse nævner Lerche en stor Høj Syd for Kirken, vel nok den samme, som omtaltes i de tidligere citerede Beretninger:

»Paa Avnslev Hede=Mark Sydvest for Kirken ungefær 200 Skridt derfra findes en meget stor Sten paa 3de andre Stene oplagt, som kaldes *Stive=steen*,

¹⁾ Verzeichniss der in Dänemark 1824 noch verhandenen Runensteine. Kop. 1824. — Stenene ved Trinitatis opregnes ogsaa i *Suhm*: Ny Saml. til d. d. Historie I B. 2 H. S. 112. De fyldestgænde Oplysninger i *Wimmers* førnævnte Skrift.

men hvad heller den har været brugt udi de hedenske Tider til et Offersted, eller det skal være en saas kaldet Kæmpebegravelse, har jeg ej kunnet komme i Erfaring om.«

— — —
Tilbage staar nu det Spørgsmaal: Hvad stod der paa Runestenen?

Det siger sig selv, at Spørgsmaalet er vanskeligt at besvare nu, da vi ikke længere har Stenen bevaret, men maa gaa ud fra nogle Optegnelser og Aftegninger af meget forskellig Værdi.

Af gode Grunde har jeg ikke dristet mig til at forsøge nogen Tydning af Stenens Indskrift, og jeg har derfor bedt Dr. Marius Kristensen, en af vore mest ansete Forskere paa dette Omraade, om at raade Runerne, og Dr. Kristensen har med stor Elskværdighed tilstillet mig efterfølgende Redegørelse, hvor han ud fra sit indgaaende Kendskab til Kilderne viser, at Avnslevs-Stenen er en af Fyens ældste, fra Tiden c. 800—825, jævnaldrende med Runestenenene fra Helnæs og Flemløse og maaske udført af samme Runerister, som nævnes i deres Indskrifter, Åvér. Og desuden har Dr. Kristensen gjort et interessant Forsøg paa, at udfylde det, der mangler i Indskriften (Stenens nederste forlængst forsvundne Halvdel), og jeg har derefter forsøgsvis i en Tegning rekonstrueret Stenen, som den *muligvis* har set ud. Selvfølgelig er det i nogen Grad Gætteværk; men hvis man igen fandt Stenens to adskilte Dele (den ene i København? den anden i Avnslev?) vilde det maaske dog vise sig, at efterfølgende Forsøg paa at tyde Indskriften alligevel ikke helt var fri Fantasi!

AVNSLEV-STENENS INDSKRIFT.

TYDNINGEN af Avnslev-runestenen frembyder adskillige vanskeligheder. De to største er des værre af den art, at der nu ingen hjælp er for dem: Alleerede i Worms tid var kun toppen bevaret, og også denne er siden forsvundet.

Imidlertid er der grund til alligevel at forsøge en læsning. Har vi ikke stenen selv, så har vi dog ikke mindre end fire aftegninger af den, alle tagne direkte efter stenen, nemlig:

1. Præsteindberetningen i Ny kgl. Saml. 728.
2. Tegningen i AM. 366 fol.
3. Peder Syvs tegning i Rostg. 21, 4to.
4. Tegningen i Ny kgl. Saml. 752 b.

Derimod har Worms træsnit i Monumenta Danica ingen kildeværdi, da det er vilkårlig ændret af Worm, og desuden kan have tilfældige fejllæsninger. Peder Syvs tegning kan være påvirket af Worms træsnit, men ser ud til ikke at være det; det er vist den aftegning, som bedst har bevaret runernes præg. I det hele stemmer den udmærket over ens med Jonas Skonvigs tegning i AM. 366 fol.¹⁾ og med den ukendte

¹⁾ Fr. Orluf, Danske Studier 1921, s. 23.

optegners i Ny kgl. Samling. 752 b. Præsteindberetningen har kun runerne på anden side, men synes der at have et enkelt træk bedre end de andre. På grundlag af disse fire afbildninger kan man med ret stor sikkerhed fastslå, hvad der har stået på toppen af stenen.

Af disse afbildninger fremgår det, som allerede Wimmer har udtalt det,¹⁾ at Avnslev-runestenen hører til samme gruppe som Helnæs- og Flemløse-stenene, og det vil igen sige, at den har hørt til den ældste gruppe af danske runestene, snarest til det 8de århundrede. Indskriften må derfor sammenholdes med disse, og det viser sig da, at den er særlig nær i slægt med Flemløse-stenen, og dette kan hjælpe os ved forståelsen.

Dette fremgår af afbildningerne, at stenen har været nogenlunde firkantet, og indskriften har stået på to sammenstødende sider (da afbildningen til præsteindberetningen blev taget, har den ene af disse, B, vendt ud, medens den anden har været inde i kirkegårdsmuren). På vedføjede skematiske gennemsnit af stenen, betegner jeg de to runeskrevne sider med A og B. Størrelsen af topstykket angives forskelligt i kilderne; den rimeligste opgivelse er Worms, som siger, det var 3 fod højt og 5 fod i omkreds. Efter dette mål vil runerne endda have været større end på de to vestfynske, idet de kan have været indtil 10 tommer høje, mens de på Helnæsstenen kun når til 6 tommer, på Flemløsestenen endda kun lidt over 5 (den samtidige sjællandske Kallerup-sten når op til 8¹/₂ tomme).

¹⁾ Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker, 1895, s. 40.

Opgivelsen i Ny kgl. Samling 752 b (3 al. høj, 2 al. bred og tyk) er alt for urimelig; alen må vist rettes til fod, ligesom tilfældet er med målene for Vordingborgstenen. Selv med disse lavere målsangivelser bliver stenen et smukt og stort mindesmærke, idet den over jorden synlige del af den må have været noget mere end det dobbelte, så stenen har været over mandshøj og temmelig slank i forhold til sin højde.

Der er den forskel på siderne, at indskriften på side A begynder nederst til venstre, medens den på side B begynder nederst til højre. Efter det bortkomne begynder indskriften på s. A med nogle utydelige tegn, som gengives forskelligt i de tre bevarede afbildninger (præsteindberetningen har jo ikke denne side). De er alle enige i at angive fire hovedstave, men Skonvig gør den tredje af disse til et **n**, Syv forener de to første til et **u**, og den 3. har bistav øverst til venstre fra den fjerde (altså et halvt **t**); derefter har de alle **yr**-runen, og herpå følger både hos Skonvig og Syv tydeligt **stain** (lidt forvansket men let genkendeligt i den tredje tegning). — Anden linie har alle tre næsten ens: **sasi sati ru** (**s**-runerne er bagvendte, medens **s** i **stain** er retvendt).

På side B har præsteindb. bevaret bistaven af et **k**, som ikke findes i de andre afbildninger, og derefter har alle **arþi auk** og i næste linie **ruul**, men derefter har de tre **þi** (præsteindberetningen mangler **i**), kun Skonvig har **f**. Dette må dog være det rigtige, men **f**-tegnet har formodentlig haft stærkt rundede bistave, så det har lignet et **þ**.

Så vidt taler stenen selv, men nu må vi søge hjælp, særlig hos Flemløsestenen. Denne og Helnæs-

stenen skyldes samme runetegner, $A_c w æ i r r^1$); han bruger på begge stenene den samme ældre form for $ár$ -runen (den som senere betyder **h**); på Helnæsstenen er s -runen retvendt, på Flemløsestenen bagvendt, ligesom den i reglen er det på Avnslevstenen. Ingen af indskrifterne er nu fuldstændige, men Flemløsestenens kan med sikkerhed udfyldes efter ældre tegninger.

Helnæsst.: Rhoulv satte sten, Nørers gode, efter Gudmund brodersøn sin. Drukne de h(elte ude?). År malede (∩: ristede?).

Flemløsest.: Efter Roulv stander sten denne, som var Nørers gode. Satte sønner efter. År malede.²⁾

Her har vi på Flemløsestenen de selvsamme runer, som begynder den tydelige del af indskriften på side A: **stain sasi** »denne sten« (i grundledsform), og foran står **sta_ctr** »stander«. Der er ingen tvivl om, at således må det utydelige ord forrest i l. 1 på side A udfyldes, og den yngste afbildning har altså rigtigt en **t**-streg ved den fjerde hovedstav. Hvad der har stået foran, var bortkommet, men det må have været: *Efter N. N.*, hvor vi intet kan vide om navnet. Således får vi da den første sætning: *Efter N. N. stander sten denne*. Også den følgende sætning belyses af Flemløsestenens: *sattu synir æftir* »sønnerne satte den til minde«, idet den viser, at vi må læse: *satti ru . . . æftir*, hvor **ru** vel skal udfyldes *Roulv* ligesom på Flemløse- og Helnæsstenene, men også **k u n d e** være *Roald, Roar* el. lign.

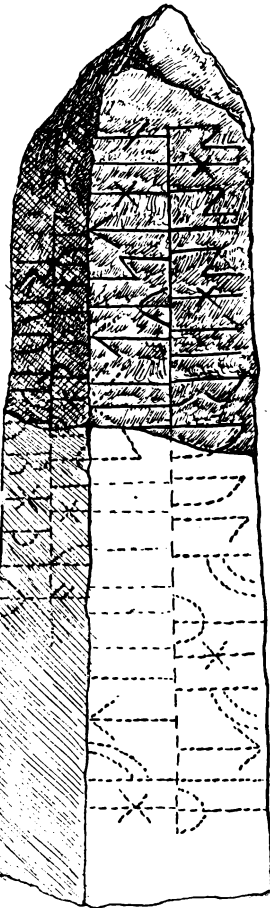
Side A kan vi altså nu tyde: *Efter N. N. stander sten denne. Satte Ro . . . efter* (∩: til minde om ham).

¹⁾ Navnet findes vist i landsbynavnet *Arslev*.

²⁾ *Nører* ∩: Næsboer, beboerne af Helnæs (og Horneland?)

På s. B er det første ord **karþi** (gjorde), og foran det må vi have et grundled i ental; jeg formoder **a.uair** (År) ligesom på de vestfynske stene, da skriften minder så meget om disse, men det er naturligvis kun en gætning. Altså: *År gjorde* (indskriften). Derefter kommer **auk ruulf**; hvor nævneforms^r må tilføjes; og *Roulv*, og derefter har stået enten »bad gøre«, som på Jælling-stenen, eller, som antydet på tegningen, **baþir**: »både« (∩: begge to). Altså vil indskriften lyde: *År udførte mindesmærket sammen med Roulv* (eller: efter Roulv's bud).

Så nær kan vi komme en genfremstilling af denne runeindskrift, som i 200 år har været fuldstændig forsvundet, og det er jo ikke så ilde; og det er ganske troligt, at stenen har set noget lignende ud, som vi nu ser den på den smukke tegning, der er gengivet her.

Avnslev-Stenen.
Et Forsøg paa at rekonstruere dens
Udseende og Indskrift.

Marius Kristensen.

IV. FRA »AGNSLEF FJERDING«

LIDT LANDSBYHISTORIE FRA MIDDELALDEREN

VINDINGE Aa og dens nordlige Arm Hjulby Aa eller Ladegaardsaaen, som gennem Søen fortsætter ud til Fjorden, hvor nu Nyborg ligger, synes fra gammel Tid at have dannet Skel mellem to »Bygder«, en nordlig — Avnslev, Hjulby, Bovense, Ullerslev og Fløstrup Sogne, og en sydlig — omkring Vindinge. De brede Engdrag og Aaerne skilte naturligt Vindinge Herreds nordlige Del fra det øvrige, og langt op mod vore Dage har dette Skel været kendeligt; der var en ringe men dog kendelig Forskel i Sprog-tone og Skikke mellem Folkene norden for Aaen og »dem over fra den anden Side«.

Det er i Valdemar Sejrs »Jordebog« vi møder Betegnelsen »Agnslaf Fjerding«. I denne mærkelige Fortegnelse over Kongens Jordegods er Vindinge Herred delt i fire »Fjerdinger« (Avnslev, Kullerup, Ørbæk og Søllinge), hvoraf Avnslev Fjerding omfattede de fem Sogne N. f. Aaen og i Størrelse og Vurderingstal langt overgik de tre andre Fjerdinger.

I det følgende vil vi — i Fortsættelse af det Stykke, der omhandlede Egnens Oldtidshistorie — søge at belyse disse Sognes — især Avnslev og Bovenses — Bebyggelseshistorie i Middelalderen, da de gamle Landsbyer opstaar, og sluttelig kaste et Blik paa det nu forsvundne middelalderlige Tingsted i Aalykkeskoven ved Mindehøj.

LANDSBYERNE OG DERES NAVNE.

DE ældste Beboere i Vinding Herred holdt til i Strandegnene. Her opslog de deres Telte, her klinede de deres første fattige Hytter op, her vidner endnu en lang Række Sten- og Broncealderhøje om den ældgamle Bebyggelse langs Kysten. Senere — sandsynligsvi i Jernalderen — bredte Befolkningen sig ind over Landet, ryddede Skov og opdyrkede den gode frugtbare Muld. Her i Herredets inderste Sogne findes derfor ogsaa færre Stenalderhøje, men adskillige rige Fund fra Jernalderen.

Vistnok gennem hele Oldtiden boede Menneskene spredt, hver Familie eller Slægt for sig, og ikke i Landsbyer. Fra nogle interessante Udgravninger i Thy (1922) ved man en Del om, hvorledes Husene saa ud i Jernalderen: de var opført af Stolper med Risfletning og Lerklining, Formen var rektangulær som vor Tids Huse, Taget var af Straa og Lervæggene var kalkede og dækkede med Straamaatter.

I Sommeren 1924 blev der paa Gaardejer Poul Rasmussens Mark ved *Rejstrup* fremdraget nogle Rester af en Boplads fra omtrent samme Tid. En Undersøgelse, som Museumsinsp. Hans Kjær fra Nationalmuseet foretog, viste, at selve Hustomten har

ligget paa Markens højeste Sted, hvor nu den store Kalkudgravning ligger, saa af selve Bopladslaget er der kun lidet tilbage; men der fandtes derimod nogle store Fordybninger, Gruber, hvorfra man har taget Ler til at kline Huset op med, og derefter er disse Huller benyttet til Affaldsgruber, hvor man har henkastet alle Slags tiloversblevne Sager. I den ene Lergrube, som var c. 3 m lang og 1 m dyb, laa der saaledes talrige Skaar af Lerkar, Knogler af forskellige Husdyr og et Par Stumper af en Ildbuk. Nogle af Skaarene stammer fra meget store Kar eller »Tønder«, der har været brugt til at gemme f. Eks. Mel, Mælk eller Kødvarer i.

Det er det ældste Vidnesbyrd om »Huse«, vi har her fra Egnen, idet Fundet sandsynligvis stammer fra »Folkevandringens Tid«, altsaa omtr. 400 e. Kr.

Overgangen fra Oldtiden til Middelalderen finder Sted i den saakaldte »Vikingetid«, denne bevægede Periode, da Nordboerne gæster de rige Kulturlande i Vest og Syd for at plyndre eller handle. Omtrent paa den Tid er det, at *Landsbyerne* opstaar. Det var urolige Aar; derfor søgte man Sikkerhed og Værn ved at bo sammen; hver Familie havde stedse sit »Bol«, sin Arvejord, men alle var fælles om Udmarkerne, som man i Fællesskab havde ryddet og opdyrket eller indtaget til Græsning.

Om Landsbyernes Aldersfølge er det vanskeligt at sige noget sikkert. Mange Forskere mener, at de Byer, hvis Navne ender paa *ing* hører til de ældste. Hertil hører altsaa Vindinge, den gamle Herredsby, samt Ellinge og Refsvindinge,¹⁾ saavel som en Mængde

¹⁾ Herregaarden *Risinge* er uden Tvivl opstaaet af en ældgammel Landsby.

Landsbyer i Syd- og Midtffyen. I de fleste Tilfælde er det umuligt at afgøre, hvad disse Bynavne »betyder«¹⁾.

Det lader sig lettere gøre med *lev*-Byerne, som ogsaa hører til de ældste (c. 500—800). Forleddet i disse Navne er nemlig altid et Personnavn. Ofte ligger disse Landsbyer samlede i Grupper eller Rækker; saaledes danner jo Avnslev, Ullerslev og Marslev en Række fra Bæltet ind til Odense. Det sidste Led i Navnene: *lev* kan forklares som et ældgammelt Ord for Jordegods, der er overdraget i Arv og Eje til en bestemt Person, nemlig den Mand, der er nævnt i Bynavnets Forled. *Avnslev* er saaledes dannet af *Agners=Lev*, det Jordomraade, som var i Agners og hans Æts Eje.

Disse *lev*-Byer er sikkert ikke opstaaet ved, at flere Familier flyttede sammen og dannede By i Fællesskab. Det er Høvdingebyer. De bærer endnu Navn efter den Storbonde, der grundede dem.

Hvem den Agner²⁾ var, som gav Avnslev Navn, ved vi ikke, Navnet er ikke sjældent her i Danmark paa Vikingetiden; hos Saxo træffer vi det flere Gange. Regner Lodbrog havde en Søn, der hed Agner. En anden Kongesøn, Agner Ingjalds Søn, nævnes i Rolf Krakes Tid, Bjarke fældede ham. Navnet skrives ogsaa *Agnar*. I vor Tid bruges det ogsaa undertiden. Selv om vor Agner vistnok ikke er nogen historisk kendt Person, saa kan vi dog gaa ud fra, at han har været en ret betydelig Mand, en rig Bonde, at regne efter det store Jordomraade, han underlagde sig.

¹⁾ I »Fortid og Nutid« 1925 har Dr. Gudmund Schütte fremsat et interessant Forslag til Tydning af disse *ing*-Byer.

²⁾ Egentlig burde man altsaa skrive *Agnerslev* eller *Agnslev*.

Maaske er han en fremmed, en Nybygger, der som den første tager Jord under Plov, hvor nu Byen ligger, og rejser sig en stor og statelig Gaard, omgivet af Trælles og Svendes Vaaninger. Maaske er han en Høvding, der har erobret en ældre Landsby paa dette Sted, og den er da — som hans *lev*, hans Slægtsgods til Arv og Eje — blevet opnævnt efter ham. Det samme maa gælde *Ullerslev*, Nabobyen i Vest. Det skrives i 1320: *Ulwesleff* og indeholder Navnet *Ulf* (eller *Ull*).

Ogsaa *Hjulby*¹⁾ er en ældgammel Bebyggelse. Her har efter Traditionen ligget en Kongsgaard, hvor Kongerne tog ind, naar de var paa Rejse gennem Landet; sandsynligvis har Aaen tidligere været sejlbar helt op til Gaarden²⁾.

Bovense er sikkert yngre. Navnet forklares i Regelen — ligesom Købstaden *Bogense* — som *Bognæs*, *Bøgenæs*; den skulde da have Navn efter et Næs med Bøgeskov paa, ved Storebæltskysten. Et saadant egentligt »Næs« findes imidlertid ikke ud for *Bovense*, men Kystlinen kan udmærket godt have undergaaet ret store Forandringer i de c. 1000 Aar, der er gaaet, siden Byen blev opnævnt efter Næsset. Her har da været *Læ* og *Ly* bag den skovbevoksede Odde, saa Skibe kunde lægge ind; herfra skete Handel og Samkvem med andre Bygder. En vis Betydning maa det Næs vel have haft for Byen, siden den tog Navn efter det — Men helt tilfredsstillende er denne Navnetydning *Bovense* = *Bøgenæs* nu ikke; maaske

¹⁾ Forleddet *Hjul* kan muligvis staa i Forbindelse med Solguddommens hellige Tegn, Hjulet.

²⁾ Valdemar d. Store har dateret et Brev herfra 1180 og Knud d. 6. 1183. Erik Plovpenning gav sin Datter Jutta *Hjulby* i Arvegods, og hun afhændede Godset til Erik Glipping i 1284.

kan der engang gives en mere overbevisende Forklaring¹⁾).

Saa er der *Torperne*, de mindre Byers store *Vrimmel*. Her paa Egnen har vi *Skalkendrup*, *Korkendrup*, *Rejstrup*, *Dinstrup*, *Kissendrup*, *Mullerup*, *Fløstrup* m. fl. Det er *Udflytterbyer*. De opstaar ved, at en *Bonde* fra en af de gamle *Adelbyer* (=inge, =lev, =by) tog *Jord* under *Plov* i *Byens* yderste *Marker* og rejste sig en *Gaard* der. Ofte var det vel *Storbondesønnerne* fra de gamle *Gaarde* i *Byen*, hvor *ældste Søn* arvede *Hovedlodden*, mens de yngre maatte tage *Jord* andensteds, hvis de ikke vilde gaa hjemme hos *Broderen*. De nye *Landsbyer*, der opstod omkring den første *Udflyttergaard*, fik *Navn* efter *Grundlæggeren*. Thi *Eorleddet* i disse *Landsbynavne* er oftest et *Mandsnavn*. Efterleddet *Torp* betyder nærmest en *Udflytterby*. I *Jydske Lov* staar et *Sted*: *Torp* er frembragt af *Mark*; og *Ærkebisp*en *Andreas Sunesøn* giver en lignende *Forklaring*: »et *Torp* er en *By*, som man ved er *udrundet* af en *anden*«. Disse *Byer* opstaar i *Løbet* af et *Par Aarhundreder*, fra c. 1000 til 1300, enkelte er endnu yngre. Som *Regel* er de mindre *Byer*, og deres *Jordtilliggende* er den *Dag* i *Dag* oftest meget mindre end de gamle »*Adelbyer*«, hvorfra de er *udrundet*.

Ved *Hjælp* af de gamle *Skriveformer*, der er bevaret af disse *Landsbynavne*, kan man tyde de fleste af dem.

Skalkendrup skrives 1300 *Scalketorp*. — *Skalk* (*Skialgi*) er et gammel nordisk *Mandsnavn*, selv om

¹⁾ De ældste *Former* er 1405 *Bogense*, 1407 *Bonase*, 1579 *Bouensse*.

det hører til de mere sjældne. Saxo nævner en Kæmpe, som hed Skalk¹⁾.

Korkendrup er vanskeligere at tyde, idet Stave- maaden i ældre Tid skifter mellem Kork og Korp i Forleddet²⁾. Der er adskilligt, som tyder paa, at Korpndrup er den ældste Form; i 1700'erne blev den nuværende den almindelige. Forleddet Korp (eller Kork = Kark) er sikkert et olddansk Mands- navn³⁾. Det samme gælder *Rejstrup*, idet Rej vel er Resten af Regner eller Rether. (1580: Reystrup).

Fløstrup bør staves uden d (ikke som nu Flødstrup) for det kommer utvivlsomt af Navnet *Flose*; i 1438 skrives det Fløstorp.

I *Mullerup* findes vist Navnet *Mule*. *Kissendrup* hed 1408 *Keszendrup* og 1414 *Kørsendrup*; jeg kender ikke det Navn, hvoraf Forleddet — ligesom *Kisserup* ved Holbæk — er dannet. *Dinestrup* er yngre, det hed vel oprindelig *Dinestorp*. I *Hagendrup* finder vi Mandsnavnet *Hagen* (*Haken*).

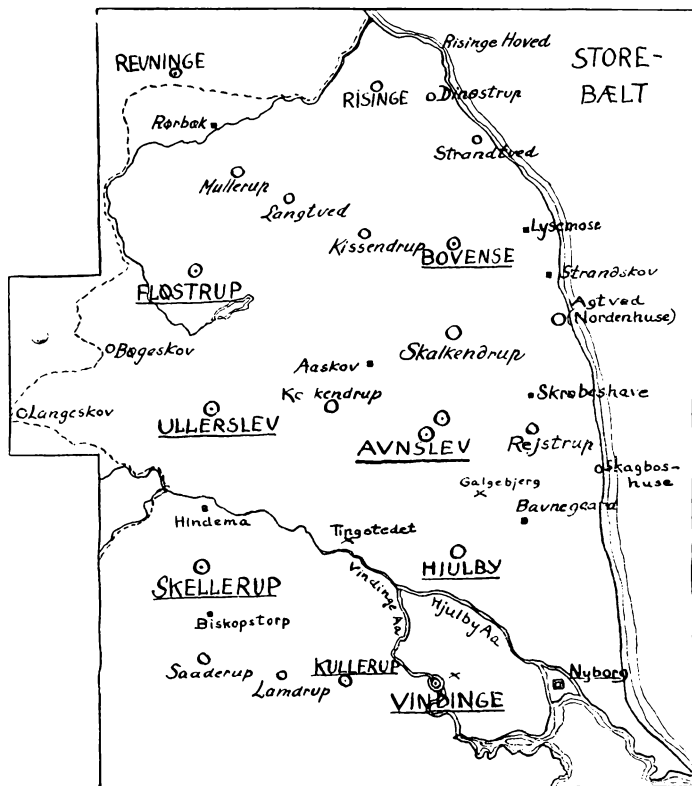
Efterhaanden som Vikingetiden ebber ud, lidt efter Englands Erobring, og de danske Bønder mere og mere faar Smag for Fredens Sysler, skrider Ryd- ningen og Opdyrkningen af den danske Jord frem med stedse større Fart. Det dyrkede Areal fordobledes i Løbet af maaske et Par Aarhundreder. Der ind- vindes nu saa megen ny Jord, at der fra c. 1200 indtil c. 1600 ingen større Udvidelser fandt Sted.

¹⁾ Skellerup maa sandsynligvis afledes af det samme Navn: Skialgætorp.

²⁾ 1433, 1483 og 1491 Korpndrup, 1500, 1558 ligeledes, 1583 Korkendrup, 1623, 1660 og 1664 Korpndrup, 1687, 1688, 1767 Korkendrup.

³⁾ Kabbi, deraf Kabbætorp i Skaane og vel ogsaa Kappen- drup i Nordfyen og ved Rønninge.

Torbønderne har ved deres slidsomme og haarde Nybyggerarbejde givet Landet et nyt Udseende; de forvandlede det fra et Skovland med spredte Ager-

rydninger omkring de ældste Byer til et kornbølgende Agerland med vidtstrakte Græsgange imellem Skovene.

Omkring den gamle Adelby Agnerslev voksede i Nord, Øst og Vest tre nye Landsbyer op. Det tyndede ud i det mægtige Skovbælte langs op med

Bæltkysten, Storskoven blev til smaa Skove og Lunde. Imod Syd laa Engene og Moserne ved »Aalykkerne« og Hjulby ned mod Aaen, som skilte Agnerslevs Bygden fra den øvrige Del af Herredet.

Omtrent fra samme Tid — den ældre Middelalder — er de to smaa »Byer« *Strandtved* og *Agtved* ude ved Kysten¹⁾. Endelsen »tved« (tveit) betyder et afskaaret Stykke Jord, der f. Eks. ligger mellem en Aa og en Skov, mellem en Skov og Stranden eller lign. Saaledes her. Strandtveds Bys Jorder laa mellem Risingskovene og Stranden. *Agtved* er et vistnok nu ganske glemt og ukendt Navn for en Del af Nordenhuse. 1579 skrives det Aggethued, 1610 Agtved, 1666 Agetved. I 1688 omtales det som en By med 3 Gaarde og 9 Huse. Her boede en Del Fiskere i Huse med smaa Jordlodder til; i 1664 kaldes nogle af Husene: de nørre Fiskerhuse; senere dannes Formen Nordenhuse, som nu ganske har aflivet det gamle Navn Agtved. Forleddet er sikkert Agge (Aggi), et ret almindeligt olddansk Mandsnavn. En Bonde af det Navn har maaske i sin Tid som den første ryddet og dyrket et »Tved« op fra Skoven ud mod Stranden.

Torp-Byernes Anlæggelse betegner den største »Udflytning« i vort Lands Historie indtil Stavnsbaandsløsningen og Udskiftningen. Men ogsaa i Middelalderens senere Tid og i 1600'erne skete det dog undertiden, at en Bonde brød Fællesskabet i de gamle Byer og flyttede ud i de yderste Marker, hvor hidtil udyrket Jord ventede paa Plov og Sædemand. Saaledes opstod de enlige Gaarde i Sogdenes Yderkanter.

¹⁾ Og *Langtved* mellem Mullerup og Kissendrup.

Her i vore Sogne er *Aaskov* den ældste, nævnt allerede paa Dronning Margrethes Tid, 1408. Om her som nu altid har været to Gaarde, eller om den første engang er delt i to, er vanskeligt at afgøre; i de middelalderlige Breve nævnes blot »en Gaard i *Aaskov*«. Tidligt er den kommet i Adelsfolks Eje, saaledes Mænd af Slægterne Bild og Algudsen.

Skrøbeshave nævnes første Gang i 1558, *Lysemose*, *Grønholt* og *Strandskov* i 1604. I Matrikelbøgerne fra 1664 findes ogsaa af enlige Gaarde og Huse — foruden ovennævnte — *Glambæk* og *Hekkenfeldt*, de er sikkert noget ældre. Der hvor nu Juelsberg ligger, laa i 1600'erne den gamle *Bavnegaard* tæt op til *Bavnehøj*, eller *Barnehøj*, som Landmaalerne kalder dem paa Udskiftningskortet.

Rørbæk nævnes som en adelig Sædegaard 1438, og *Risinge* i 1518 (Rydsinge i 1610 *Risingh*).

Langt yngre Bebyggelser er *Aalykke* (de første Gaarde udflyttedes fra *Avnslev* efter 1800), *Bøgeskov*, *Langeskov* og *Skagboeshuse*¹⁾.

De gamle Landsbyer bestod kun af Gaarde. Huse som vor Tids »Gadehuse« eller Husmandssteder kendtes ikke. Op til Gaarden laa Toften, Bondens Særjord, hvorover han uafhængigt raadede. Uden om Tofterne laa Byens Vange, der igen var delt i en stor Mængde »Aase« og »Agre«, saa hver Gaard havde mangfoldige Strimler Jord i hver Vang. De yderste (og daarligste) Jorder laa hen som fælles Græsgange for Byens Kreaturer.

¹⁾ Den første Mand, som byggede her, skal iflg. stedlig Tradition have været en Skagbo, en Mand fra Skagen.

Byernes Grundplaner er noget forskellige. Rejstrup er saaledes en typisk »Rundby«, hvor Gaardene ligger i Kreds om Gadekær og »Forte« (det gamle Navn for Midtpladsen i Byen). Skalkendrup har vist ogsaa været en Rundby oprindelig, men har senere faaet den nuværende lange Form, ligesom Bovense og Korkendrup, der er »Langbyer«, Gaardene samler sig ikke om en central Plads, men ligger langs Vejen. Avnslev bestaar jo egentlig af to Landsbyer, »Overby« og »Nederby«. Overby har oprindelig samlet sig om en Kreds af Gaarde omkring Gadekæret, mens Nederby snarere er en »Langby«.

— — —

I den ældre Middelalder var Bonden en fri Mand; han sad som Selvejer paa sin Gaard og taalte ikke, at nogen gik ham for nær. Hver Landsby var en lille Stat for sig, styret af Bymændene efter gamle »Vider og Vedtægter«, disse interessante Bygdelove, hvoraf desværre altfor faa er bevarede til vor Tid. De har deres Rod i Middelalderen, men de bevarede deres Livskraft, paa Trods af Adelsvælde og Kongemagt, helt ned i 1800'erne.

Paa Valdemarernes Tid begynder Bønderne at give sig under Adelsmændenes Værn som deres Fæstere. De nød derved den Fordel at blive skattefri i nogen Grad og slap ogsaa af med det meste af Ledingspligten. I Begyndelsen tænkte ingen vel over Faren ved den Overenskomst. Adelsmanden var jo selv en Bonde; hans Gaard var maaske blot den største i Landsbyen; han gik selv som Hr. Torben i Folkevisen, bag sin Plov og var undergivet de samme Kaar som andre Bønder; men han havde Vaabenmærke, og

naar Krig brød ud, mødte han i Kongens Hær med sin Svend. Mod Slutningen af Middelalderen kommer der imidlertid et tydeligt Skel frem indenfor Herremandsstanden, idet nogle »Riddere« ved store Jordekøb, Arv og Giftemaal danner større Godser med faste Borge paa, mens andre Adelsmænd fører en ret ubemærket Tilværelse som Bønder blandt Bønderne.

Ogsaa Kirker, Klostre, Bisper og Kanniker optræder nu som Storgodsejere; men de Bønder, der var blevet Fæstere, og hvis Gaarde nu stadig var Genstand for Handel, trykkedes for hvert Aarhundrede længere ned i Uselvstændighed og Fattigdom, og de faa Selvejere, der var tilbage, maatte kæmpe en haard Kamp for at bevare Friheden.

Her skal, efter de faa bevarede middelalderlige Dokumenter angaaende denne Egns Historie, nævnes et Par Eksempler paa Bøndergods, som kom i Adels eller Gejstlighedens Eje.

Væbneren *Absalon Pedersen* tilskøder 1390 alt sit rørlige og urørlige Gods i Scalketorp til Sortebrødrene i Odense.

Ridderen *Niels Bild* ejede i 1408 trende Gaarde i »Bonase«, 1 i »Askou«, 4 i »Skalkendrop« (her boede Oluf Buk og Jens Nielsøn) og 1 i Affuensleff (*Niels Langebalks*). En anden Ridder, *Zabel Kerkendrop* til Borreby og Hørby, ejede i 1405 2 Gaarde i Bovense, 1 i Avnslev og 1 i Hjulby, som han alle giver til Sognepræsten i Nyborg.

Alhed, Urne Jepsens Efterleverske, giver 1414 3 Skpr. Land til Dominikanerne i Odense.

Fru *Elsebe Bryske* (*Dallund*) tilskøder 1462 St. Hans Kloster i Odense en Gaard hun ejede i »Awensløf«. Dette rige Kloster ejede flere Gaarde i Avns-

lev,¹⁾ den ene havde det faaet fra Hr. Peder Marsvin til Lindved og Hollufgaard, † 1528. Ogsaa Skrøbes have tilhørte Klosteret.

1472 mageskifter *Morten Skinkel* (af Juelskov) og *Henrik Friis* deres to Gaarde, den ene »y Auensløff, szom Mosze y boer, then anden y Hiulby, szom Jes Knudtzen nu y boer« til Præsten Hans Svendsen i Nyborg.

1491 hører vi om en Herremand *Urne Jepsen* i Aaskov, han nævnes i et Skøde paa Skovsbo, sammen med »otte lovfaste Dannemænd«, deriblandt Peder Jyde i Bogense, Anders Lacher og Poul Grærgersen i Korpendrup.

I St. Knuds Klosters Arkiv i Odense fandtes Skøder paa flere Gaarde her paa Egnen, saaledes havde *Folmer Skinkel* tilskødet Munkene sin Gaard i Skalkendrup, Fru *Eline Jensdatter* af Rolfsted 2 Gaarde, den ene i Bogense, den anden i Kissendrup, og *Jens Eriksen* gav Skøde paa »hvad Klosteret ejede i Corpendrup«.

Endelig kan nævnes, at *Calente Gilde* i Nyborg bl. a. ejede »en Gaard i Aunsløv«, som svarede 4^{1/2} Ørter Byg (50 Skpr.), 1 Skp. Smør, 1 Lam, 2 Gæs og 4 Høns. Og desuden »en Gaard ibidem, kaldes *Høysgaard*«,²⁾ (3 Pund Byg (9 Tdr.), 1 Mark, 1 Skp. Smør, 1 Lam, 2 Gæs og 4 Høns).

• Et andet Gilde, *St. Gertruds*, i Nyborg, ejede

¹⁾ I Klosterets Arkiv fandtes 1558 et Brev paa »two gaarde udi Affwennsløff« — »Item etth *Peder Marszwiins* mageskiffte breff paa two gaarde, hand hagde seg mageskiffett fraa og till *sancti Hannsis closther*, thenn enne udi Affwennsløff och thenn annen vdi Nerrow liggendis«. — »Item eet papirs mageskifftebreff paa *Skrubbeshafue* till sancti Hannsis closther«.

(De ældste d. Arkivregistraturer S. I 621.)

²⁾ Det er den Gaard, Hans Laur. Petersen i Overby, ejer. Den hedder endnu Højgaard.

»en Gaard i Avnslev, Lauritz Hvithoved iboer, skylder 3 Ørter Byg, og en Gaard der sammesteds, skylder 1 Ørte Byg og 8 Skpr. Disse Gilders Ejendomme blev henholdsvis 1555 og 1572 henlagt til Nyborg Kirke.

— — —

Men den største Godsejer her paa Egnen blev efterhaanden *Kronen*. Kongen havde jo en Gaard et Sted ved *Hjulby* og denne »*Gammelborg*«,¹⁾ som den kaldes, afløstes c. 1170 af »*Nyborg*«, som Knud Prislavssøn opførte, hvor Aaen naar Fjorden. Slottet her kom til at spille en stor Rolle i Middelalderen; det laa jo centralt i Riget. Kongerne boede her ofte, og de søgte — især efter Reformationen — at erhverve Jordegods omkring Borgen, til Forsyning med Næringsmidler og til Jagtdistrikter. Derfor gik adskillige af Egnens Bøndergaarde over i Kongens Eje.

I »*Kong Valdemars Jordebog*«,²⁾ hvis første Afsnit er en Fortegnelse over Kongens eller Kronens Jordegods paa Valdemar Sejrs Tid (c. 1231), nævnes *Hjulby* som Kongens Ejendom, vurderet til 9 Mark Guld. Derefter følger *Vinding Herreds* fire »*Fjerdinger*«:

»I *Agnsløf Fjerding* er 24 $\frac{1}{2}$ Havner, af hver Havne gives 2 $\frac{1}{2}$ Ører Havre, 2 Øre Penninge og 18 Penninge og 6 Høns. I *Colthorp Fjerding* er 10 Havner. I *Ørbæk Fjerding* er 8 Havner. . . I *Sølyng Fjerding* er 16 Havner«.

(— En Havne, hafnæ, var det Jordomraade, som skulde stille een Mand til Kongens Ledings-

1) Efter en anden Forklaring har »*Gammelborg*« ligget Ø. f. *Vindinge*, hvor en naturlig dannet Bakke ved Aaen endnu udpeges som Voldstedet.

2) »*Liber census daniæ*«, udg. v. Oluf Nielsen. Kbh. 1873.

skibe. Det omfattede ofte 3 hele Gaarde, som vistnok saa skiftedes til at stille en Mand hvert tredje Aar. 1 Øre Havre er c. 36 Skæpper; for Avnslev Fjerdings Vedkommende bliver den aarlige Skyld til Kongen altsaa 882 Skpr. Havre, dertil kommer saa Pengeafgiften, der maaske kan omsættes til c. 64 Ører Sølv (1 Øre Sølv vil i vor Tids Mønt være c. 10 Kr.) og endelig alle Hønsene! —)

Disse Afgifter betyder naturligvis ikke, at Kongen ejede hele Herredet; Hjulby var Slægtens Privateje, mens de andre Sogne blot svarede Skyld til hans Underhold, hans »Løn«.

Men senere, især efter Reformationstiden, begynder Kongerne med stor Iver at samle Bøndergods, som idelig forøges og afrundes ved Magelæg og nye Køb. Her skal blot nævnes, at i Matrikelbøgerne fra 1664 opføres som »kgl. Majestæts Tjenere« under Nyborg Slot 14 Bønder i Avnslev, 12 i Rejstrup, 6 i Nordenhuse, 1 paa Skrøbeshave, 11 i Skalkendrup, 1 i Aaskov, 10 i Korkendrup og 2 i Bovense, og vistnok 12 i Hjulby. Kronen ejede langt over Halvdelen af Jorden i disse tre Sogne, Resten hørte under forskellige Kirker, Hospitaler og Herregaarde, og kun et Par Bønder nævnes som Selvejere.

Saaledes er nu Overgangen sket, fra den ældre Middelalders frie Bønder til 1600'ernes »kongelige Tjenere«.

De eneste bevarede Minder fra Middelalderen er de gamle Kirker i Avnslev, Bovense, Ullerslev og Fløstrup, en femte i Hjulby blev nedbrudt 1555. De ældste Partier i dem stammer fra 1200'erne, Valdemarernes store Kirkebygningstid, men det vil være

rimeligt at antage, at de har afløst endnu ældre Kirker af Træ. Inddelingen i *Sogne* — det Omraade, hvis Folk søger samme Kirke — stammer fra Sven Æstrids søns og hans Sønners Tid, altsaa mindst et Aarhundrede før de nuværende Kirker er rejst. Det er oprindelig alene en gejstlig Inddeling, for Kirkens og Præstens Skyld; senere fik den jo en mere omfattende Betydning. I mange Aar havde Avnslev og Bovense hver sin Sognepræst.

Men om Kirkerne og de første Præster i Avnslev og Bogense vil et senere Kapitel berette.

TINGSTEDET I AALYKKE.

HR. Daniel Køhler, som i Christian den Fjerdes Tid var »Guds Ords Tjener« til Avnslev og Bovense Menigheder, fortæller i sin Indberetning til Ole Worm¹⁾ 1623:

»Udj en shou sønden Kirchen, kaldis Aalych, findis en stenhob, kaldis Tinget, hvor der menis at være holt Ting i fordum Tid och [den] er Nogenlunde shicket epter itt ting«.

Denne Meddelelse om et gammelt Tingsted ved Aalykke gav mig Lyst til at undersøge Sagen nærmere.

I de senere Præsteberetninger og andre Beskrivelser søgte jeg forgæves. Men i Markbøgerne til Matriklen af 1688 nævnes blandt Marknavnene:

Ting=Aalykke, Boghvede- og Havre-Jord af hvid Sand og Grus, saaes 2 Aar, hviler udi 6 Aar.

Lange Slet=Aalykke, god Havre-Jord af Sand og Leer og Grus, hviler her 3. Aar.

Store Aalykke Agre . . .

Stakkede Aalykke Agre . . .

Her møder vi altsaa igen Tinget; nogle af Avnslev-Bøndernes Agerstrimler i Aalykken er nævnt op

¹⁾ Ny kgl. S. 728. 4°. — Trykt i Suhms Saml. I 75.

efter det, og Jordbundens Bonitet vurderes øjensynlig ikke videre højt.

Paa Matrikelskortet fra 1788, der har bevaret de fleste af Marknavnene fra Matriklen 1688, findes i Aalykke intet Navn, som har noget med Tingstedet at gøre.

Noget større Udbytte gav de skriftlige Kilder altsaa ikke. Næste Skridt blev da at undersøge, om den stedlige Tradition kendte noget til dette Tingsted. Det viste sig da, som allerede omtalt i II (Minder fra Oldtiden), at gamle Folk meget godt kan erindre, at der paa »Aalykkegaards« Mark, næsten helt nede ved Aaen, laa en lav Høj inde i et lille »Buskekrat«. Den kaldtes *Meihøj*, og her havde været et Tingsted.

Den gamle Gaardejer Jens Rasmussen i Aalykke, hvis Fader ejede »Aalykkegaard« i første Halvdel af 1800'erne, gav gode Oplysninger. Han fortalte, at Højen var omsat med to Rækker store Sten, og da hans Fader i 1830'erne tog mere Jord under Plov, blev Krattet fældet og Højen stærkt indpløjet fra Siderne. Men da Sønerne omkring 1856 byggede hver sin Gaard Vester ude i Aalykkerne, ryddedes Højen helt, og Stenene anvendtes som Syldsten. I Toppen var der et Lag Fyld og runde »Brosten«, men der blev ikke fundet Oldsager. Højens Form var aflang, og sandsynligvis var den en Stenaldergravhøj, maaske en Langdysse.

Jens Rasmussen havde i sin Barndom ofte hørt de gamle tale om, at her engang havde været et Tingsted, saa Traditionen rækker derved op til den sidste Halvdel af 1700'erne, da Aalykke endnu var ubeboede Udmarker med Enge og Smaakrat.

Jeg har ogsaa talt med andre gamle Folk, der havde

hørt om dette Ting, og som kendte Navnet Me^høj. Der kan næppe være Tvivl om, at det er den, der tales om i Præstens Beretning fra 1623.

Nu er Stedet svært at genfinde. Højen er næsten jævnet af Ploven. — —

Efter denne lille Redegørelse for de faa skriftlige og mundtlige Overleveringer om Tingstedet, melder der sig naturligt nogle Spørgsmaal, som det er af Værdi at søge Svar paa.

Man kunde for det første spørge: Var her et virkeligt Tingsted?

De Tingsteder, som findes i ret anseligt Tal Landet over — især i Jylland — er nemlig ikke alle »ægte«. I tidligere Tid, da de Lærde endnu ikke forstod, at Dysserne var Oldtidsbegravelser lige saa vel som Højene, tænkte man sig dem ofte rejst som »Tingsteder« eller »Altre«. Den Forklaring kan man f. Eks. finde i Ole Worm's store Værk om Runestenene; og saa sent som i 1809 møder vi den¹⁾: paa den inderste Kreds af Sten sad de, der skulde fælde Dom, mens den yderste Kreds satte Skranke for Mængdens Tilstimling. —

Denne Forveksling af Tingsted og Dysse har vel sin Aarsag i, at de meget ofte laa Side om Side, og at der var en tilsyneladende Lighed i deres Indretning. C. Neergaard har i en Afhandling om »Thinghøje og Thingdysser«²⁾ nævnt en lang Række Eksempler paa, at man med stor Forkærlighed anbragte Tingstedet umiddelbart op til en Gravhøj, undertiden til en Dysse; det indrettedes vel saa i Læ af Højen, som tillige

¹⁾ Thorlacius: Hedenolds Høje og Stensætninger., Kbh. 1809.

²⁾ Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1902. (Tingstedet i Aalykke er ikke omtalt heri.)

gav det en Slags landskabelig Anseelse, saa det blev lettere at finde for retssøgende.

Intet Tingsted er bevaret til vore Dage, men efter Beskrivelserne at dømme har de almindeligvis været indrettet saaledes: de fire »Tingstokke«, hvilende paa store flade Kampesten, dannede en Firkant; paa disse »Stokke«, svære brede Planker, sad Fogeden, Skriveren og de otte »Stokkemænd«; og inde i Kredsen laa den store »Tyvsten«, hvorpaa Forbryderen havde sin Plads.

Naar nu Avnslev-Præsten i 1623 fortæller, at Stenhoben i Aalykke Skov er »nogenledes skikket efter et Ting«, maa vi vel kunne gaa ud fra, at han kendte et Tingsteds almindelige Udseende (de aabne Tingsteder var endnu dengang i Brug allevegne) saa han ikke vilde bruge den Benævnelse om en Høj med en Dysse paa¹⁾. Hvis der i Egnen kun fandtes en enkelt Dysse, kunde man tænke sig, at den som en Mærkværdighed vilde blive hædret med Navn af et Tingsted, fordi den mindede om et saadant. Men naar vi nu ved, at der her paa Egnen var i Snesevis af Runddysser, foruden adskillige Langdysser, saa vilde det være meningsløst at kalde netop denne Dysse i den afsidesliggende Skov for et Tingsted; saa kunde alle de andre jo lige saa godt være det.

Her foreligger da sikkert ingen Misforstaaelse eller Forveksling; Hr. Daniel har af Bønderne hørt Tale om, at der i Skoven skulde være en gammel Tingplads, og man har vel saa vist ham nogle store Sten, som nogenledes laa i Firkant, og som man kaldte »Tinget«. Dette »nogenledes skikket efter et

¹⁾ Andre Steder i Beretningen bruger han da ogsaa Betegnelsen »Grave« om Dysserne.

Ting« betyder vel, at Anlægget er forstyrret, og nogle af Stenene maaske fjærnet, fordi det jo ikke i lang Tid havde været i Brug.

Den førømtalte Meⁱhøj med Stensætningen paa, kan da ikke have været det egentlige Tingsted; det fandtes saa godt som aldrig oppe paa en Gravhøj, men næsten altid ved Foden af den. Vi maa derfor antage, at den »Stenhob«, Hr. Daniel fandt i Aalykke, var Resterne af selve Tingstedet. At dette har ligget umiddelbart op til Meⁱhøj, derfor taler den Omstændighed, at Overleveringen lige op til vor Tid har knyttet Tingnavnet til denne Høj.

Skønt vi altsaa ved saare lidet om denne forsvundne Friluftsdøstol, finder jeg dog ikke, at der er Grund til at nære Tvivl om dens Ægthed.

— Men der melder sig nu et Par andre Spørgsmaal: Naar har saa dette Tingsted været i Brug, og hvilket Retsomraade hørte ind under det? Et fyldestgørende Svar kan ikke gives.

De middelalderlige Kildeskrifter synes ikke at kende noget til det. I 1623 var det halvvejs glemt og øde; kun Mindet om dets tidligere Betydning levede blandt Bønderne.

I 1299 blev Vindinge Herreds Ting lagt til Nyborg. Hvor det forud fandtes, omtales ikke. Dr. Oluf Nielsen fremsætter da den Antagelse,¹⁾ at det kan have ligget »i Aalykke Skov i Avnslev Sogn, hvor der 1623 fandtes en Stenhob, kaldet Tinget«. Jeg er tilbøjelig til at tro, at det kan være rigtigt. Der kendes ikke andre middelalderlige Tingsteder i Herredet.

— — —
 1) »Herredskirker i Danmark«, i Ny kirkehist. Saml. V. 833.

— Hvad Navnet paa Højen ved Siden af Tingstedet angaar, da skal Meihøj vel nærmest tydes som *Mindehøj*, den var jo som nævnt en Gravhøj fra Oldtiden, et Minde over en eller anden Høvding eller Storbonde.¹⁾ —

— I Nærheden af de fleste gamle Tingsteder fandtes gerne et Rettersted, en Galgehøj. Paa Udskeftningskortet over Avnslev findes Navnet *Galgebjerg*; det er Bakken Øst for Hans Rasmussens Gaard i Pilevad, mellem Landevejen og Hovgyden.

— De aabne Tingsteder forsvandt sidst i 1600'erne. Et kgl. Brev bestemte 1688, at der skulde bygges Tinghuse i Stedet. To Aar før, ^{22/12} 1686, var Vinding Herred blevet forenet med Bjerge og Aasum Herreder, og Tingstedet kom nu til at ligge i Lange-skov, og senere i Røjrup.

— Men det ældgamle Tingsted, »Stenhoben« i Aalykke Skov, blev glemt og øde, Stenene fjærnedes og Mindehøjen blev jævnet ud; kun i de gamle Bønders trofaste Hukommelse blev Mindet om den bevaret til vor Tid.

¹⁾ Navnet kunde maaske ogsaa komme af *Med*, et Mærke, der betegner et Grænseskel. Men da den er en Gravhøj, passer »Mindehøj« vist bedst.

V.

AVNSLEV KIRKE.

Ved Albert Thomsen.

Avnsløv Kirke ligger et lille Stykke Vest for Byen i en Lavning lidt Syd for Hovedlandevejen til Odense.

Denne mærkelige Beliggenhed – ikke i nogen af Sognebyerne og nærmest i et Hjørne af det store Sogn – har allerede i ældgammel Tid givet Anledning til, at der dannede sig Sagn om Kirkens Opførelse.

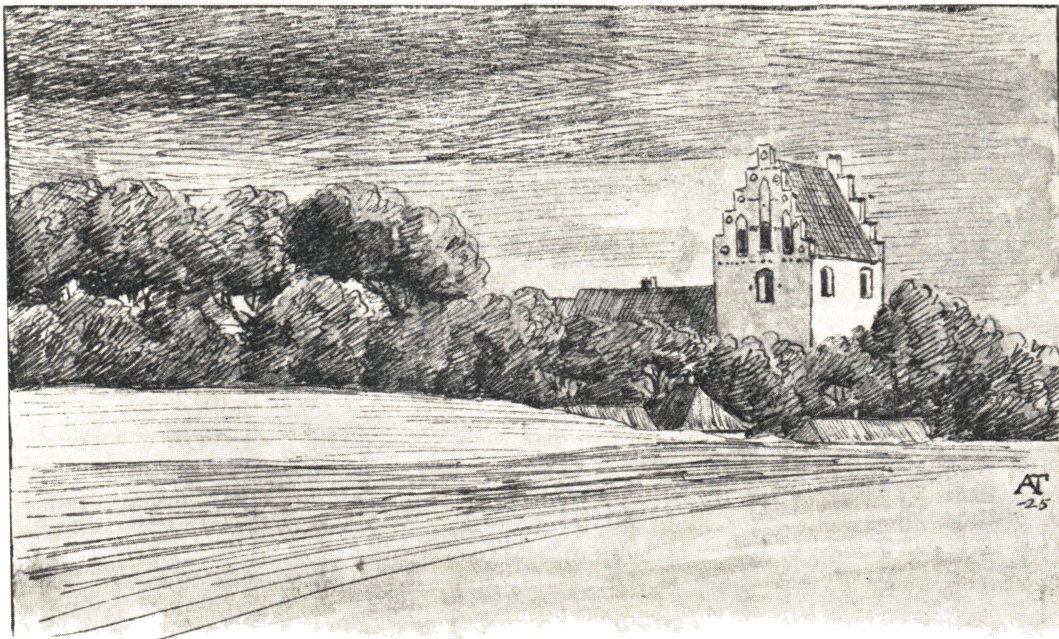
1623 fortæller Præsten Daniel Køhler saaledes¹:

„Om Avnsleff Kirke siger de gamle epter deris fædris beretning, at Fundamentet dertill er første gang lagt ved Peder Hindtzens Gaard hos Kragis Høy. Men derefterhaanden hortsørd om Natte Tiider till det sted, paa hvilket Kirchen nu staaer“.

Og endnu den Dag i Dag fortæller Folk det gamle Sagn om Kirkens Opførelse:

Bymændene havde besluttet at bygge Kirken paa Krages Banke i Overby; men hvad man murede op ved Dag, blev af Trolde og Bjergfolk brudt ned om

¹) Præsteskabets Indberetninger til Ole Worm. (Ny kgl. S. 728, 4°).

Avnslev Kirke.

Natten¹⁾. For at finde en bedre Plads bandt man to unge Tyre sammen og lod dem gaa, hvor de lystede. Hvor de fandtes næste Dag, skulde Kirken ligge. Om Morgenen tidlig saa man dem ligge i en lun Lavning ude i Sognets vestre Ende; og der byggedes Kirken.

Lignende Sagn kendes fra andre Egne her i Landet.

Det var, hvad Beliggenheden angaar, en fortrinlig Byggeplads, der saaledes fra gammel Tid udpegedes som den oprindelige. Kirken vilde derved have kommet til at ligge inde i Byen og meget højt, synlig mange Mil bort. Maaske har Jordbundsforholdene der vist sig at være ugunstige, eller der er under Opførelsen stødt Uheld til, som man dengang ikke har kunnet forklare sig, og som derfor maatte skyldes overnaturlige Kræfter. Saa opgav man at bygge der.

At man saa spurgte Himlen til Raads ved at tage Varsel af Dyrenes Færd, var for den Tids Mennesker noget saare naturligt; jeg kan derfor godt tænke mig, at vi her i dette Sagn har en i det hele og store rigtig Forklaring paa, hvorfor de AvnslevsBymænd byggede deres nye Kirke ude paa Marken.

Paa Krages Banke, hvor Jens Hansens Gaard før laa, har man fra Tid til anden gravet store, røde Munkesten frem paa det Sted, hvor Kirken skulde have ligget.

Et andet Sagn fortæller, at en Kæmpe eller Trolld i Kullerup havde set sig gal paa Kirkens høje Taarn og en Dag gav sig til at kaste store Sten over efter

¹⁾ E. T. Kristensen fortæller i »Danske Sagn« den samme Historie efter en Meddelelse af Dyrslæge P. Jensen, Kværndrup. — Han har hørt, at det var Trolde fra Skallebjerg, som voldte Uheldet, og at man bandt en Klokke om Halsen paa en Tyr, da den ny Plads skulde findes.

det. Stenene faldt ned i Markerne rundt om Kirken; den største ligger nu ude ved Blinkens Kær, S. V. for Kirken, og efter den hedder Marken »Stivestens Agre« (nævnt f. Eks. 1667). I Stenen – fortæller en gammel Mand – sidder endnu tydelige Mærker af fem store Fingre! Men naturligvis hidrører de mange Kampesten omkring ved Kirken fra den Række Kæmpehøje, som de gamle Beskrivelser nævner her. Nu er alle Højene sløjfede og de fleste af Stenene borte.

I den tidligere nævnte Indberetning fra Præsten Daniel Køhler til Ole Worm 1623 fortælles bl. a. om Kirken:

»Samme Kircke er deciderit *S. Blasio*, huorpaa findis skrifftiligt bewiss wdj Kircken, med nogle andre Paffuelige breffue, met store hængendis Indsegle wdj Blick, som ere noget uleselig.«

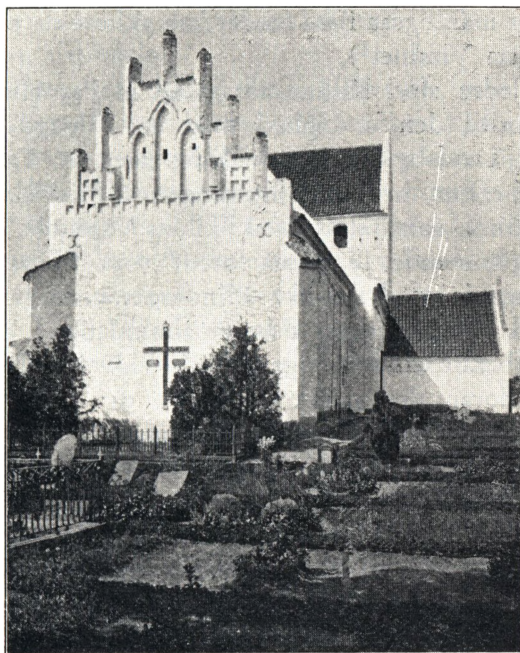
St. Blasius var Biskop af Sebasti i Kappadokien og led Martyrdøden 316. Det er ikke udelukket, at Kirken har ejet en eller anden Relikvie af denne Højen, som den er opkaldt efter. Det »skriftlige Bevis« derfor og de pavelige Breve i Blikruller er forlængst forsvundne. De omtales ikke siden.

KIRKENS HISTORIE.

Avnslev Kirke hører til den sædvanlige Type af danske Landsbykirker, som med deres hvide Mure og det svære kamtakkede Taarn ligger saa rodfast

hvilende i det bølgende grønne danske Landskab og gør det saa velsignet hjemligt for os.

Indtil for hundrede Aar siden løb den gamle Kongevej over Fyen hen langs med Kirkegaardsdiget;

Kirken set fra Øst, (Nationalmus. fot.
med den ejendommelige Korgavl i Forgrunden

men nu maa man ad en Sidevej ned til Kirken, som om Sommeren næsten skjules af de gamle Træer langs det nordre Dige. Syd fra ses den mere frit; fra Bakke- dragene hinsides den brede Aadal øjnes den i sin solbeskinnede Hvidhed flere Mil bort.

Hovedparten af den — Skibet og Koret — er op-

ført i Valdemarernes store Kirkebygningstid omkring Aar 1200 af svære, røde Munkesten. Koret var meget mindre end det nuværende. Taarn fandtes ikke. Endnu ser man paa Nordsiden af Skib og Kor den romanske Gesims med Tandsnitskifte, Lisener og smaa Konsoller, ligesom man ogsaa flere Steder kan skimte de oprindelige smaa Vinduer¹⁾).

Saaledes stod Kirken antageligt et Par Hundrede Aar, indtil den, i Lighed med en Mængde andre danske Landsbykirker, udvidedes med et Taarn og et Vaabenhus, hen mod Slutningen af Middelalderen.

Taarnet, som rejstes ved Skibets Vestende, er stort og imponerende, lige saa bredt som Skibet; dets Trappegavle med smukke Blindinger vender i Nord og Syd, hvad jo ellers ikke er almindeligt.

Vaabenhuset, som ogsaa har »takkede« Gavle, er opført foran den gamle Norddør, der i den ældste Tid var Kvindernes særlige Indgang.

Omtrent paa samme Tid blev Koret forlænget mod Øst; udvendig ser man tydeligt, hvor den nye Del begynder. Korgavlen er nydelig udsmykket med tre spidsbuede og en Række rudeformede Blindinger; derunder ses en tilmuret Blinding, hvor der maaske engang har siddet et anseligt gotisk Vindue. Gavlens Trapper er endelig udsmykket med 7 mærkelige smaa skraatstillede Murpiller (»Pinakler«). Gavlens Hjørner støttes af to Stræbepiller.

Samtidig med at disse betydelige Byggearbejder

¹⁾ I Bispen Jacob Madsens Visitatsbog (Landsarkivet) findes en lille, løst skitseret Tegning af Kirken, set Nord fra. Han har tegnet 2 smaa romanske Vinduer i Koret og 3 i Skibet. Derimod er Vaabenhuset mærkeligt nok ikke angivet; skønt det vel først længst var bygget, da han var her c. 1590.

udførtes, blev det oprindelige Bjælkeloft i Kirken erstattet med Hvælvinger.

Siden disse Tilbygninger og Forandringer blev foretaget — vel sagtens op mod Aar 1500 — er Kirkens Ydre ikke ændret væsentligt. Saa stor og rummelig var den, at den i de følgende 400 Aar ikke behøvede Udvidelse.

Før som nu vidner dens Udseende om, at de Avnslev Bønder intet sparede, for at deres Kirke kunde blive et smukt og værdigt Guds Hus ude og inde, saa den ikke behøvede at staa til Skamme for andre Kirker i Omegnen. Solidt og samvittighedsfuldt byggede man. I syv Aarhundreder har denne Bygning modstaaet de slidende Angreb af Tidens Tand, af Vind og Vejr. Og den Dag i Dag staar den — efter den sidste store Restauration — frisk og stærk som nogensinde.

*

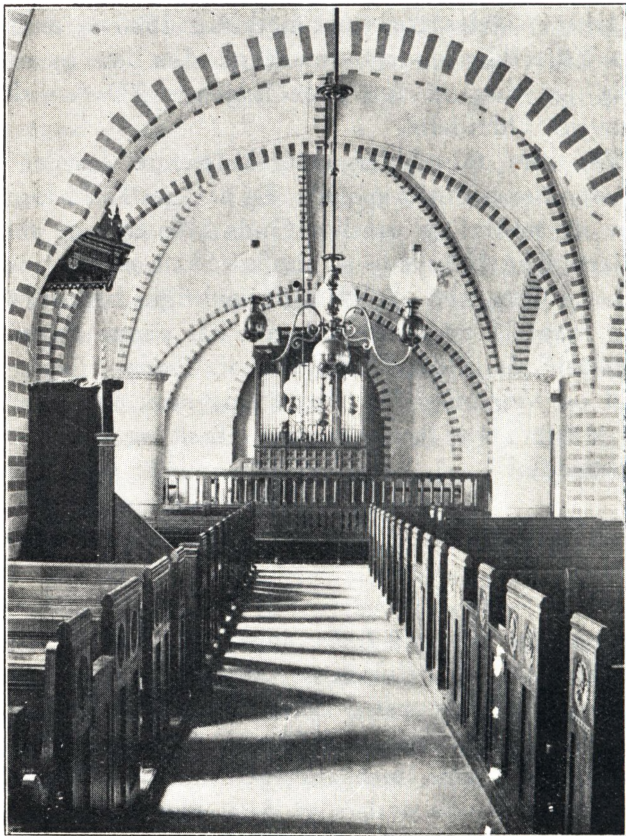
*

*

Hvad nu *Kirkens Indre* angaar, da kan det først bemærkes, at Hvælvingerne sikkert i den senere Middelalder har været dekorerede med Kalkmalerier. Ved nogle Reparationsarbejder i 1900 afdækkedes Rester af saadanne, men efter at Nationalmuseet ved E. Rondahl havde undersøgt dem, blev de igen overkalkede, da de var slet bevarede og uden større Interesse. Kun de fire »Indvielseskors«, ligearmede Kors i Cirkler, ses endnu i Koret.

Døbefonten er det ældste Stykke Inventar, Kirken ejer, Det er en stor og regelmæssig, romansk Granitfont uden nogen Udsmykning.

Om det øvrige Inventar hører vi først Tale, da Eyens tredje lutherske Biskop, Jacob Madsen, besøgte

Kirken indvendig.

A T. fot.

Kirken paa sine Visitatsrejser her til Egnen 1588, 1596 og 98. Om Aftenen d. 27. Apr. 1588 kom han til Avnslev Kirke efter at have besøgt Bovense om Eftermiddagen. Den egentlige Visitats med Gudstjeneste

holdt han Dagen efter. Efter hans berømte Visitatsbog¹⁾ følger her de Linier, hvor Kirken selv omtales:

„Muensløff, Hoffuit Kirke.

Om Aftten i Muensløff Kerke. Der var Suediker, gjorde et Pulpetur nederst i Thornet till vngt Folck. Vel pøntet Kerken oc Laen. Er it Magestrans; Her Nels promifit, se inde facturum ærarium pauperum. Prædikestolen forflyttis i Kore hiffuer op. Skøn Prædikestol oc forkroppit Dæggestol²⁾).

I Taarnrummet, hvor nu Juel'ernes Gravkapel findes, har der saaledes før været indrettet Pulpitur »til ungt Folk«. »Laen«, som nævnes, maa være den *Kirkelade*, der dengang fandtes paa de fleste Kirkegaarde og brugtes til at opbevare Tiendekorn i og til Stald og Vognport om Søndagen³⁾. Den nævnes ikke senere.

Den ivrige lutherske Bisp er overalt paa Jagt efter katolske Kirkeskikke og Inventar, især Vievandskar og *Monstranser*. Disse sidste, som tjente til Opbevaring af Hostien, den hellige Nadver, var ofte smukt formede og rigt udstyrede Metalskrin. Den »Magestrans« her i Avnslev Kirke, som Præsten faar Ordre til at lade omdanne til en Fattigbøsse, var af Kobber (ærarium) eller beslaaet med (drevne?) Kobberplader.

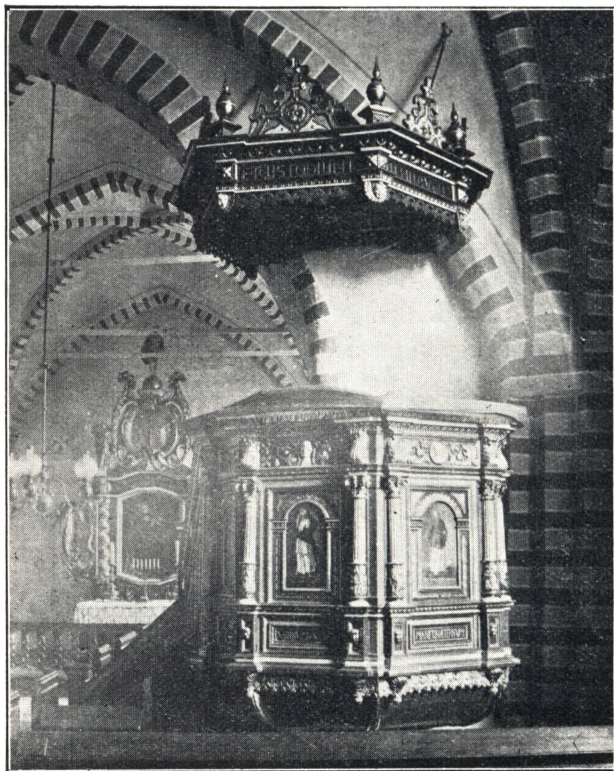
3

¹⁾ Biskop Jacob Madsens Visitatsbog, udg. af A. Crone, Odense 1853. S. 70.

²⁾ En »Oversættelse« af de de sidste Linier: (Der) Er en Monstrans; Hr. Niels lovede, at han deraf vilde gøre de fattiges Bøsse. Prædikestolen flyttes højere op i Koret (forkroppit - tarvelig).

³⁾ Et Stykke inden for Kirkegaardens nordre Dige findes nogle Alen nede i Jorden mange svære Sten og Stumper af Munkesten; her har Laden vel ligget. — En velbevaret og smuk Kirkelade staar endnu paa Vindinge Kirkegaard.

Prædikestolen var den samme, som staar endnu; den bærer nemlig Aarstallet 1573 og var altsaa ganske ny dengang. Det er udpræget Renaissance=Arbejde,

Prædikestolen.

A. T. fot.

rigt udstyret med Snitværk, Bibelsprog, Pilastre, ma-
lede Billeder af Evangelisterne, m. m. Den virker
bredt og massivt i sin Opbygning; derimod er Over-
baldakinen (»Himlen«) let og elegant i Hovedfor-

holdene¹⁾. — Muligvis stammer den fra et Billedskærerværksted i Odense. Da man ved Restaurationen i 1912 fjærnedede de svære Lag af senere Overmaling, kom man ind til Resterne af de oprindelige Farver; og nu er den rekonstrueret i hele sin brogede Farvepragt, straalere af blaate og Purpur, Sølv og Guld, saaledes at man kan tænke sig til, hvilken Øjensfryd den har været for de gamle, som saa den ny i 1573. — Paa flere Uregelmæssigheder — f. Eks. i Pistastrenes Fordeling — kan man se, at den har været nedtaget og flyttet, hvilket jo ogsaa fremgaar af Jacob Madsens Beretning. Den har muligvis staaet oppe ved Indgangen til det egentlige Kor. — Under Prædikestolen er i Murpillen indmuret et *Djævehoved*, som tidligere har dannet Afslutningen paa Underbaldakinen. Hornene har en forarget Eftertid fjærnet, Hullerne ses endnu. Der er egentlig intet »djævelsk« i Ansigtstudrykket; det virker snarere forunderligt menneskeligt, forpint og mismodigt. Det er et Stykke Træskulptur af megen kunstnerisk Værdi.

Den *Degnestol*, som Biskoppen nævner, er forlængst forsvundet. Den stod sandsynligvis oppe i Koret, hvor den senere afløstes af Kirkesangerstolen, som fjærnedes i 1912.

Alteret nævnes ikke; og da vi fra Visitatsbogen ved, at Jacob Madsen med stor Nidkærlighed farer frem mod alle katolske udsmykkede Altertavler, kan vi maa ske gaa ud fra, at den herværende har været en ret og rigtig luthersk Tavle, siden han ganske forbigaar den. Ved den sidste, store Restaration 1912 fandt man nogle Rester af en gammel Altertavle med et malet

¹⁾ »Himlen« er ogsaa noget yngre; Stilen røber det. Den er nok lavet lidt efter Aar 1600.

Nadverbillede paa. Det er muligvis den, der stod i Kirken 1588 og afløstes af den nuværende. En Undersøgelse fandt desværre ikke Sted, og Træstykkerne blev anvendt til Prædikestolens Trappe.

Djævlhovedet.

A. T. fot.

Reformationens Indførelse medførte ikke alene en ganske ny Form og Orden for Gudstjenesten, men krævede ogsaa i flere Henseender nyt Inventar. Prædikestole havde der hidtil kun været ringe Anvendelse

for, ligeledes Stolestader. Nu blev Præstens Prædiken og Menighedens Salmesang det centrale i Gudstjenesten; derfor maatte de fleste Kirker anskaffe saadanne Prædikestole; og Kirkens Skib fyldtes med Stole, for Folk kunde jo ikke staa op og høre paa de temmelige lange Prædikener. Det er vel ogsaa for at faa Plads til flere Stolestader, at Jacob Madsen giver Ordre til at flytte Prædikestolen højere op i det egentlige Kor.

Vi kan saaledes — til Dels ud fra de nævnte Linier i Visitatsbogen — danne os en nogenledes klar Forestilling om, hvorledes Kirken saa ud dengang. Under dens høje, hvidkalkede Hvælvinger klang nu den evangeliske Forkyndelse, purt og rent, »fri for Pavers og Munkes Vildfarelser, som vi haver nok været udj.« (Palladius).

* * *

Avnslev Sogn var et af de danske Sogne, som led mest i Svenskekrigen; naturligvis gik Kirken heller ikke Ram forbi. Den laa jo tæt ud til den store Hovedvej over Fyen, saa de marcherende Tropper kom lige forbi den. Vi har ingen Synsforretning over Kirkens Udseende straks efter Fredsslutningen 1660; den ældste er fra 1665 og udfærdiget af Sognepræsten Hans Jacobsen:

„En Rictig fortegnelse paa hvis Indtect Auffnsløff Kirche haffuer, oc Huad Mangel der nu findis.“
 „Deri nævnes af „Mangel thil Kirkens brug: En Messehægel. — Gradual¹⁾ och Salmebog. — Et skab At gjøre ferdig At forvaare Kalk och Dist vdj. — Et Alter:

1) *Gradual*, en Messebog med Uddrag af Davids Salmer.

Flæde Hængendis Neden om Alterit, och silke Kappe. — Handdugge At indfvebe Kalk och dist udj. — Nog portere och Dørre At henge om Kirkegaarden. — 1 Dør for Thornit. — Rister¹⁾ for Kirkegaarden“. Det synes heraf at fremgaa, at Kirken til Dels har undgaaet Soldaterbandernes Plyndringer; men Præstens Messeklæder har vel alligevel fristet for stærkt. De forsvandt ogsaa i Bovense (og i mange andre Kirker). De forskellige Porte, Døre og Rister, som mangler, er sikkert af Soldaterne hugget til Brænde og brugt paa Baalene.

I »Auffslev Kirkis Siun 1692« klager Synsmændene over, at »Blyet paa Kirchen og fornemmelig paa den Sønder Side gandske brøstfeldig.« Og 1694 erklæres det, at naar »Kirchen indvendi blifwer kalcket, findis der ingen mere Brøst.«

I Præsten *Lorentz Dreyers* Indberetning (dat. 7/4 1755) til Kongens Hof-Bygmester Lauritz de Thura, som samlede Stof til sin Bygningshistorie, faar vi en udførlig Beskrivelse af Avnslev Kirkes Udseende midt i d. 18. Aach.²⁾ Vi lader ham selv fortælle:

„Begge Kirkerne haver Taarn i den vestre Ende af Bygningen. Klokkerne ere udhængte i Snehullerne, Kirkerne ere indvendig og udvendig i god Stand.

Munslev Kirke er i Maret 1752 af Kirkens Patron, velbyrdige, nu salige Hr. Cancellie-Raad Dreyer fatt i en zirlig og prægtig Stand, alle Stolene af ny opfadt

¹⁾ Rister, vistnok Tremmebroer, med Fordybning under, ved Indgangen til Kirkegaarden; derved forhindres Kreaturer i at komme ind. Saadanne Rister findes endnu paa Gotland.

²⁾ »Copi af Beskriv. over Kirkerne og Herregaardene i Fyen og Laaland af Sognepræsterne til General-Major og Hof-Bygmester de Thura«. I Bd. Kall. 377, 4°, kgl. Bibl.

og malet brune med gule Lister, samt Marmorering af Byldingerne af Dørene. Altartavlen zirlig malet og med Zir-Forgyldning udstafferet, Prædikestolen lidet flyttet og malet. Neden i Kirken 2de Pulpituer med prægtig Maling opførte, Saavel som en Stoel for Kirke Patronen Lige for Prædikestolen, Opgangen dertil indhugget fra Kirkegaarden igennem Kirke-Muuren.“

Kirken har sandsynligvis trængt haardt til en Hoved-Istandsættelse; og Kirkepatronen paa Raschenberg ofrede mange blanke Dalere, for at hans Kirker stedse kunde være i god Stand. Desværre blev den omfattende Restauration foretaget uden mindste Pietet overfor Bygningens oprindelige Udsmykning og det gamle Inventar. Saaledes blev det festlige, lyse Helhedsindtryk af Kirkerummet næsten ødelagt ved *Pulpiturernes* Opførelse. For at Kirkeejeren kunde undgaa at komme i Berøring med Menigheden, huggede man Hul i Nordmuren til en Dør ind i hans lukkede Stol, saa nu kunde Herskabet ad en udvendig Trappe stige op til deres ophøjede Stade¹⁾.

De gamle, brogede Farver paa Prædikestolen fik en Omgang af den »prægtige Maling«; og *Altartavlen* blev – som Restaureringen i 1912 viste – gjort ganske ukendelig ved denne nye Udstaffering. Den bærer intet Aarstal, og der forlyder ikke noget om, hvornaar og af hvem den er skænket, men Stilen i hele dens Udstyrelse viser hen til d. 17de Aarhundredes Midte. Det er et ret imponerende Billedsnider-Arbejde i ud-

¹⁾ Folkevittigheden døbte det snart: Hjalidet; »Herskabet krøb til Hjalds«. Det ragede som et vældigt Bur langt ud over Stolene paa »Kvindesiden«.

præget Barokstil med svungne Linier, snoede Søjler og flere Figurer og Masker. Alterbilledet flankeres saaledes af to store, basunblæsende Engle, Korsfeltet

Alteret.

A T. fot.

derover støttes af to mindre Engle med Palmegrene, medens Kristus selv, staaende paa den forgyldte Jordkugle, danner Topfiguren. Hele Alteret var malet med mange brogede Farver og rigt forgyldt.

Det er et Værk af den bekendte fynske Billed-

skærer *Anders Sørensen*¹⁾ fra Odense; her er ganske vist ingen Signaturer eller lign., men hvis man sammenligner Avnslev-Tavlen med Anders Sørensens Altertavle i Nakskov Kirke (1657) eller med de Epitafier, han har skaaret til Nyborg og Odense, saa ses det snart, at den maa stamme fra hans Værksted, ligesom f. Eks. Prædikestolene i Nyborg og Vindinge. Antagelig er den lavet i 1650'erne i Odense.

– Paa Alterbordet knejsede de to mægtige Messing-Lysetager, som Claus Rasch²⁾ og hans anden Hustru, Anne Margrethe Laurentz, havde skænket 1697.

I Lorentz Dreyers Indberetning nævnes ogsaa *Alterkalken*. Under Foden paa Kalken stod der: »Denne Kalch og Disch hawer Hr. Søfren Søfrensen³⁾ og hans Hustrue Anna Sophia Ottis-Daatter foræret til Aunslev Kirche 1682.« Højere oppe, omkring Bægerets Rand, stod Navnene Jens Dreyer og Anna Elisabeth Haman 1753. Hun lod nemlig dette Aar Kalken gøre større og forgyldte indvendig. –

Der saa dengang noget anderledes ud oppe i Koret end nu. Til venstre for Alteret stod »Sognepræstens Skrifftestol« og til højre Degnestolen. Over førstnævnte hang en stor Trætavle, hvorpaa var opført *Series Pastorum*, Præsternes Navne ned gennem Tiden. Den er siden forsvunden.

Kirken var i gammel Tid tillige Begravelsespladser; »ærlige og velfornemme Dannemænd« og »dydzirede Matroner« hviler »deris trætte Been forventendis en salig Opstandelse« – rundt om under Kirkernes Gulv

¹⁾ Chr. Ax. Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere 1536–1660; S. 94.

²⁾ *Claus Rasch*, »Præsident« i Nyborg; første Ejer af Raschenberg (nu Juelsberg).

³⁾ Sognepræst 1665–85.

fliser. Da man i 1912 brød Gulvfliserne op her i Avnslev Kirke, fandt man adskillige Steder Begravelser under dem. Særlig var Koret et fornemt Sted at hvile. I Syd væggen findes endnu den store Ligsten over Præsten *Knud Lerche* († 1711) og hans Hustru. I Nord væggen sidder en anden, der i en længere latinsk Indskrift fortæller, at her ligger Hr. *Daniel Ivarsen Køhler* († 1645) med sine tvende Hustruer; de er alle tre afbildede øverst paa Stenen knælende under Korset. — Men i Lorentz Dreyers Indberetning 1755 nævnes flere, som nu er borte. Ved Indgangen til Koret »læses paa en Steen« den latinske Gravskrift¹⁾ over en tredje Præst, Hr. *Niels Frandsen* († 1615). Og vi hører om tre til: »Under Alterfoden ligger Hr. *Søfren Søfrensen* († 1685). Under Sognepræstens Skriftestol er *Hans Jacobsens* Ligsten, men Indskriften kan man ikke komme til at læse²⁾ († 1665). Under Degnestolen er Hr. *Rasmus Laursens* († 1581) men af lige Beskaffenhed. — Ingen aabne Begravelser.«

* * *

Da Kancelliraad *Jens Dreyer* døde i 1793, blev hans Kiste foreløbig hensat i Kirken, rimeligvis i Taarnrummet, og da hans Enke og Sønnen *Hans Dreyer* døde 1769, stod ogsaa deres Kister her, til de alle siden førtes ud til Familiebegravelsen i St. Knuds Kirke i Odense.

Imidlertid var det gamle Pulpitur i Taarnrummet blevet fjærnet, og her indrettedes nu et *Gravkapel* for

¹⁾ Disse Indskrifter findes i Afsnittet om Præsterne.

²⁾ Den blev i 1912 fremdraget, og er ved skødesløs Behandling gaaet i flere Stykker, som nu er fjærnet fra Kirkegaarden, hvor de længe laa. Kmhr. R. Juel har ladet den restaurere, og den findes nu i Taarnkapellet.

Slægten Juel. Kammerherre Gregers Juel bisattes her 1776. En meget stor, smedet Jærn-Gitterport — et smukt Stykke Kunsthaandværk — skilte Kapellet fra Kirken. Paa Porten findes Gregers Juels og Amalie v. Rabens Navnetræk og Vaaben.

— — —

Fraset de sædvanlige Reparationsarbejder stod Kirken da saaledes i det næste Hundredaar. Først i de senere Aar er der sket de store Forandringer, som vi sluttelig skal omtale.

I Foraaret 1893 lod Kammerherre Knud Juel Kirken underkaste en Hovedreparation. Stolene blev malet, Prædikestolen malet og forgyldt, Alterklæderne delvis fornyede, og et stort Tæppe ophængtes bag Gitterporten ind til Gravkapellet, for Kuldens Skyld.

Ved en anden Reparation i 1900 var det, at man afdækkede de tidligere omtalte *Kalkmalerier*. Paa Kirkeejerens Foranledning kom straks en af Nationalmuseets Folk til Stede, Kunstmaler *Rondahl*. Murerne var da færdige i Koret, og de forklarede nu, at de kun havde fundet Rester af Kalkmaleridekorationer i Korets vestlige Hvælvings østlige Kappe over Midten af Kirkerummet, hvor der stod Aarstallet 1552 efterfulgt af et Navn eller en Inskription, som man dog havde set enkelte Bogstaver af. Dette Aarstal viser, hvis Murerne har kunnet læse Tallene rigtigt, sandsynligvis hen paa en større Restauration af Kirken straks efter Reformationen. — Skibets Hvælvingskapper afdækkedes samtidig, men de Spor af Dekorationer, som man der fandt, var »faa, ødelagte, raat udførte og uden kunstnerisk eller kulturhistorisk Værdi.« Ribber og Gjordbuer var dekorerede, og i Hvælv-

ingerne var der enkelte Stjærner og Cirkler. Rondahl gav saa Tilladelse til at lade det overkalke paany.

– 1902 blev det nordre Stendige omsat.

– 1906 skænkede Kmhr. Knud Juel 3 Lysekroner til Ophængning op gennem Skibet og 2 Lamper i Koret samt en syvarmet Lysestage til Alteret.

Men i 1912 lod Kirkens nuværende Ejer, Kmhr. Rudolf Juel, foretage den mest omfattende Restauration, som Kirken i Aarhundreder har været underkastet. I et halvt Aars Tid holdtes der ikke Guds-tjeneste, Haandværkerne var Eneregerter under Hvælvingerne, der genlød af Hammerslag og drønende Øxehug. Det gamle maatte vige for det ny.

Vaabenhuset fik nyt Loft, Gulv, Vinduer og Dør.

Der blev lagt nyt Gulv i Kirken og opstillet nye Stole af bejstet Fyrretræ. Pulpituret fjærnedes. Murene blev underkastet et grundigt Eftersyn. I Koret forsvandt Præstens og Degnens lukkede Stole, og der opstilledes et nyt Knæfald.

Arbejdet leledes af Architekt *Viggo Dahl*, København, men det udførtes af Egnens Haandværkere, saaledes Murerarbejdet af *H. F. Hansen*, Nyborg, Snedkerarbejdet af *Niels Hansen*, Avnslev, *Jensen*, Ullerslev, og *Alb. Andersen*, Nyborg, Fløjls og Guldtrækkerarbejdet af *Sadelmager Jul. Hansen*, Pilevad.

Alter og Prædikestol restaureredes af Dekorationsmaler *Schwendsen*, København; de oprindelige Farver opfriskedes, undertiden lidt for kraftigt, efter at alle de senere Overmalinger var fjærnet. Samtidig blev Hvælvingernes Ribber smukt dekoreret.

Ved samme Lejlighed fik Kirken sit store *Orgel*. En Indsamling i Menigheden gav 1070 Kr., Stiftsdame Frk. Poula Bardenfleth skænkede 200 Kr. og

Kmhr. Juel Resten af Beløbet, de 2275 Kr., som det kostede. Det er bygget af Orgelbygger *Starup*, København og opstilledes i December.

Søndag d. 22. December toges Kirken paany i Brug til Gudstjeneste.

Til sidst skal nævnes, at Kirken fra Januar 1921 overgik til Selveje. Vurderingssummen sattes til 30.940 Kr. Kmhr. Juel forbeholdt sig vedblivende Ejendomsretten til Gravkapellet i Taarnet.

I *Juelernes Kapel* i Taarnrummet findes 5 Kister. I to mægtige Marmorkister hviler Gregers Chr. Juel († 1776) og hans Hustru Amalie Christiane Raben († 1803), som 1797 oprettede Stamhuset Juelsberg. I en lille Egetræskiste ligger deres Datter, den lille Sophia Juel, som døde 1772. I to store Egetræskister med Marmorplader hviler Kmhr. Hans Juel († 1875) og hans Frue, Amalie Christiane Juel, f. v. Krogh († 1858). Den store Gitterport blev ved Restaurationen 1912 flyttet ind i Kapellet, efter at dette var skilt fra Kirken ved en Mur. Kapellets hvælvede Loft blev samtidig dekoreret smukt af Schwendsen.

KLOKKERNE.

Kirken ejer 2 Klokker, en stor og en lille. Paa den store findes øverst flg. Indskrift:

GLORIA : IN : EXELSI : DEO : ME : FECIT :

HENR : TESSIN : CIVIS : HAFN :

(☉ : Æren er Guds i det høje. Henrik Tessin, Borger i København, gjorde mig.)

Derunder staar en senere Tilføjelse:

»Denne Aufnslef Kirchis største Klockis Omstøfv»

ning, som er dend fjerde Gang udi faae Aars Tiid, blef besørget og bekostedt af Christian von der Maase til Raschenberg 1734.«

Henrik Tessin var en bekendt Klokkestøber i København; han nævnes fra c. 1714 til c. 1750.

Allerede i et Kirkesyn fra 1692 klages der over »den store Klokke«; den befandtcs at være »gandske sprochen og snart ubrugelig, førend dend bliffuer omstøbt.« Og to Aar senere bemærkes, at »naar den store Kloche kommer igien tilstede findes ingen mere Brøst.«

Det er denne Klokke, Henrik Tessin støber om 1734.

Men da der stadig tales om »den store Klokke«, maa man antage, at der ogsaa har været en mindre. Den nuværende lille Klokke er nemlig, efter Aars-tallet 1764 at dømme, yngre. Paa den staar:

SOLI · DEO · GLORIA · ME · FECIT · M : C : TROSCHELL ·
HOFFKLOCKENGIESER · IN · COPENHAGEN : ANNO : 1764 :

Og derunder:

IN DEO A : E : H : 1764

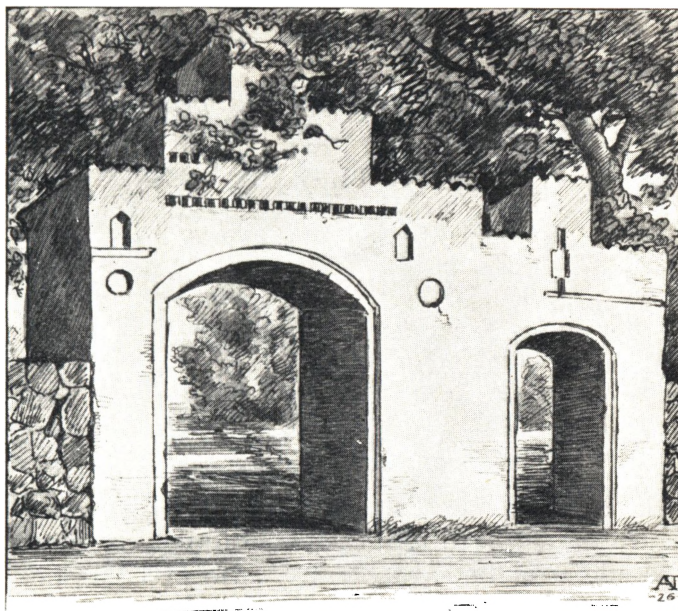
(?: Gud alene Æren. Mig gjorde M. C. Troschell, Hofklokkestøber i København Anno 1764. — I Gud A. E. H. 1764). De tre Bogstaver antyder Giverens Navn: Anna Elisabeth Haman, Ejerinden af Raschenberg.

Det er sandsynligt, at Troschell i 1764 blot foretog en Omstøbning af den ældre Klokke til den nuværende.

KIRKEGAARDEN

er efter Landsbyforhold baade stor og smuk. Den er til alle Sider indhegnet ved et Kampestensdige. Paa den nordre Side, langs hvilken Landevejen for-

dum løb, var Stendiget i 1902 blevet ret skrøbeligt og faldefærdigt, og det blev derfor »sat om«. Desværre forsvandt samtidig den maleriske Skønhed, som disse gamle mosgroede Diger kan have; idet man uden

Kirkegaardsporten.

Barmhjærtighed lod de kønne, store Sten, der sikkert for Størstedelen hidrørte fra de sløjfede Gravhøje omkring Kirken, kløve og tilhugge, saa de nu sidder pænt og kedsommeligt i det moderniserede Stendige.

Her i Nordsiden findes ogsaa den smukke, middelalderlige *Indgangsport* med en større Portindkørsel og en mindre Aabning til en Laage. Svært, gammelt

Murværk med gotiske Blindinger og Tandsnitskifte, rimeligvis paa Alder med Taarnet.

Runestenen stod ogsaa her, i eller ved Stendiget ud til Vejen.

For en Snes Aar siden udvidedes Kirkegaarden et Stykke mod Syd ved Køb af Jord fra Sognefogdens Mark.

1907 opførtes et *Ligkapel* ved den nordøstlige Indgangslaage. Desværre staar saavel dette Kapel som de grimme Cementpiller ved Laagen frygteligt i Stil og Materiale til Kirkens øvrige Arkitektur. Havde man blot indskrænket sig til at restaurere den lille murede Indgang fra Middelalderen, som nu blev nedbrudt!

Paa Kirkegaarden findes endelig to underjordiske Gravkamre for Familien Juel.

HOSPITALET,

den nydelige lille Barokbygning ved Kirkegaardsporten er opført 1758 af Raschenbergs daværende Ejerinde, Fru *Anna Elisabeth Haman* († 1769), Enke efter Kancelliraad Jens Dreyer. Her bor som Regel fire gamle Mennesker, hver i sin lille Stue; Køkken har de i Fællesskab i Gangen, som fører gennem Huset. I en bagved liggende Tilbygning, der senere er opført, bor to andre gamle. Hospitalet er oprettet 20. April 1758, og 1763 skænkede Kancelliraadinden 2000 Rdl. som et Legat (Fundats ³/₁ 1763¹) til Hospitalet. Af Renterne udbetales der hver Søndag 50 Øre til hver af »Lemmerne«, desuden faar Præsten 6 Kr.

¹) Schack's Fundatser IV, S. 98. — Hjort Lorentzen og Salliat: Repertorium over Legater 3 Bd. S. 244.

og Kirkesangeren i Aunslev 16 Kr. om Aaret for at holde Bøn med de gamle. — Ligeledes sikrede hun dem frit Ildebrændsel. — Resten af Renterne gaar til Vedligeholdelse. Legatet og Hospitalet bestyres af Stamhuset Juelsbergs Besidder og Sognepræsten, under Amsraadets Tilsyn.

Hospitalet.

Nationalmus. fot.

Over Indgangsdøren er indsat en Tavle med følgende Indskrift:

Til Guds Ære Hans Welsignelsers Ihukommelse
og de Fattiges Trøst Er Dette Hospital
Funderet efter Salig Cancellie Raad
JENS DREJERS
Villie og Forsæt af hans efterladte Frue
ANNA ELISABETH HAMAN
Eyere af Raschenberg.

VI.

BOVENSE KIRKE.

Ved Albert Thomsen.

Bovense Kirke ligger, som de fleste Landsbykirker, midt i Byen; Huse og Gaarde har fra gammel Tid sluttet tæt Kreds om den.

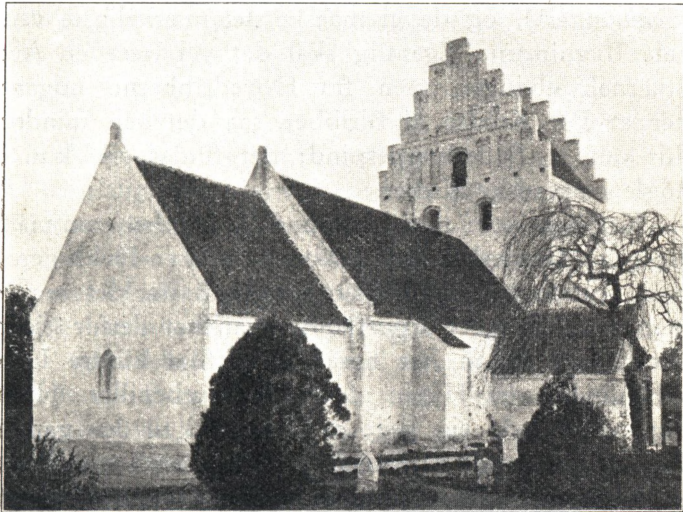
Det er en køn og hyggelig lille Kirke. Smuk er den især, naar man kommer fra Kissendrup-Siden og ser dens blindingsprydede Taarn og de tindrende hvide Mure lyse op i det frodigt grønne Landskab, omringet af smukke Bindingsværksgaarde med mosklædte Tag; Haver og levende Hegn.

* * *

KIRKENS HISTORIE.

Adskilligt tyder paa, at Kirken oprindelig er opført sidst i 1200'erne af store, utilhugne Kampesten, som man jo let kunde skaffe fra den nærliggende Strand og fra Markerne. Der var kun *Skib* og *Kor*; og de grovt tildannede Sten, som rimeligvis ikke engang hvilede paa nogen særlig Sokkel, maatte give den lille Bygning et tungt og fattigt Præg. Saaledes stod den godt og vel i hundrede Aar, indtil man brød

en hel Del af den ned igen og opførte Murene af store, røde Munkesten, uden udvendige Prydelser. Der sidder endnu flere spidsbuede Vinduer, som stammer fra denne Tid. Forøvrigt blev dette Ombygningssarbejde ikke særlig omhyggeligt eller smukt udført; det vidner Kirkens Ydre den Dag i Dag

Kirken udvendig.

Nationalmus. fot.

tydeligt om, ja forresten det Indre med. Den underlige Blanding af Partier med runde Marksten og Partier af Munkesten giver Væggene et meget »buleet« Udseende.

Mange Aar efter, ved Slutningen af Middelalderen, tog man sig for at give Kirken et *Taarn* og et *Vaabenhus*. Det højnede svært paa den og gav Anseelse. Nu kunde Folk alle Vegne fra i Sognet se deres Kirke; og Klokkerne tonede friere og længere ud i

Landet end før, da de vel hang i et Stillads ude paa Kirkegaarden.

Taarnet har kamtakkede Gavle med en Rigdom af Blindinger og Savskifter. Et lille »Trappetaarn« med den sædvanlige snævre Sneglegang fører op til Klokkerne.

Fra den sidste katolske Tid stammer Kirkens *Hvælvinger*¹⁾, og de er maaske det mærkeligste ved hele Bygningen. Egentlig skal det vel være en Art Stjernehvælvinger, men fra Hovedribberne udgaar der et Par Kredse af Biribber, saa det hele minder lidt om et Edderkoppespind; det findes vist kun i nogle østfyenske Kirker.

Korbuen, som nu er ualmindelig lav, har som man ser paa Murværket inde i Koret, været en Del højere, men kunde vel ikke bære Trykket fra det svære men upaalidelige Murværk, og man har derfor gjort den lavere. Man har ogsaa forsøgt at hindre Udskridninger ved Hjælp af et Par Stræbepiller. Hvis det kunde lade sig gøre at hugge ud til den gamle Korbue igen, vilde Kirkens Indre blive meget smukkere.

Kort efter Reformationen kommer Odensebispens Jacob Madsen paa Visitats, og i sin tidligere omtalte Visitatsbog giver han nogle gode Oplysninger om Bøvsense Kirkes Udseende c. 1590. Vi læser der følgende:

„Bogensø. Annega.

No. 1588 Apr. 27. ieg drog fra Kertemynde paa Weien till Nyborg, var ieg udj Bogensø Kerke, præsentatus tutoribus.²⁾ Gaff de Degen oc Sognepræsten al-
sombeste Skjld.

¹⁾ Mackeprang: Vore Landsbykirker, S. 98.

²⁾ »I Kirkeværgernes Nærværelse«.

Kerken paa Taget (med Tegel) noget bygfældige. Er uden Sogen. Alteret 1 udj, oc inden Døren en vid Vandsten. Dnus Nicolaus promisit, deruiturum se in primis¹⁾ 5 Huellinger. Fonten neden for Choret. Smuk Prædikestoel. Tafflen met smaa Børn og Quinder malit paa. 2 smaa Klocker till Amen. Dixit, non moueri tum²⁾. Camp om Kirkegorden. Kerkelade mit paa Kerkegorden, muret mellem Stenger Østerende, ellers met Leervege, dur plat inthet.“

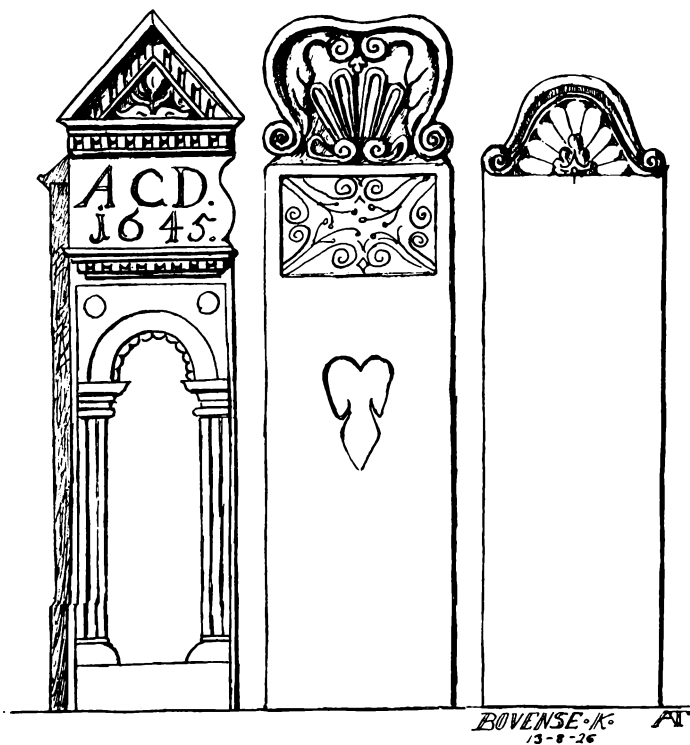
Udvendig lægger Bispem straks Mærke til det brøstfældige Teglstenstag; og da han kommer ind i Kirken, opdager han der et Par Levninger fra den »papistiske« Tid, som han uden Skaansel forlanger fjærnet. Indenfor Døren var *Vievandsstenen*, ligesom i alle katolske Kirker den Dag i Dag. Ofte lignede den en Døbefont, men var som Regel mindre. (I Skellerup Præstegaardshave findes endnu en saadan Vievandssten.) Desuden fandtes der – som i de fleste Kirker i den katholske Tid – et *Helgenalter*. Men naturligvis maatte baade det og Stenen fjærnes: »Hr. Niels lovede at nedbryde dem med det første«. – »Tafflen«, som nævnes, er Hoveds og Altertavlen, der forlængst er forsvundet.

Ligesom nu var der fem Hvælvinger; og *Døbefonten* stod vel som nu nedenfor Koret under Korsbuen. Det er en smuk Granitfont med terningformet Kumme. *Prædikestolen* var ganske ny dengang. Den bærer endnu sit A. D. 1582 og et Skriftsprog paa

1) »Hr. Niels (d. e. Sognepræsten) lovede at nedbryde dem med det første.«

2) »Han sagde, at de rørtes ikke.«

Latin. — Men den har ikke den rige Udsmykning med Billedskærerarbejde som den i Avnslev Kirke. — De to smaa Klokker »til Amen« hang sædvanligvis under Korbuen. Det var *Messeklokker*, som f. Eks.

Stolegavle.

»rørtes« i det højtideligste Øjeblik under Messen, naar Præsten opløftede den indviede Hostie (Brødet) for den knælende Menighed.

Reformationens Indførelse forandrede ikke alene de gamle Kirkeskikke, men krævede ogsaa til Dels

nyt Kirkeudstyr, f. Eks, maatte jo alle Helgenaltre forsvinde, Hovedalteret »reformeret«, en Prædikestol anskaffes, og Kirken forsynes med *Stolestader*. Tidligere havde man som oftest staaet op under Gudstjenesten.

De gamle Kirkestole i Bovense K. findes i tre forskellige Typer. Deraf synes de, der staaer nederst i Skibet, at være de ældste; de er sikkert fra c. 1580–90 ligesom Prædikestolen. Foruden 10 Stolegavle af den Type, findes her 5 lidt lavere, med en Palmet udskaaret i Topstykket; de er vistnok stillet op ved Kirkens Istandsættelse i 1753. Derimod stammer de 17 øverste Stole fra Aarene omkring 1620–30. En af dem har ganske vist Indskriften A C D (f. Eks. Anne Christens Datter) 1645, men det er sikkert en senere Tilføjelse.

I Koret fandtes til for faa Aar siden en »Præstestol« og en »Degnestol«. Den sidste var den interessanteste. Den var sammensat af to forskellige Sæt Gavlstykker; de to yderste synes at være samtidige med *Stolestaderne* fra 1620'erne, men de to inderste er ældre; og de hører tillige med det mærkelige Rygstykke mod Sydmuren, til Kirkens ældste Træ-Inventar; paa Alder med Prædikestolen. I Rygstykket ind mod Muren ses tre rundbuede Felter og derover tre fir-kantede Fyldinger, hvori er indskaaret Navn og Aarstal:

HER : NIELS :	HANS : IES :	ANN :
FRANSSSEN :	PERSSEN	15 :
SOGNE PREST	MADTZ KNVDSEN	KIRKEV :

Desværre er sidste Felt gennemsavet, da man c. 1645 satte de to yderste Gavlstykker i. Sognepræsten Niels Frandsen (1581–1615), som Bispen omtalte, og de to Kirkens Værger, Hans Jespersen og Mads Knudsen, har ladet deres Navne »indgrafue«, og Aarstallet

er sandsynligvis det samme som Prædikestolen, 1582. Den har uden Tvivl oprindelig været bestemt til at være Præstens Stol. Mellem den Vrimmel af Navne-træk og Aarstal, som alle Stolens Fjælle er dekoreret med af snittelysten Ungdom, findes ogsaa flere af hans Børns Navnebogstaver. — Stolen er nu fjærnet fra Koret.

Et gammelt *Krucifix*, som engang hang i Korbuen, er nu paa Grund af Alder og Brøstfældighed nedtaget.

* * *

Efter Svenskekrigens ulykkelige Aar indberetter Præsten Hans Jacobsen 1665 følgende om:

„Mangel paa Kirken.

„Først 1 Altzer Klæde om Alteret och 1 filte Kappe omhengende.

1 Messsehagel. Handduggee thil Kalk och Dist. Den store los for Kirkedørren. 1 Kirkegaardz loge.

200 tag steen thil tornit och ellers paa Kirken mangler nogle steend.

Gradual och Salmebog.“

Rundt i Byen laa Gaard og Hus i Aske. Ogsaa Kirken havde mærket Fjendens Haand. Og naar Bønderne i flere Aar maatte lade deres brændte eller nedbrudte Bygninger ligge hen, fordi de ikke mægtede at genopføre dem, var det saavidt intet Under, at der »fejlede« 200 Tagsten paa Taarnet, og adskilligt indenfor »den store los«.

Vi har ogsaa en Beretning om et Kirkesyn, foretaget ²¹/₁ 1694, da fem af Bymændene efter Provstens

Begæring »hafuer siuned Bogense Kirche, og Befantes hindes Brøstfeldighed sampt mangel paa Ornometer saaledes som følger:

1. Behøfves i taarned det Lille Løfte, huor paa de som Ringer skall staa.
2. Træverchet, huor udi Klochen henger, befandtis ganske brøstfeldig.
3. Behøfver Klochen en Ny Knefwel.
4. Baabenhuus Løsted endel forfalden.
5. Befindis ingen Messsehagel.
6. Mangler nogen faae Tagsten paa dend Syndre side paa Kirchen.“

Desuden forlanger de Murene kalkede og repareret overalt. Der var saaledes endnu ingen Messsehagel anskaffet.

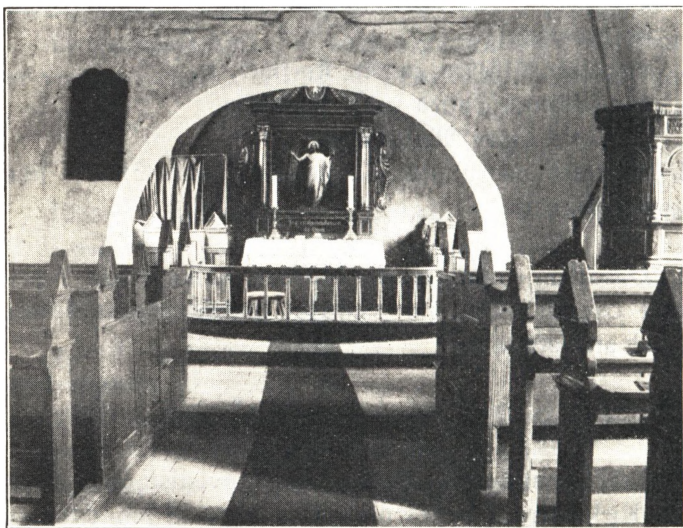
* * *

I 1753 undergik Kirken en Hovedstandsættelse paa Kirkeejerens Bekostning. Cancelliraad Jens Dreyer til Raschenberg vilde gerne give sine Kirker en smuk og tiltalende Udstyrelse og ofrede mange Penge derpaa. — Taarnet fik en grundig Reparation; og saa kom Turen til det Indre, der »ofuer alt er renoveret, en ganske nye Altar=Tafle bekostet, Stolene dels af nye opførte, deels forbedret og malet brune. Prædikestolen forbedret og malet.« Saaledes fortæler Præsten, Lorentz Dreyer, to Aar efter, i sin Indberetning til Laurits de Thura 1755.

Det nuværende *Alter*, som altsaa stammer fra 1753, er et pænt og enkelt Arbejde i Rokoko=Stil. Maleriet

var et af de almindelige Nadverbilleder. I Topstykket straalere en forgyldt Stjerne i blaat Felt.

Ellers findes der her i Kirken »intet remarquabel«, som Dreyer skriver. Det skulde da være de »2 smaa Standarter ophængt over en gammel Løjtnant, Velbaarne *Johan Arendt Notholt*, som døde 1735.« Naar

Kirken indvendig.

A. T. fot.

Militære begravedes i Kirkerne, ophængte man tit saadanne Æresflag over dem. Nu er de borte.

* * *

Ud over de almindelige Reparationer fra Aar til andet skete der intet bemærkelsesværdigt, før Kammerherre *Knud Juel* 1893 lod foretage en større Restauration baade af Murværk og Inventar.

Samtidig (1894) modtog Kirken en smuk og værdifuld Gave, idet Kammerherren skænkede et nyt *Alterbillede*, som er malet af Prof. *Anton Dorph*, og som til Motiv har den opstandne Kristus. Med Gravaabningens knugende Mørke til Baggrund træder Frelseren i sine hvide Ligklæder frem i Forklarelsens Lysskær. For saa vidt er Indskriften under Billedet: »Jeg er Opstandelsen og Livet!« ganske overflødig, thi det straal'er ud fra denne hvide Kristusskikkelse, det glade Budskab om Dødens Nederlag og Livets Sejr. Et smukt og stemningsrigt Billede.

* * *

Kirken er nu frikøbt fra Stamhuset Juelsberg.

Efter en Indsamling opstilledes for nogle Aar siden et *Orgel* paa et Pulpitur i Kirkens vestre Ende.

Ved denne Lejlighed optoges af Gulvet fire gamle *Ligsten*, som bevares andetsteds i Kirken: 1) »*Christen Hansen*, som er barnefødt udi Lysemuse« f. 1555 † 1616, og hans Hustru. 2) »*Rasmus Hansen*, som boede og døde i Lysemuse« † 1633, og hans Hustru. 3) *Laurits Hansen* i Bogense og Hustru *Ane Christens* datter † 1655. 4) *Hans Rasmussen*, f. 1582 † 1635. — I 1926 er indlagt elektrisk Lys i Kirken.

KLOKKERNE.

Af Kirkens to Klokker er *den store* den ældste. Den er støbt 1595 af den tyske Klokkestøber, *Mattias Benninck* i Lybæk. Dens Indskrift lyder:

VERBUM : DOMINI : MANET : IN : ÆTERNVM :
MATTIAS : BENNING : ME : FECIT : ANNO : 1595.

(Paa Dansk : Herrens Ord forbliver i Evighed. Mattias Benninck gjorde mig. Aar 1595.)

Den lille Klokke er 200 Aar yngre. Geheimeraad Gregers Juels Enke, Amalie Christiane von Raben, til Juelsberg skænkede 1793 denne Klokke til Kirken, saaledes som Indskriften vidner:

GUD · ALENE · ÆREN
STØBT AF D. C. HERBST · HOFKLOKKESTØBER
KIØBENHAVN 1793.

Og derunder Navnet:

GEHEIMERAADINDE JUEL : FØD RABEN. 1793.

I 1903 blev det nødvendigt at lade den omstøbe, hvilket besørgedes af Klokkestøber Andersen i Aarhus.

KIRKEGAARDEN.

Indgangen til Kirkegaarden er gennem en smuk, muret Port med to Aabninger. Den er opført af Munkesten i den senere Middelalder.

Midt paa Kirkegaarden stod dengang *Kirkeladen*. Biskop Jacob Madsen nævner den i sin førømtalte Visitats-Dagbog:

»Kerkelade mit paa Kerkegaarden, muret mellem Stenger paa Østerende, ellers met Leervege, dur plat inthet.«

Derfor er den sandsynligvis snart sunket sammen og brudt ned. Nu er der intet Spor af den.

Ved Udarbejdelsen af disse to Kirkebeskrivelser er foruden de i Fodnoter citerede Kilder benyttet Indberetn. i Nationalmuseets Arkiv, Fremstillinger i Trap's Danmark, samt enkelte Oplysninger, som Museumsinsp. Chr. Ax. Jensen, Dr. phil Francis Beckett og andre velvilligt har tilstillet mig.

VII.

EN FYENSK LANDSBYPRÆST HOS PAVE SIXTUS IV. OG NOGLE AVNSLEV-PRÆSTER I 14—1500'ERNE

Ved Albert Thomsen.

I vore Dage bor Sognepræsten til Avnslev og Bovense i den smukke gamle Præstegaard i Skalkendrup; derfra har han omtrent lige lang Vej til sine to Kirker.

Men i Middelalderen havde Avnslev og Bovense hver sin Præst. Det var først efter Reformationen, — i 1536, at Bovense blev Annex til Avnslev. Siden den Tid boede Præsten i Skalkendrup. Tidligere var der sandsynligvis Præstegaarde i begge de to Byer. Sognepræsten i Avnslev har maaske boet i den senere »Mensalgaard«, den nordligste i Overby, og hans Embedsbroder i Bovense har vel haft Bolig i den saakaldte »Annexgaard« tæt op til Kirken. Begge disse to Gaarde har i hvert Fald siden Middelalderen hørt til Præstekaldet, og Præsterne i 14—1500'erne nævnes stedse som boende i de to Byer. Som vi siden skal se, var Bovense en Tid Annex til Skellerup; derimod har Avnslev altid været selvstændigt Sognekald; en Plan, som Kristian 2. havde om at lægge det ind under Nyborg, blev ikke til Virkelighed.

I mange Kirker hænger der en saakaldt »Præstetavle« hvor »series pastorum«, Præsterækken er opregnet. En saadan har der ogsaa været i Avnslev Kirke, men den er forsvundet. Derimod findes der i Embedets Kaldsbog en Præstelite, som begynder ved Aar 1564, altsaa først efter Reformationen. I Wibergs Præstehistorie findes et Par ældre Navne, og jeg har kunnet føre Listen endnu længere tilbage. I et Tingsvidne fra 27. Maj 1442 nævnes »Knud, Sognepræst i Awenssløff«; det er den ældste, jeg kender.

Begge de to Sognekirker stammer fra 1200'ernes sidste Halvdel; her maa altsaa have været Præster ansat i et Par Hundrede før Hr. Knuds Tid, men om dem ved vi intet. Derimod kan vi fortælle lidt om Præsterne efter Hr. Knud, og vi vil begynde med en af hans nærmeste Efterfølgere, Hr. Johannes Jacobsen.

1. Et Drab i Nyborg og en Romerrejse.

Da danske Videnskabsmænd for en halv Snes Aar siden pløjede de pavelige Arkiver i Vatikanet igennem for at tage Afskrifter af alle Dokumenter, som angik danske Forhold, stødte de ogsaa paa en Skrivelse fra Pave Sixtus IV (1471–84), sandsynligvis Kopi af et Brev, som blev sendt til Bispen i Odense. Det omhandler en Drabssag, hvori en Præst til Avnslev Kirke var indblandet. Paven giver ham fuld Absolution derfor.

Denne Præst, *Johannes Jacobsen* med Tilnavnet *Rel*, havde tidligere styret en Skole – en Kloster-skole – i Nyborg. Mens han endnu var i denne

Stilling, deltog han en Aften i en Sammenkomst med nogle andre Præster og Klerikere. En ung Mand, Svend, som opholdt sig i hans Hus, skulde ud paa Aftenen komme med sin Lygte og lyse ham hjem. Men i Ventetiden kom Svend i Trætte med en anden ung Knøs, som var mødt i et lignende Ærinde, og de dængede hinanden bravt til med Skældsord. »Broder Johannes« har maaske hørt det inde fra; i hvert Fald fortalte Svend ham hele Historien, da de kom hjem, og den anden trøstede ham med, at han kunde jo trække Fyren lidt i Haaret, naar han traf ham igen. Dette skete næste Dag, og Svend var ikke sen til at handle efter Anvisningen. Men da den overfaldne vilde løbe ud til sin Herre for at beklage sig, spærrede Svend ham Vejen, hvilket havde til Følge, at den anden i sin Galskab trak sin Kniv af Skeden og huggede den i den intetanende Kleriker, saa han sank døende om.

Broder Johannes tog sig denne Begivenhed meget nær; han syntes, at han for en Del bar Skylden for, at det var gaaet saa galt, idet han ved sin ubetænksomme Bemærkning til Svend næsten opmuntrede denne til at yppe Kiv paa ny med Modparten. Og da han snart efter skulde overtage Embedet som Præst i Avnslev, syntes han ikke, at han med fri og frelst Samvittighed kunde forvalte sit hellige Embede, og tog da den Beslutning at bede Paven rense ham for al Skyld og Anklage. Efter i nogen Tid at have været Præst her ved S. Blasius Kirke i Avnslev, tog han 1472 Afsked med sine Venner og begav sig ud paa den besværlige og farefulde Rejse til Rom. Sandsynligvis er han vandret den lange Vej paa sine Fødder; og som saa mangen omvandrende Broder har han nydt

Gæstfrihed i de Klostre, han kom forbi. I Rom var dengang Sixtus IV Pave. Han er bedst kendt derved, at han lod det berømte sixtinske Kapel (med Michel-angelos Frescer) opføre; og for os Danske har han tillige Interesse derved, at det var ham, Kristian I besøgte paa sin berømte Udenlandsrejse 1474. — Nu kom altsaa denne fattige, danske Landsbypræst, træt og udaset, til Rom og henvendte sig til Kurien, den pavelige Regering, med sin ydmyge Begæring om at blive befriet fra de Bekymringer, der nagede hans Samvittighed. Og »i Pavens Nærværelse« affattedes en Skrivelse til hans nærmeste Foresatte, Bispen i Odense, og der meddeles heri Hr. Johannes Jacobsen absolut Tilgivelse og Frikendelse for ethvert Skin af Brøde.

Denne Skrivelse, som i sit morsomme knudrede Kurie-Latin er et værdifuldt kulturhistorisk Dokument, skal jeg nedenfor gengive i Oversættelse¹⁾.

Johannes Jacobsen, Sognepræst ved Kirken i *Arenslaff* i Odense Stift, meddeler, at da han tidligere var Skolestyrer i en By ved Navn *Nyborg* i nævnte Stift og havde en ung Kleriker ved Navn *Svend*, paa sexten Aar eller deromkring, i Kost for at undervise ham i Litteraturen, og da saa en Dag den nævnte Johannes om Aftenen foretog en Læsning (*i den hellige Skrift*) med nogle Præster og Klerikere, og den ovennævnte Kleriker (*Svend*) var kommen for hans Skyld med en Lygte for at føre ham til hans Bolig, saa kom den ovennævnte Kleriker og en ung Lægmand, der tjente en anden Præst, i

¹⁾ Originalen paa Latin findes i *Acta Pontificum*, 1316—1536, udg. 1910 ved Krarup og Lindbæk; IV Bd. S. 16. Oversættelsen har Dr. phil. Fr. Moth velvilligt besørget for mig.

Trætte, idet de overøste hinanden med Ukvemsord, og da omtalte Lærer (∴: *Johannes*) af ovennævnte Kleriker, der bar Lygten, i sit Hus erfarede Aarsagen til Striden og Trætten, sagde han til ovennævnte Kleriker: »Naar du træffer den unge Bengel, kan du trække ham lempeligt ved Haarene.«

Da ovennævnte Kleriker (∴: *Svend*), efter at have hørt dette, næste Dag traf den unge Knøs, trak han ham ved Haarene, hvorfor den nævnte Knøs vilde gaa til sin Herre for at klage; men det ofte omtalte unge Menneske stillede sig med stor Bestemt-
hed i Vejen for ham og holdt ham tilbage, for at han ikke skulde anklage ham hos sin Herre, hvor-
for den omtalte unge Knøs trak en lille Kniv ud af Skeden og saarede Klerikeren, saa at han døde af dette Saar¹⁾.

Da imidlertid den omtalte Hjemmelsmand (∴: *Johannes*) ikke har haft anden Skyld i ovennævnte Klerikers Død, end ovenfor meddelt, ja endog har taget sig hans Død saa nær som vel muligt, — da han ønsker (*fremdeles*) at udføre Tjenesten i de gejstlige Hverv, han har paataget sig, og det al-
ligevel er ædle Karakterers Sædvane at frygte Brø-
den, hvor den allermindst findes, — saa bønfalder ovennævnte Hjemmelsmand, at I (*d. e. Paven*) vil værdiges at paalægge en Prælat, der opholder sig ved den romerske Kurie, til hvilken han (*Johannes*) har begivet sig personlig under store Farer, An-
strængelser og Udgifter for at opnaa denne Gunst, at kende Hjemmelsmanden (*Johannes*) fri for Over-
trædelser og Skyld i denne Sag, hvis han har paa-

¹⁾ Maaske bedre: saa at han blev liggende Død (paa Stedet.)

draget sig sligt i Anledning af det ovenfor meddelte og (*fremdeles paalægge Prælaten*) at han skal forhandle med ham (?) om den Plet paa Grund af brudte Regler og den Uskikkethedens Vanære, han kan have paadraget sig, og tillade, at han – det ovenfor meddelte til Trods – kan udføre Tjenesten i de gejstlige Hverv, han har paataget sig, ogsaa Præstegerningen, og frit beholde ovennævnte Sognekirke, og at han (*d. e. Prælaten*) skal udslette den Uskikkethedens og Vanryets Plet eller Vanære, han muligvis havde paadraget sig i Anledning af det ovenfor meddelte.

Tilstaaet i *Pavens* Nærværelse.

*Io Mont.*¹⁾

Og ogsaa i Altertjenesten²⁾

Givet i Rom den 24. September i det 2. Aar³⁾.

Odense. Johannes Jacobsøns Frikendelse for Manddrab.

* * *

– Sikkert har denne fattige Landsbypræst med sine Bekymringer for sin Samvittighed gjort et ejendommeligt Indtryk ved det fordærvede Pavehof, hvor mange Slags Synder gik i Svang, og hvor man ikke var overbebyrdet med Samvittighedsnag. Det er næsten

¹⁾ Maaske Forkortelse af: Johannes Montanius, vel sagtens en Embedsmand i Kurien.

²⁾ Den følgende Sætning, hvor noget mangler, giver ikke sammenhængende Mening.

³⁾ De e. Pavens andet Regeringsaar. Han blev jo Pave i 1471.

som om man i Brevets skruede Vendinger kan mærke, at Kurien er en Smule forlegen ved dette mærkelige Tilfælde. I hvert Fald faar han med største Lethed sin attraaede Frikendelse for Manddrab, saa han med frelst Samvittighed kunde begive sig paa Hjemrejsen til det fjerne Fyens Land.

Vi hører ikke siden noget til ham.

2. Præstens Bol i Aalykke Skov.

Den næste Præst, vi kender i Avnslev, er *Hans Thomsen*, som kom fra Ringe, hvor han skal have været Præst i 20 Aar. Her nævnes han kun een Gang, i 1490: »Hanns Thomessønn, prest thil Auennsløff.«

Hans Eftermand, *Mads* (eller *Mathias*) *Lauridsen*, nævnes et Par Gange i Aarene 1500–1519, saaledes da han i Aaret 1500 erhverver sig et »Bol« til Præstegaarden, et anseeligt Stykke Jord i Udmarkerne ved Vindinge Aa, idet han paa Vindinge Herreds Ting begærede og fik Tingsvidne paa, at otte »Maalsmænd« havde maalt Sorteboel og Gode Mose i Aalykke Skov i Avnslev i to Boel, hvoraf det ene tilfaldt Præsten og Præstegaarden. Brevet findes i et Register paa Præster og Sognedegnes Underholdning i Landsarkivet og i Kopi i Præstegaardens Arkiv, og det lyder med Bibeholdelse af Tidens Retskrivning saaledes:

»Item 1 pergemendtzbreff vdgiiffuit paa Vinding herritz tingh vnder aars dato 1500, lydendis:

Wor skiicket for osz och dannemendt flere paa for^{ne} Winding herritz tingh beskeden mandt *her Mattis* sogneprest y Auennsløff, bedis fiick och fremlede et fuldt tingsviitne aff 8 dannemendt, huilcke alle sandrectelighen paa throe oh sandingen viitnede, athi szaae och hørde, ath 8 maalsmendt tiilstode

inden tinge, athi molt haffde *Suortehoell* och *Godemosze wty Auensløff aelyckeskouff østhen grøningen wty 2 boell, halffdiellen tillfall presthen och prestegorden, och anden halffdiellen tillfaldt boelsbrøderne.*«¹⁾

– Desværre træffer vi ikke senere de to gode gamle Navne, hverken paa Kort, i Navnelister eller i Folkemunde, saa de kan ikke stedfæstes. I 1667 nævnes blandt Præstekaldets Herligheder 10 Læs Hø fra Aalykke og et Skovskifte, men Bolet er vist snart efter ved Mageskifte eller paa anden Maade kommet fra Kaldet.

3. Avnslev Kirke og St. Annæ Alter i Nyborg.

Kong Christian I havde i sin Tid stiftet et Alter i Vor Frue Kirke i Nyborg til Ære for Jomfru Marias Mor, den hellige Anna, og henlagt Ullerslev og Fløstrup Kirkers Indtægter derunder. Men fra Christian II foreligger der et Kongebrev om at eftersom han har

»forfaret, at samme Fløstrup Kirke er ej saa nær belejlig der hos Byen, at Præsten til forskrevne Alter, som stedse udi Nyborg besidendes er, kan den kvæmelig besøge og gøre Sognefolket den Rede og Redelighed med Gudstjeneste og Sakramenter dem bør at have,«

saa skal »Awendtsløff« Kirke i Stedet, St. Anna til Ære til evig Tid høre til Vor Frue Kirke og Præsten ved Alteret der skal nyde alle Avnslev Kirkes Renter og Rettigheder, saasnart den nuværende Præst i A. dør »eller han kan tales deraf med Minde.«

¹⁾ De ældste d. Arkivregistraturer, 5 Bd. II S. 1088.

Det er dog vist gaet med denne Plan som med saa mange andre af Kongens Forsætter; de blev ikke til noget. Originalbrevet er ganske overstreget og vistnok aldrig ekspederet¹⁾. I hvert Fald vides det, at Hr. *Niels Poulsen* i 1519 fik Løfte om Kaldet, naar Hr. Mads var død.

I 1530 nævnes *Niels Poulsen* som Præst her, og det er rimeligt, at han ogsaa var det, da Overgangen til Reformationen skete i 1536, men der findes ingen Steder noget om, hvorledes den Overgang fandt Sted her. Sandsynligvis har Hr. *Niels* vandret med over i Lutherdommen ligesom saa mange andre af hans Embedsbrødre.

4. Bovense bliver Annex til Avnslev.

Præsten *Jens Madsen* (*Johan Mathiassen*) nævnes i 1558 som Sognepræst i Avnslev; han er muligvis Hr. *Niels*'es Eftermand.

Hidtil havde Avnslev været et Præstekald for sig, Sognet hører jo til de største paa Fyen. Derimod har Bovense en Tid hørt under Skellerup og en Tid haft sin egen Præst; Forholdet er svært at udrede.

I 1554 ordnede *Kristian III* Præsternes »Underholdning« i Nyborg Len²⁾, og da nævnes Bovense som Annex til Skellerup:

Skellerop och Bogens.

Her *Jørgen*³⁾. Nøgis mett dy thuenne, intill hand

¹⁾ Chr. II's aabne Brev til Fyen; Suhms Saml. II 34.

²⁾ Stiftets alm. Breve Nr. 579. Landsarkivet. (Wad: Fra Fyens Fortid I).

³⁾ Præsten *Jørgen From* i Skellerup.

faar Ellinge igen, och tha skall hand sleppe Bogens, att then kand bliue en annex tiill Ansløff, for en god cappelan till then sogn.«

Ellinge hørte nemlig til Fjerritslev; men da denne Kirke nedbrødes i 1555, kom Ellinge tilbage til »syn rette houi kyrke Skellerup $\frac{7}{1}$ 1555. Og da maatte saa Hr. Jørgen »sleppe« Bovense igen. Men i de samme Dage nævnes »Sognepræsten til Bovense« i et kgl. Brev fra Nyborg. Han skal »nyde Halvparten af Tienden og Kirken Halvparten«. Saa dette tyder paa, at Bovense ikke er blevet Annex til Avnslev endnu.

»Her Niels y Bogensze«, som nævnes idet følgende, er altsaa den daværende Sognepræst.

Imellem Præsteembedets Ejendomsbreve¹⁾ findes nemlig ogsaa et »papirsbreff wdgiiffuit paa Vinding herritz tingh« 1588, hvori berettes, hvorledes »hederligh og wellert mandt her Jens Madtzen, sogneprest tiill Auensløff« fremledte et uvildigt Tingsvidne af nogle Dannemænd i Anledning af, her Niels y Bogensze« havde saet Sæd i noget Jord, der hørte til Hr. Jens' Præstegaard »szom han nu y boer y Skalckendrup, hvilken joridt szom ligger paa Bogensze marck og engh, szom er 3 støcker«, . . . Hr. Niels slet ingen Ret har til, og han har gjort det »emodt for^{ne} her Ienszis willie och samtøcke.« Item viit nede thisze ephthersc^{ne} dannement, szom er *Per Drage* y *Korpendrup*, *Tomes Brun*, *Hans Brun* y *Skalckendrup*, och bad thennom szaa Gudt till hielpe medt opracte fingre, ath then joridt, szom her Niels szaet haffde, haffde liggitt tiill for^{ne} her Ienszis prestegordt y 40 aar «

¹⁾ De ældste d. Arkivregistraturer 5 Bd. II S. 1088.

Det at Avnslev-Præsten har Embedsjord i Bovense, kunde vel tyde paa, at Bovense engang tidligere har været Annex til Avnslev.

Disse Annexforhold maa i hvert Fald snart efter have naaet en endelig Afgørelse, thi den næste Præst i Skalkendrup Præstegaard, *Rasmus Lauridsen*, blev kaldet i 1564 til Sognepræst for Avnslev og Bovense, hvor han prædikede Evangelio i 17 Aar; han maa altsaa være død c. 1581.

Fra hans Tid stammer den første udførlige Opførelse vi har over *Kaldets Indtægter*; den findes i »Register paa Præsternes Underholdning i Vinding Herred 1572« (Landsarkivet). Han afskriver først de to »Ejendomsbreve«, som vi allerede har omtalt. Derpaa nævner han de to Gaarde, som fra Middelalderen hørte til Præstekaldet, *Mensalgaarden*¹⁾ i Avnslev og *Annexgaarden* i Bovense: »Hans typenssen y Ausløff giffuer: iiij orte biigh; och deraff haffuer presten herligheden.« Og Annexgaarden, hvor ingen Ejer nævnes, giver 1 Fdk. Rug, 3 Ørter Byg og 1 Ørte Havre. (1 Ørte Byg 1½ Td.; 1 Ørte Havre — 2½ Td.). — Dertil er — med en anden Haandskrift føjet: »Item aff Rasmus Ibssens gaard y skalckendrup iij ørtug byg, for hand (∴ Præsten) holder brød og wiin til Kirken. Oc haffuer hand al herlighed aff samme gaard som hans formænd har haffd for hannem. — Item paa *Hiulbye* marck ij agre tager V skpr. Sæd, for hand (∴ Præsten) lader sno lyss til kirken.«

I den Fortegnelse over Markerne, som hørte under Præstegaarden og de to ovennævnte Gaarde i Avns-

¹⁾ »Mensalgaardene« var henlagte til »Præstens Forsyning« (ad mensam); det er en Art gejstligt Fæstegods, som efter Lov ²⁴/₃ 1860 overgik til Arvefæste.

lev og Bovense, er anført en Mængde gamle Stednavne af stor Interesse; dem vil vi senere tage op til Behandling.

Til sidst faar vi Oplysning om Sognets Indbyggere, idet nemlig Tiendeydernes Tal nævnes:

I *Avnslev* Sogn:

Bryder og Bønder... 26

Landboer..... 38

I *Bovense* Sogn:

Landboer..... 19

Ialt 83 Tiendeydere.

Baade Bryder og Landboer var Fæstere; »Bønder« skal vist betyde Selvejere. Bryderne er maaske Konges Fæstere under Nyborg Slot.

Udfra de 83 Tiendeydere kan Folketallet i de to Sogne maaske anslaaes til 2–300?

5. Biskop Jakob Madsens Visitatsbog.

1581 blev Hr. Niels Frandsen kaldet til Sognepræst for de to Menigheder, hvor han – som det stod paa hans Ligsten – i 34 Aar »udstrøede det guddommelige Ords Sædekorn.«

Han var født paa Sjælland omkr. 1551; og i sin Ungdom var han i flere Aar Amanuensis eller Famulus (Medhjælper) hos den anden lutherske Biskop paa Fyen, Niels Jespersen.

Som 30aarig ung Mand fik han det gode Embede her og giftede sig snart efter med en yngre Enke, Kirstine, der i Forvejen havde en Datter, Anna.

1588 fik han Besøg af den bekendte Biskop *Jakob Madsen*, som var ude paa en af sine mange Visitatsrejser. Han kom kørende fra Kerteminde og besøgte om Aftenen d. 27. April Bovense Kirke og prædikede næste Dag i Avnslev Kirke (Se nærmere Side 111 og 130). Fra sit Besøg i Præstegaarden i Skalkendrup noterer Bispnen paa Latin i sin knappe Udtryksmaade¹⁾: »Han var min Formands Hjælper. Hustru Kirstine, 2 Gange gift. En Datter for disse, Anna. Hun (∴ Konen) haver spæde Børn 3.« Og siden da han havde hørt Hr. Niels prædike, bemærker han i sin Dagbog: »Bene docuit« (lærte godt), og et andet Sted: »Præsten god, gjorde Fyldest i sit Kald.« Da han mod Slutningen af sin Visitatsprædiken spurgte Menigheden, om Præsten »lever og lever vel«, bekræftede de dette »med stort Bifald« (magno assensu id affirmarunt). Saa det kan jo være, at hans Hustru ikke har helt Uret, naar hun (paa Ligstenen) kalder ham en »aarvaagen og tro Hyrde« for Menighederne.

Meget tyder paa, at først i hans Tid trængte den lutherske Lære helt igennem i Sognene. Jakob Madsens Visitatsbog fortæller om, hvorledes de sidste Stykker katolsk Inventar i Kirkerne fjernes og nyt opstilles. Vi vil her blot minde om, at Helgenalteret i Bovense og Monstransen i Avnslev Kirke nu fjernes. Og Prædikestolen i førstnævnte Kirke er opstillet i Hr. Niels's Tid; derom vidner Aarstallet 1582. — Endelig findes jo Præstens Navn endnu bevaret paa den sørgeligt mishandlede Degnestol i Bovense Kirke (Se Side 132), hvor ogsaa de mange indskaarne Navnebogstaver (PNS; IPN; CN; ANDREAS NICOLAI — nogle

¹⁾ Mester Jacob Madsens Visitatsbog, udg. ved A. Crone, Odense 1853, S. 70.

med Aarstal 1617; og: PETRVS NICOLAI) utvivlsomt vidner om hans Sønners Snittekunst og om den Opmærksomhed, hvormed de lytte til deres ærværdige Faders Prædiken.

Niels Frandsen døde 15. Dec. 1615, men Enken levede endnu i 1619. Han blev gravlagt i Avnslev Kirkes Kor, sandsynligvis lige ved Indgangen til Koret, hvor hans Ligsten endnu laa i 1755 og hvor man i 1912 fandt Rester af en Grav under Fliserne. Hans Hustru bekostede en Ligsten over ham, og paa den stod:¹⁾

SUB MARMORE HOC VIR QVIESCIT REVEREND : D :
NICOLAVS FRANCISIO NT ECCLESIARVM AVNSLEV
ET BOGENSE QVONDAM PASTOR VIGILANTISS : ET
FIDELIS : QVI POSTQVAM ANNOS HIC FERE 34 SE-
MINA SPARLISET VERBI DIVINI 15 DECEMBR. 1615
SUÆ ÆTAT 64 : PIE ET PLACIDE IN DOMINO OB-
DORMIVIT : DENNE LIIGSTEEN HAFVER HANS KIÆRE
HVSTRV LADET KIØBE OG VDHVGGE PAA SIN EGEN
BEKOSTNING ANNO 1619.²⁾

En af hans Søønner var Christian Nielsen, Skalkendrup, som først var Rektor i Faaborg og Rudkøbing og siden Sognepræst i Simmerbølle. En Søster til ham, Mette, blev gift med Faderens Eftermand her i Avnslev.

6. Hr. Daniels Ligsten.

De fleste af Sognepræsterne i Avnslev-Bovense er i ældste Tid blevet gravlagt i Avnslev Kirkes Kor.

¹⁾ En Indberetning til L. de Thura i Kall 377, 4°, kgl. Bibl.

²⁾ Indskriftens latinske Begyndelse lyder i Oversættelse: »Under denne (Marmor) Sten hviler den ærværdige Hr. Nicolavs Frandsen, fordum aarvaagen og tro Hyrde for vore Kirker Avnslev og Bovense, som, efter at han i næsten 34 Aar her havde udstrøet det guddommelige Ords Sædekorn, hensov fromt og blidt i Herren den 15. Decbr. 1615.

Der er endnu bevaret to indmurede Ligsten i Korvæggene; de er sat over Hr. Daniel Køhler og Hr. Knud Lerche; andre Ligsten i Koret nævnes, men er nu forsvundne; desuden ligger Hr. Hans Jacobsens Sten f. T. i Jul'ernes Kapel, men den er ogsaa kommet fra Koret.

Hr. Daniels Sten er ganske smuk; den sidder i Korets nordre Mur. Midt paa den er mellem et Par Pilastre anbragt en lang latinsk Indskrift og derover findes i højt Relief en Fremstilling af Præsten og hans tvende Hustruer knælende ved Korsets Fod. Paa Korset hænger »Kobberslangen«, Frelsens Symbol.

Daniel Iversen med Slægtsnavnet *Køhler* (Colerus) var født i Nyborg 1582 som Søn af Borgmesteren der, Iver Sørensen. Omkring 1612, da Hr. Niels i Skalkendrup var ved at ældes, kom den unge Nyborgenser her ud som Hjælpepræst, og han overtog saa Embedet ved den andens Død i 1615. To Aar senere ægtede han som nævnt Datteren Mette, og da hun døde $\frac{2}{8}$ 1622, giftede han sig paany, ligeledes med en Præstedatter, Margrethe Lauritsdatter Hoff, hvis Far var Præst i Revninge og Rynkeby. De havde flere Sønner, som blev Præster. Den ældste, Magister *Peder Danielsen* (Colerus) blev siden Slotspræst; en anden, *Bernt*, fik Embedet i Hjørlunde ved Slangerup, men en yngre Broder, *Laurits*, sad som residierende Kapellan i Bovense paa Faderens gamle Dage.

I August 1636 kom Biskop Hans Michelsen hertil paa Visitats. Hans Bemærkning i Visitatsbogen¹⁾ er ikke absolut rosende:

»Jeg visiterede Avnslev Kirke d. 21. Aug. og der»

--

¹⁾ Hans Michelsens Dagbøger, Saml. til Fyens H. o. T. VII.

efter Bovense. Katekiserede begge Steder med Ungdommen. De var ikke udueligt underviste.«

Hr. Daniels Embedstid falder under Christian IVs Regering, og han dør $17/2$ 1645, samme Aar som den ulykkelige Fredsslutning i Brømsebro.

Indskriften paa hans Ligsten lyder saaledes:

PRÆCO VERBI DIVINI FIDELIS R : D :
 DANIEL IVARID IN HOC MONVMENTO
 QVISCIT SEPVLTVS CVM VTRAQ
 CONIVGE : MELLITISS: HONESTISS: AG
 PIENISS : METTHA D : NICOLAI FRAN
 CIS F QVÆ OBIIT : 7 AVG AI 1622.
 ÆTATIS V 20 : ET MARGARITA D : LAVRENTII
 NICOLAI : RUGAPOLENSIS F. QVE OBIIT
 D : 13 AVG. AI 1665 ÆT. 67. ILLE ENIM AN
 NOS CVM FERRE 28 RATIONEM IN ECCL
 ESSIIS HISCE VIVENDI DIVINAM VERE
 AC SINGERE TRADISISSET D : 17 FEBR. : AI
 1645 ÆTAT 63 : PIE . ET . PLACIDE . IN DO
 MINO OBDORMIVIT
 I THESS. 4. SI CREDIMVS QVOD IESVS MORTV
 VS EST ET RESSVRREXIT SIC ET . DEVS . EOS QVI
 DORMIERVNT PER JESVM ADDVCET CVM ILLO
 ANNO 1624.

(Oversat til Dansk:

»Guds Ords tro Prædikant Hr. *Daniel Ivarsen* hviler i dette Gravsted, begravet tillige med begge sine Hustruer, den saare elskelige, dydzirede og gudfrygtige *Metha*, Datter af Hr. Niels Frandsen, som døde d. 7. Aug. 1622 i sin Alders 25. Aar, og *Margrethe*, Datter af Hr. Laurits Nielsen fra Rynkeby, som døde d. 13. Aug. 1665 i sin Alders 67. Aar. — Da han nemlig i omtrent 28 Aar havde i disse Menigheder forkyndt den guddommelige Livsvisdom i Sandhed og Alvor, sov han ind i Guds frygt og Herrens Fred d. 17. Febr. 1645 i sin Alders 63. Aar.

I Thess. 4. »Naar vi tro, at Jesus er død og oprejst, saa vil ogsaa Gud føre dem, der sov ind i Jesus, frem med ham.«)

I Ligstenens Hjørner er Evangelist-Symbolerne anbragt, og langs hele Kanten staar Skriftordet om Opstandelsens Herlighed, fra 1 Kor. 15. 42—44.

VIII.

Fra Svenskekrigenes Tid.

TUNG var den Fred, som gamle Kong Christian den Fjerde maatte slutte med Sverige i 1645; Nederlag og Landafstaaelser var Krigens kummerlige Resultater. Tolv Aar senere, da Svenskekongen var optaget af den polske Krig, fik Frederik den Tredje og et krigslystent Parti indenfor Regeringen sat igennem, at Danmark erklærede Sverige Krig. Nu skulde Nederlagene hævnes. Fra vor Barndoms Skoledage bevarer de fleste af os stærke Indtryk af de dramatiske Begivenheder, som nu fulgte, og som indledes med Karl Gustavs ilsomme Marsch fra Polen gennem Tyskland, til Holsten og Sønderjylland, og hans eventyrlige Tog over de tilfrosne Sunde og Bælter.

Mørke Dage, skæbnesvangre Tider fulgte efter den letsindige og uforberedte Krigserklæring. I næsten fire Aar hærgede Fjenden Landet, og faa Egne gik Ram forbi.

En af de Egne, som fik Krigen og dens ulykkelige Følger haardest at føle, var den nordlige Del af Vindinge Herred, Sognene Nord for Nyborg. Her laa stadig svenske Tropper i Kvarter, herigennem pas-

serede til Stadighed fjendtlige Hærafdelinger paa Vej til eller fra Nyborg, som jo var et af Rigets vigtigste Trafikcentrer; og her udkæmpedes tilsidst, i Avnslev og Hjulby Sogne, den store Kamp, som endelig afgjorde Krigens Udfald og betød ikke blot Fyens men hele Danmarks Befrielse fra Svenskernes Herredømme.

Efterfølgende Skildring skulde give Indtryk af Forholdene og Begivenhederne her i disse Egne, dels under Krigen, men især efter Fredsslutningen, og saaledes at Fremstillingen bygges ikke blot paa de trykte Kilder, men i overvejende Grad paa samtidige, utrykte Beretninger, især Herredets gamle Tingbøger.

Den 30. Januar gik Svenskerne over Isen ved Skamlingsbanken over til Fyen. De faa Hundrede Bønder og hvervede Soldater, som skulde hindre Landgangen, blev straks adsplittede eller fangede, og nu laa Fyen aaben for Fjenden.

Her paa Nyborgs-Eggen blev Bønderne, særlig de unge Karle, straks ved Krigens Udbrud delt i Hold til at forrette *Kystvagt* og *Bavnevagt* langs Stranden. Det blev en kold Vinter, ingen kunde mindes, at det havde frosset saa haardt. Storebælt lagde til. Oppe paa Bankerne langs Stranden gik Bønderne Vagt og frøs i de bidende kolde Januardage. For at faa Varmen tændte de store Baal op. Træet dertil tog de uden videre i de store Skove, der fulgte Kysten fra Nyborg til Kerteminde. Saaledes ser vi i Vind. Herreds Tingbog for 1657, at den 28. Okt. sagsøgte Ridefogden Jens Madsen (fra Nyborg Slots Ladegaard): »Bovense, Avnslev, Flødstrup og Ullerslev Mænd for deres ulovlige Skovhugst i *Restrup*

Skov, som de øve hver Dag, og som de foregive at være til deres Strandvagt.« Til deres Undskyldning fremførte de, at de kun efter Officerernes Ordre havde fældet Træ til deres Vagtblus ved Stranden.

Efterhaanden som Fjenden tog Øen i sin Besiddelse, blev de unge Karle rundt paa Landet udskrevet til svensk Krigstjeneste og sendt over til Østersøprovinserne; derved vilde man ogsaa forebygge et muligt Oprør. De fleste af disse Soldater omkom derovre.

I Gustav Adolfs Dage havde den svenske Hær været berømt for sin eksemplariske Mandstugt; men det var forbi. Som en Samling rovlustne Bander, Mænd med arrede, solbrændte Ansigter, ofte i skidne, pjaltede Uniformer væltede de sig ind over det ulykkelige Fyen. Og saa var Svenskerne selv endda ikke de værste; langt værre huserede de Polakker, som fandtes i deres Hære, Folk som var vante til at plyndre, skænde og brænde, hvor de kom frem.

Man ventede dem naturligvis i den største Rædsel. Ikke mindst her paa Egnen ved den store Hovedvej gennem Fyen. Mange Mennesker flygtede til mere afsides Egne. Kostbarheder gravede man ned i Haven og Marken.

I Løbet af Februar blev hele Øen besat.

I Sne og Sjap kom de saa marscherende, de svenske Tropper, her ud Øster paa, fra Odense ad den gamle opkørte og æltede Landevej, gennem Ulerslev, ned forbi Avnslev Kirke og op gennem Byen, hvor bange Øjne fulgte deres Færd fra Vinduer og Luger, og videre ud forbi Hjulby, endeløse Rækker af Fodfolk og Ryttere, Kanoner og Trosvogne.

– Saa erobrede de Nyborg.

Og derefter følger Historien om Karl Gustavs dristige Tog over Isen. Da Erik Dahlberg havde vovet Forsøget med sine 80 Ryttere og prøvet Isen helt over til Lollands Kyster, kom han den 4. Febr. til Kongen ude paa Dalum Kloster, og Karl Gustav blev saa begejstret over den dristige Plan, at han straks brød op og i en forfærdelig Snestorm ilede til Nyborg sammen med Dahlberg. Her lagde de Raad op med Overgeneralen, Wrangel, og Corfitz Ulfeld. Og her lykkedes det Dahlberg at overbevise Kongen om, at Planerne virkelig kunde iværksættes.

Og den 6. Febr. gik Svenskerne over til Lange-land; den 12. stod de paa Sjælland.

En knugende Angst og Modløshed greb alle ved Budskabet om Fjendens Fremtrængen. Der syntes ikke at være andet Raad end Fred, Fred for enhver Pris. Den 26. Febr. sluttede vi saa Freden i Roskilde; den tungeste, vort gamle Land havde oplevet.

Men de svenske Trøpper blev foreløbig staaende her paa Fyen, og svenske Embedsmænd udskrev svære Brandskatter og indsamlede Proviant, mens de raa Soldaterbander, der laa indkvarterede i Byer og Landsbyer, fortrængede og plagede fredelige Folk paa enhver Vis.

I Juni Maaned besluttede Karl Gustav sig til at bryde Freden og pludselig kaste sig over det intet-aaende Danmark. Nu skulde det knuses.

Den 7. August kunde de Avnslev-Bønder oppe fra Bankerne se den store svenske Flaade, som løb ind til Korsør, hvor Tropperne næste Dag blev landsat. Men denne Gang fulgte Heldet ikke den svenske Krigerkonge. Københavns heltemodige Forsvar gav ham det Knæk, som han ikke siden forvandt.

Saa snart Krigen i August var brudt ud paany, begyndte Svenskerne overalt paa Fyen at udskrive de yngre Folk til at gøre Tjeneste i deres Hær. Kunde de i en Landsby ikke faa en ung og kraftig Karl, tog de uden videre en af de gifte, bosiddende Bønder, indtil en yngre var fundet.

Saaledes gik det en Gaardmand i Avnslev.

I Følge Vinding Herreds Tingbog fremstod ^{22/5} 1661 *Anders Sørensen* af Avnslev tilligemed fire af sine Naboer, som alle vidnede, hvorledes han en Dag blev af de Svenske med Gevalt udtaget til Soldat, og medens han var i deres Tjeneste, blev hans Gaard afbrændt og hans fattige Formue røvet, saa han nu ganske er forarmet og har aldeles intet til Levnedsmiddel for sig, sin Hustru og Børnene, hvorfor han nødes til at vandre ud og besøge gode og medlidende kristelige Folk og bede dem om en liden Hjælp og Undsætning.

Det blev *en lovløs Tid*. I de to Aar, Svenskerne huserede her paa Egnen, blev der ikke holdt Ting i Vinding Herred (^{27/1} 1658—^{18/1} 1660); og da Rettergangen igen begynder, kan vi i Tingbøgerne læse den ene Beretning efter den anden om Tyveri, Ran, Besdrageri, Vold mod forsvarsløse o. l. Og det sørgeligste er næsten den Omstændighed, at en uhyggelig Mængde af Forbrydelserne skyldes Egnens Folk og Landets Soldater; det er ikke alt, der kan skrives paa Fjendens Konto.

Adskillige Fæstere drog bort fra deres Gaarde og indfæstede sig hos andet Herskab i roligere Egne. Vi hører ogsaa i Tingbøgerne, hvorledes Folk i Smug førte en Del af deres Gods bort og gemte noget her,

og noget der, hos Slægt og Venner, for at det da ikke alt paa eet Bræt skulde gaa tabt.

Slaget ved Nyborg.¹⁾

I Slutningen af 1658 fordrev vore brandenburgske, polske og kejserlige Hjælpetropper Svenskerne fra Jylland, men Fyen havde de endnu fuldstændig i deres Magt. Da de saa havde lidt deres store Nederlag under Stormen paa København den 10.—11. Febr. 1659, fik den danske Regering Mod og Lyst til at forsøge en Tilbageerobring af Fyen.

Først d. 29. September viste den dansk-hollandske Flaade sig ved *Slipshavn*, ført af den berømte Søhelt *Ruyter*. Om Bord var der ca. 5000 Mand; men da man ikke, paa Grund af ugunstig Vind, kunde komme langt nok ind i Nyborg Fjord, maatte et Landgangs-forsøg opgives, saa Kampen indskrænkede sig til lidt Skydning mellem Krigsskibene og de svenske Tropper, som stod opstillede inde paa Østerøen under Kommando af den øverstbefalende fjendtlige Anfører paa Fyen, Feltmarschal *Philip, Pfalzgreve af Sulzback*. Derpaa forsøgte man forgæves at gaa i Land ved Ellensborg (Holckenhavn) om Natten, og hele næste Dag — d. 30. — laa Flaaden igen ud for Slipshavn under stadig svensk Beskydning. Saa besluttede de danske Førere at prøve Lykken oppe ved Kerteminde; og Kl. 3 om Morgenen d. 31. Oktbr. stod Krigsskibene saa Nord paa, men Svenskerne, som anede, hvad der forestod, fulgte med langs Stranden gennem Skaboeshuse og Nordenhuse. Og samme Dags Efter-

¹⁾ Se *K. C. Rockstroh's* Afhandling: »Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659« (»Svendborg Amt« 1909).

middag lykkedes det at landsætte de allierede Tropper »i Guds Navn, med flyvende Faner og i god Orden« udenfor Kerteminde, hvorefter Pfalzgreven trak sig tilbage til Munkebotangen for at spærre Vejen til Odense og lod sit Infanteri blive staaende i Nyborg og Landsbyerne Nord for.¹⁾

Men i de samme Dage gik Feltmarschal *Eberstein* over Lillebælt med sine forenede danske, brandenburske og polske Tropper, og Svenskerne drog ham da i Møde hinsides Odense, men da de fik Bud om, at den anden danske Overanfører, *Schack*, var brudt op fra Kerteminde og paa Vej mod Odense, frygtede Pfalzgreven for at komme i Dobbeltild, og uden at indlade sig i Kamp trak han sig d. 7.—8. Nov. tilbage til Nyborg i den Hensigt at holde Fæstningen saa længe som muligt.

De to danske Korps forenede sig derpaa i Odense, og efter langsommelige Forhandlinger mellem Generalerne og Admiralerne besluttede man at drage mod Nyborg. Den 12. Nov. kom de til Birkende og Dagen efter frem til Flødstrup og Ullerslev. Langsomt gik det nu i færdig Slagorden, hele Hæren formeret ud i en lang Linie over Markerne, ind over Avnslev og Korkendrup Jorderne. Ude i Sydøst blaanede de efteraarsnøgne Skove ved Kongens Bavnegaard (nu Juelsberg), bag dem pegede Nyborg Kirkespir mod den graa Himmel. Derude ved Skovene maatte Svensken

¹⁾ Saaledes kom flere Spejdere til General Schack og meldte, at de havde set svenske Tropper Syd for Kerteminde; en af Meldingerne lyder: »Lars Jensen i Risinge beretter, at imellem *Bogense* og *Skalkendrup* saa han i Aftes (d. 8. Nov.) en Hob Troupper og mente, det var af Fjendens; det er ved en halv Mil fra Kerteminde; og hørte han for en halv Time siden Trommer røres, hvorfor han ilede hid til Kerteminde at gøre Kundskab.

vel være at træffe. Forsigtigt gik det derfor ned mod Pilevad-Sænkningen.

Men nu Svenskerne? Hvorledes havde de nyttet den Uges Frist, de fik ved Danskernes langsomme Fremrykning?

Straks efter at Pfalzgreven kom til Nyborg, gav han Ordre til, at de forsømte og svage Fæstningsværker skulde udbedres. Derfor drev man Omegnens Bønder derind i store Skarer, de skulde gøre Arbejdet. Samtidig opførtes *Stjerneskanen* ude ved Stranden (v. Kurstedet), og Nyborg Slots *Ladegaard*, som laa der, hvor Hjulby Aa løber gennem »Telegrafskoven«, blev nedrevet. Ude paa »Øen« var Svenskernes Teltlejr rejst.

I de samme Dage forlod de sidste svenske Tropper vore Landsbyer. Til Afskedshilsen stak de Ild paa flere af Gaardene, saa den røde Hane luede ondt paa deres Vej ind til Nyborg. Ved den Lejlighed var det, at Præstegaarden blev ødelagt. I Forvejen havde de Tropper, som laa i Skalkendrup, frarøvet Hr. *Hans Jacobsen* »Klæder, Korn, Hester, Hopper, Kvæg og al indhavende Bohave« samt jaget ham og hans Familie ud af Gaarden. »Siden der de Svenske igen opbrød med deres Lejr, haver de – mig fattige Mand til mere Fortred, større Ruin og Ødelæggelse – frivilligt sat Ild paa Præstegaarden og den ganske med Stik og Stage opbrændt.«

Det er saadanne Begivenheder, *Bircherod* tænker paa, naar han i sin *Dagbog*¹⁾ for 12. Nov. 1659 skriver: »Samme Dag begyndte den svenske Arme udi Fyen at give alt Landet – undtagen Købstæderne –

¹⁾ Biskop lens Bircherods *Dagbøger* 1658–1708; udg. af Molbech 1846.

til Bytte og at plyndre rundt omkring i Landsbyerne for Fode.«

Og en af de hollandske Officerer i vor Hær skriver, da han har set, hvorledes Egnen viste sig mere og mere udplyndret og hærget, jo nærmere man kom Nyborg: »Det var en Jammer at se den elendige, ødelagte Tilstand i dette Land!« —

Det var som nævnt egentlig Fjendens Plan at blive i Nyborg og modtage en Belejring der, men da saa den dansk-hollandske Flaade igen viste sig i Nyborg Fjord, hvorfra den let kunde skyde Byen og den svenske Lejr sønder og sammen, besluttede Pfalzgreven og Generalfeltmarschal *Stenbock*, som Karl Gustav nu havde sendt herover, at forlade Byen og modtage Slag ude i fri Mark, hvor ogsaa det fortrinlige svenske Rytteri bedre kunde være til Nytte. Derfor rykkede de den 14. Nov. ud af Nyborg, og da de naaede ud gennem Skovene ved Bavnegaarden, saa de den allierede Hær rykke frem fra Avnslev i fuld Slagorden.

Forrest marscherede Eberstein med c. 5000 Mand, og derefter fulgte Schack med en lignende Styrke, saa Armeen talte c. 10,000 Mand, mens Svenskerne kun kunde møde med c. 7000, ganske vist bedre øvede og trænedede Folk.

Det danske Artilleri — 14 Kanoner — tog Stilling oppe paa den høje Bakke Vest for Bavnegaarden, »Bavnehøj«. Herfra havde man et udmærket Overblik over hele Slagmarken.

Slagets Frontlinie gik i store Træk fra Hjulby Sø og ud til Skaboeshuse ved Storebælt. Her havde de Svenske indtaget en udmærket, stærk Stilling, støttet paa Fløjene af Søen og Bæltet. Fra det lille Fisker-

leje gik Slaglinien Norden om Skoven over mod Bavnegaarden, og derpaa langs med en stor og dyb, men tør Grøft, som afledede Vandet fra Skoven ud til Søen, omtrent hvor nu »Lindborg« ligger. Lidt Sydvest for den nuværende Havelykkegaard stod en Afdeling af det svenske Artilleri; den anden ude paa Lindborgbakken. Oppe ved Leddet, hvor Banen nu skærer Hovedlandevejen, stod et mindre, dansk Batteri.

Nu gik Tiden fra Kl. 11 til henad 1 med smaa Forpostfægtninger, hvor man gensidig følte hinanden paa Tænderne, mens Førerne lagde Raad og den endelige Placering af Troppeafdelingerne foretoges. Der fortælles, hvorledes man, inden Slaget for Alvor gik løs, holdt Bøn med Lovsang, og Schack formanede »med bevægelige Ord« sine Folk, »at de samtlig skulde betænke den store Fare, Kongen og Kronen var sat i af Fjendens Aag og Tyranni, for hvilken ogsaa baade de selv og deres, saa vel som vore Landsmænd staar udi Fare — at de alle i denne Slagting vilde vove Liv og Blod og stride mandelig for deres Herre og Konge. Hvilket de alle samtlig hver og en med lydelig Røst og Stemme lovede at ville gøre og stride mandelig.«

Det første Angreb, som Ebersteins Tropper foretog, mislykkedes i høj Grad, især paa højre Fløj ude ved Landevejen, hvor Rytteriet, efter at være kommet over den store Grøft, forgæves søgte at trænge gennem de tætte Hegn paa den anden Side; og til sidst blev det drevet helt tilbage, saa Kampens første Afsnit ved 2¹/₂ Tiden endte med et dansk Nederlag, og hvis det svenske Rytteri havde vovet et Fremstød nu, vilde Fjenden sikkert snart have vundet en fuldstændig Sejr.

Paa vor venstre Fløj ved Skoven og ud mod Stranden gik det lige saa daarligt; ja, Eberstein var sammen med sine Officerer nær blevet fanget, da de under et Fremstød havde vovet sig for langt ind i de svenske Rækker. Da han og Obersten for det holstenske Rytteri, *Ditlev Ahlefeldt*, derefter red op til Artilleriet paa den høje Banke ved Bavnegaarden, saa de straks, at begge Fløjene blev trængt haardt tilbage. Der var altsaa Fare paa Færde. Paa Ebersteins Anmodning red Ahlefeldt derfor hurtigt over til Feltmarschal Schack og bad ham gribe ind med sin Hær. Han havde jo — efter de trufne Aftaler — holdt sig tilbage hidtil, men greb nu ind i Slaget med friske Kræfter.

Og nu lykkedes det de danske og hollandske Tropper at slaa sig igennem ude ved Landevejen efter en blodig Kamp — Svenskerne sloges »som desperate Mennesker« fortæller en samtidig Beretning. Generaløjtn. *Hans Ahlefeldt* forfulgte energisk de flygtende Rytterafdelinger helt ind til Nyborg Volde.

Men samtidig udkæmpedes der en haard Kamp i Centrum og især ude paa vor venstre Fløj, hvor den unge Pfalzgreve tappert slog de danske og polske Afdelinger tilbage Gang paa Gang, og her faldt flere af vore Anførere.

Derimod lykkedes det snart det stærke, sindige hollandske Fodfolk, som nylig havde bidraget til Sejren paa højre Fløj, at erobre de svenske Stillinger i Centrum, saa hele deres Artilleri faldt i vore Hænder efter en fortvivlet Kamp.

Nu var saaledes Fjendens venstre Fløj og Centrum slaæet, men endda holdt han tappert Stand ude i Øst ad Stranden til. Derfor sendte Schack *Claus*

Ahlefeldt med hollandsk Infanteri og fire Rytter-Eskadroner om gennem Skoven, saa de Syd fra faldt Fjenden i Ryggen. I dette Angreb deltog ogsaa Frederik III's Søn Ulrik Fr. Gyldenløve. Og da Hans Ahlefeldt, som var vendt tilbage efter at have forfulgt Svenskerne ind til Nyborg, nu greb ind Nord fra ude ved Stranden og ligeledes gik om i Ryggen paa Fjenden, kan man kun undre sig over, at det alligevel lykkedes Pfalzgrevens Rytteri at redde sig hjem til Lejren paa Østerøen. Men Fodfolket havde lidt frygtelige Tab. Især de Stakler, som under Flugten traf paa vore raa, polske Hjælpetropper, der ikke vilde give Pardon. Mange af de flygtende søgte ned mod Hjulby Sø og Aaen, hvor adskillige omkom i de utallige Mosehuller eller dræbtes af Egnens Bønder, som nu efter stedlige Sagn ogsaa deltog i Forfølgelsen.¹⁾

Nu rykkede de allierede Hære helt ind til Nyborgs Fæstningsværker, og Artilleriet paa begge Sider fortsatte Kampen. Og næste Formiddag løb den dansk-hollandske Flaade ind i Fjorden og beskød Byen fra den Side; og da de svenske Soldater helt havde tabt Modet, tilbød Generalløjtn. *Horn*, som nu havde Kommandoen,²⁾ at overgive Fæstningen, og en Del af de svenske hvervede Tropper blev derefter indlemmet i Modstandernes Rækker.

Svenskerne havde lidt et Tab af 3–4000 Mand i Slaget, vort Tab var langt ringere. Desuden faldt et stort Bytte i vore Hænder.

¹⁾ Der er i Hjulby-Moserne fundet adskillige Skeletter, som sikkert stammer fra Nyborg-Slaget.

²⁾ Pfalzgreven og Stenbock var om Natten undsluppet til Korsør, hvor Karl Gustav som bekendt gav dem en meget uaa- dig Modtagelse.

Schack, der vidste, hvor vilde *Polakkerne* var, naar der gaves dem Lejlighed til Rov og Plyndring, vilde nødig have dem med ind til Nyborg, for at skaane Byen, og gav dem derfor Ordre til d. 14. om Aftenen at vende tilbage og gaa i Kvarter i *Avnslev*, men Eberstein protesterede derimod, og de fulgte, til Byens Ulykke, med de sejrrikt indtrængende Tropper ind i Nyborg.

Efter Slaget blev de lagt i Kvarter i Omegnen, ogsaa i vore Sogne; og nu gik det, som Bircherod skriver under 26. Nov. i sin Dagbog: »Men deres Plyndringer øvede de fornemmelig paa Landet, saa som en Del af dennem bleve (efterdi der ikke var Rum til saa mange i Staden) henviste til Landsbyerne, hvor de gjorde skjelligen rent Bord, og hvad Svecus tilforn havde levnet tilbage, de toge de nu.«

— — —

»*Slaget ved Hjulby Sø*« hedder Kampen i Folkemunde. De gamle kan endnu fortælle eet og andet fra de onde Dage, da Svensken huserede her paa Egnen; og naar man ved Tørvegravning fremdrager Dele af Menneskeletter, hvad der jævnligt finder Sted i Egnens Moser, hedder det straks, at »det er nok af en Svensker«. Der er ligeledes rundt i Markerne i Tidens Løb fundet adskillige Skeletter; men da intet af disse Fund¹⁾ har været underkastet videnskabelig Undersøgelse, kan det ikke siges med nogen Sikkerhed, om de stammer fra Svenskekrigene, eller det er Oldtidsbegravelser.

Men paa selve Slagmarken, i en Grusbanke paa

¹⁾ Saadanne Skeletfund kendes saaledes fra Hjulby, fra »Hesselager« i Avnslev, »Grønnehave«s Mark, Aaskovs Moser. —

Borgeskovs Jorder, fandt man for en Del Aar siden en Snes Skeletter af kraftige, velvoksne Mænd. Man skulde tro, at der ogsaa maatte findes Vaabendele o. l. i Graven, men saa vidt jeg har kunnet faa oplyst, fandtes der kun ubetydelige Smaadele, f. Eks. et Metalspænde.¹⁾ Derimod er der i Egnens Marker optaget en Del Kanonkugler fra Slaget.

Tæt ved Ringe-Banen, hvor den gennemskærer Borgeskovs Jorder, ligger et Par Høje, om hvilke det altid er blevet fortalt, at der laa de i Slaget faldne Svenskere begravede. Det er meget sandsynligt, at Traditionen har Ret, men nogen Undersøgelse af Højene er, saa vidt jeg ved, ikke foretaget.

Til Slut et lille Sagn, som jeg har hørt flere nulevende, ældre Folk berette.

Efter Slaget flygtede de Svenske ad Nyborg til, og en Soldat, der vilde gemme sig sikkert for sine Forfølgere, krøb op i en stor Bøg paa denne Side Ladegaardsbroen (altsaa ved »Telegraf«). Da Træet imidlertid var hult, lod han sig glide ned i det, men han sank saa langt ned i »Trøske og Fedteri«, at han ikke orkede at arbejde sig op igen. Fast sad han sammenklemt, og naar han i Fortvivelse søgte at faa fat med Hænder og Negle, gav det efter; alle hans Anstrengelser var frugtesløse. Han fandt sin Død her i Træet.

Men da Bøgen saa hundrede Aar efter blev fældet, raslede hans Skelet ud af den hule Stamme sammen med enkelte Dele af hans Uniform og Vaaben.

¹⁾ Ofte plyndrede man Ligene paa Slagmarken for Uniform og Vaaben, inden de begravedes.

Egnens Tilstand efter Krigen.

Naar Omegnen af København undtages, har vist ingen Del af Landet lidt saa frygteligt under Krigens Ødelæggelser som Nyborgs Egnen. Endnu fortæller de gamle, at i Avnslev var kun een Gaard nogenledes ved Magt, nemlig *Mensalgaarden*, hvor Præstens Fæstebonde, *Rasmus Jensen*, boede. Og i Hjulby stod kun 2 Fag Hus tilbage.

Noget lignende fortæller en samtidig Indberetning: »udi samme Bye (Avnslev) er ingen bosiddende, medens alle Gaardene og Husene [ere] øde med Undtagelse af 1 Mand, Rasmus Jensen.«

Sørgeligt saa der ud allevegne, overalt det triste Syn af ». . . sodede Brandtomter og øde, folketomme og nedfaldne Gaarde. Størstedelen af de Mennesker, som der havde levet og virket, var død af Hunger og Nød eller bortskræmte til andre Egne, hvor de med Flid opsporedes af deres Herskaber, der fik dem tvungne til at vende tilbage til deres Gaarde imod, at de forsynede dem med lidt Korn og de nødvendige Kreaturer . . . «¹⁾

Selvejerne var enten døde eller flygtede, og Kroen inddrog mange af Gaardene; og de faa Mænd, der endnu af Navn ejede deres Gaarde, maatte snart sælge deres Ret til rige Købstadborgere eller til Herregaardenes Fogeder (f. Eks. Slottets Foged, Jens Madsen, i Nyborg). Saadan en Selvejergaard solgtes ofte for 30—40 Slettedalere med al tilhørende Herlighed.

Saaledes vurderedes, iflg. Vinding Herreds Ting-

¹⁾ S. *Jørgensen*: Bidrag til Bedømmelsen af den fynske Landbostands Vilkaar, før, under og efter Svenskekrigen 1657—60, forsaavidt Nyborg Lehn angaar.« (Hist. Tidsskr. 4 R. 5. Bd.)

bog af 1661, et Par Gaarde i Korkendrup og Skalkendrup:

25. Sept. 1661 møder Niels Hansen i Skalkendrup, Jep Hjort i Aaskov og Hans Povlsen i Bovense for Retten og vidner, at de havde »synet, taxeret og vurderet den Ejendomsgaard i *Korkendrup*, som Just Ibsen iboede og afdøde,« og »eftersom samme Gaar der ganske brøstfældig«, har de taxeret den for 45 Sldl.

Den 6. Marts var en anden »ganske ruineret og brøstfældig« Ejendomsgaard i *Korkendrup* vurderet til 20 Rdlr.

Samme Dag møder for Retten Jep Hjort i Aaskov, Anders Mortensen i Rejstrup, Jens Clausen i Korkendrup og Christen Clausen i Skalkendrup og vidner, at de har vurderet den Ejendomsgaard i *Skalkendrup*, som Knud Tomesøn iboede og afdøde. »Da befandtes samme Gaard at være ganske ruineret og brøstfældig paa Bygningen.« De kan derfor ikke »i den Tid« taxere Gaarden højere end 35 Rdl. — Indstævnet er ogsaa Sønnen, Tomes Knudsen; han har maattet tage Tjeneste paa Fraugdegaard. —

D. 16. Oktober fremkom for Retten Jep Hjort i Aaskov paa Kirsten Rasmusdatters Vegne i *Mosegaard* og var begærendes, at der maatte vælges 4 »uvillige« Mænd, som kan vurdere og taxere den Ejendomsgaard i Skalkendrup, kaldet *Mosegaard*. Dertil valgtes Anders gammel og Niels Hansen i Skalkendrup, Jakob Nielsen og Peder Sørensen i Ulerslev. — D. 23. møder disse Mænd og tilstaar, at de har været paa Gaard og Gods og vurderet den til 120 Sldl., foruden Huset, som *Hr. Hans* i Skalk-

kendrup har repareret og bekostet med Lofter: Døre og Vinduer.

*DER TAGES SYN OVER KONGENS
BØNDERGODS.*

For at faa et Syn over, hvor store Ødelæggelser, der var anrettet paa Kronens Godser, nedsatte Rege- ringen »Kommissionen af 30. Aug. 1660 til paa Fyen og Langeland at besigtige Kongens Slotte, Klostre og Gaarde, registrere Inventar, . . . udforske Bøndernes Lejlighed og specificere hvad Forskaansel paa hver Gaard behøves, til de igen kan udgive deres Land- gilde og Afgift.«

I sin tørre, forretningsmæssige Kortfattethed gi- ver Kommissionens Indberetning dog bedre end mange Ord et næsten forfærdende Billede af, hvor- ledes Krigen havde hærget Egnen her; og jeg vil derfor nedenfor gengive Betænkningen i sin Helhed, især da den ikke tidligere har været trykt.¹⁾

„*ANN* 1660 den 20. Septembr. haffuer wi un- derskrf. besejlede 4 Mænd, Nemblig Sachob Nielsen, Rasmus Eilersen, Rasmus Andersen, alle tiener til schousboe²⁾ och Frandts Nielsen ibid sampt- lig mered med Ridesougden Jens Madtzen paa Kongl. Mayst.s goeds under Nyborg Slot beliggende, gaar- denes brøstfeldighed, jaavelson och bøndernes tilstand, befunden saaledis som følger:

¹⁾ I Rigsarkivet.

²⁾ De er altsaa Fæstebønder (»Tjenere«) under Skovsbo. Disse fire Mænd er Kommissionens Synsmænd.

Auffnsløvff.

Anders Mortensen Jordt.¹⁾ Gaarden ved magt. Alene mangler noget tag, leher²⁾ och døre. Indtet aufled.

Madtz Christensen Jordt, døed, gaarden staar øde, stuelængden aufbrut, de andre huse mangler taeg, leher och døre. Indtet aufled.

Anders gammel, hans gaard slet øde och Keen afbrut.

Poffuel Hansen, hans gaard ehr och øde, mangler eh andet end lofter, tag, leher och døre. Indtet aufled till.

Cristoffer Hansen, døed, gaarden er øde, alle huse er borte, saa nær som stuehuset och nogle fag af porthuusset. Indtet aufled.

Jep Justsen, gaarden gandske øde och slet afbrut.

Cristen Jørgensen, døed, gaarden øde, Dog nogenledis ved magt, mangler 4 fag huus aff dend wester lade. Indtet aufled.

Madtz Andersen døed, gaarden Keen øde och afbrut. Indtet auflet.

Melsz Pedersens gaard, øde och Keen affbrut.

Jørgen Christensen, døed, gaarden slet øde och Keen affbrut.

Madtz Hansen, døed, gaarden øde, dog nogenledis ved magt, Mangler spær offuer 8 fag huus samt legter, tag, leher och dør. Indtet aufflet.

Rnud Jbsen, gaarden slet øde och Keen affbrut.

Niels Rasmussen, gaarden Jer øde och slet affbrut saa nær som stuelængden. Indtet aufflet.

¹⁾ Enten: Anders Mortensens Jord, eller ogsaa er det Tilnavnet *Hjort*

²⁾ Det maa være Ler; Bygningerne var jo alle lerklinede.

Anders Ladefougeds gaard er øde och slet nedbrut.

Indtet auflet.

Cristoffer Hansens boel affbrut, saa nær som 4 fag huus af undertømmered staaer.

Knud Hansen, et huus affbrut och øde.

Christen Kasmussen, ett huus affbrut och øde.

Peder Wessuier, et huus affbrut och øde.

Fister Huusene ved Strauden.¹⁾

Lauridtz Hansen,		alle ved magt och beuendt. ²⁾
Peder Kasmussen.		
Lauridtz Jensen,		
Peder Hansen,		

Schalckendrup.

Knud Thomesen Jordt, døed, quinden ehr ved gaarden och gaarden er temmelig ved magt, auffled 5 trauffue Koug.

Christen Bertelsen, hans gaard slet affbrut och øde. Indtet auffled til.

Niels Hansen, hans gaard beuendt og ved magt, auffled 6 trauffue Korn (Ansloges til Rytterhold).

Lauridtz Hansen mosegaard, hans gaard besidder Præsten, da manden er døed og Præstens egen gaard i Schalckendrup er aufbret³⁾, dend Bundegaard ellers ved magt.

Christen Clausen. denne gaard er beuendt och ved magt, auffled 6 trauffue Korn. (Ansloges til Rytterhold).

¹⁾ Nordenhuse.

²⁾ beuendt, ɔ: i god Stand.

³⁾ afbrændt.

Peder Lauridtzen, død, gaarden er slet øde och affbrut.

Thyben Nielsens gaard staar øde, husene er dog nogenledis ved magt, allene 4 sag hus er borte aff dend Gne lade. Indtet auffled.

Anders Pedersen, død, gaarden slet affbrut och øde. Anders Christensen, ett huus, borte saa nær som stuen staar. Indtet auffled.

Marichouff.

Jep Lauridtzen Jort, gaarden er ved magt och beuendt, aufled 9 trauffue Korn.

Corppendrup.

Christen Andersen, gaarden staar øde, dog husene ved magt, allene leher, loffte, tag och dør mangler.

Jost Jbsen, død, gaarden øde, husene ved magt, mangler Endeel tag, leher och døre. Indtet aufled.

Mathias Boltes gaard ved magt och aufled til. (Ansloges til Rytterhold).

Claus Jensen, døed, gaarden staar øde, allene stuelængden staar. Indtet aufled.

Madtz Dinesen, død, gaarden gandske øde och Keen affbrut. Indtet aufled.

Jørgen Pedersen, døed, gaarden och slet øde och affbrut. Indtet aufled.

Jep Kasmussen, hans gaard slet øde och affbrut.

Jørgen Ipsen, bewendt, dog manden gandske arm, huusene ved magt. Allene mangler en deel tag, Leer och døre. Indtet aufled.

Grønholt.

Denne gaard er slet øde och Keen affbrut.

Schröbeshauffue.

Poffuel Hansen, gaarden er forfalden paa tag, leer
och døre. Indtet aufled. Er dog bewendt.

Strandtued.

Søffren Jensens huus slet øde och afbrut.

Bogense.

Niels Hansens gaard øde och slet afbrut. Indtet
auflet.

Lauridtz Hansen, døed. Igien bewendt, gaarden
wed magt, aufled 10 trauffue Korn.

Lauridtz Mordtsen, Itt huus ved magt.

Peder Nielsen, Itt huus ved magt.

Jørgen Hansen, Itt huus ved magt.

Anders træskou mand, Itt huus ved magt.

Seckenfeldt.

Christen Jensens huus, slet øde och afbrut.

Rehstrup.

Er 12 gaarde, Ugedags tiener¹⁾, de ehre alle wed magt,
och Gens gode och alle beuendt. (Ansloges til
Rytterhold).

— — —

Vi ser straks, hvorledes Ødelæggelsens Elendig-
hed er størst i Byerne ved Hovedvejene Nyborg—
Kerteminde og Avnslev—Odense, altsaa i Avnslev,

¹⁾ Ugedagstjenere, 2: hver Gaard er sat til een Hovdag om Ugen.

Korkendrup og Skalkendrup¹⁾). Bovense er vist sluppet lidt heldigere; men jeg har forøvrigt ikke fundet Synsforretninger over de af Byens Gaarde, som var i privat Eje. Derimod har Rejstrup tilsyneladende ganske undgaaet Ødelæggelsen.

Avnslev har lidt mest; ingen af Kronens 14 Gaarde har avlet Korn i Sommeren 1660, og de 13 Gaarde samt 3—4 Huse er alle mer eller mindre ødelagte; ingen helt ved Magt. Af Kronens 8 Gaarde i Korkendrup er de 6 øde, der nævnes kun Avl ved een af dem. I Skalkendrup var Præstegaarden brændt; af de 8 Gaarde var de 4 øde, de andre temmelig ved Magt. I de tre er der avlet lidt Korn. Grønholdt og Skrøbeshave er meget forfaldne, mens Jeppe Hjorts Gaard i Aaskov er i ret god Stand. Den største Høst, som nævnes, har Laurits Hansen i Bovense: 10 Traver Korn.²⁾

Af de 35 Mand, som Indberetningen nævner i Avnslev, Korkendrup og Skalkendrup, siges det om 14, at de er døde.

Efter en Opgørelse fra 1660³⁾ maa Folketallet i Avnslev have været c. 100 og i Bovense c. 45.

— Det er et meget mørkt Billede, denne Synsforretning giver af Forholdene i de hjemsogte Landsbyer, og den omtaler endda kun Bygninger og Jord.

1) I *Hjulby* — altsaa ogsaa ved Hovedvejen — ejede Kongen de 12 af Byens 16 Gaarde. Men alle var de, paa een nær — øde og afbrændte.

2) Hvor lille Avlen ogsaa i de følgende Aar var, viser flg. Synsforretning af ^{25/9} 1661. Bonden Niels Andersen i *Verninge* havde saaet 10 Skpr. Rug og avlet 10 Skpr., 6 Skpr. Blandkorn, avlet 8 Skpr., 7 Skpr. Havre, avlet 12^{1/2} Skpr., 5 Skpr. Hvede, avlet 3 Skpr.

3) Medd. fra Rentekammeret 1877. Tallene er egentlig 84 og 37, men »fattige, gejstlige og adelige« er ikke medregnet.

Om hvorledes der saa ud inden Døre, faar vi ikke noget at vide. Vi maa herom søge Oplysninger i Tingbøgerne.

* * *

Fra »Plyndringsdagene«.

Den 28. Nov. 1661 møder Povl Bertelsen af *Skalkendrup* og fører Tingsvidner paa, at i Krigens Tid blev saa godt som al hans Formue ham fraplyndret, ikke blot det meste af hans eget, men ogsaa Størstedelen af det Gods, han havde i Forvaring af Mette Ibsdatters, af dette er kun tilbage 1 Overdyne, 1 Pude og 1 Kiste, foruden noget, som han tidligere havde gjort i rede Mønt.

Her er en anden Historie om betroet Gods:

Der boede i Avnslev en Bonde ved Navn *Anders Ibsen* (det er maaske ham, der i Synsforretningerne kaldes »Anders gammel«). Han havde som Værge for sin Broders Børn noget af deres Gods i Forvaring, men det forsvandt ganske, da hans Gaard i Krigen brændte ned; og da Slægten mistænkte ham for at have fjernet og gemt det og bedraget dem for det, lod de ham stævne.

1. Juli 1663 møder han saa i Vinding Herreds Ret og fører Tingsvidner for, at han var blevet fordrevet fra sin Gaard af Fjenden »udi de første Plyndredage«, og da blev det Gods ham frarøvet, som han havde i Værge:

Karen Lauridsis udi Rosild vandt ved lige svoren Ed, at udi forskrevne otte Dage, da Anders Ibsen af Fjenden var jaget fra sin Gaard, kom hun i hans Gaard og bandt hans Kvæg ind i Huset; da fandt

Anders Ibsens Svend en Messing Lysestage udi Gaarden, som Piben var afslagen; da sagde samme hans Tjener, nemlig Peder Jensen Ringer, »Gud naade Anders Ibsen, nu er det Kobber taget, som stod paa Slyden!«

Brodersønnen Knud Justsen, Tingskriver ved Sunds Herred, afæskede ham videre Forklaring om hans Gods. Blandt andet om et saadant Klenodie som en Jern-Kakkelovn, som stod i hans Stue i de første Dage, da Plyndringen angik. Om dens Skæbne fortæller Anders Ibsen ved Tinget d. 29. Juli »at den straks efter de første Plyndredage blev baaret ud af hans Gaard og ind til Anders Mortensen, og siden saa han den aldrig, og bar han og Anders M. den selv derhen«.

Knud Justsen spørger derpaa, om han ikke skulde have reddet noget Gods og ladet det føre til Nyborg?

»Belangendes Klæde og Kister her til Byen at skulle have udført, da Søndag, næst efter Fjenden var indkommen, førte han hans Datter med tvende Kister og Klæder ud, som hendes var, her til Nyborg . . . og findes samme Kiste endnu hos hans Datter tillige med Klæderne«.

Hvad har han da ført udtil Odense til sin Søn der?¹⁾

». . . ikke videre end en Kiste, som var hans Søns. Klæder, Korn, Kobber eller Kvæg haver han ej udført . . . uden end fire Nød²⁾, som blev solgt og given i Contribution til Fjenden.«

Fik han da ikke nogle af sine Kreaturer tilbage efter Krigen?

¹⁾ Sønnen, Gregers Andersen, var Hospitalsforstander ved Graabrødre Kloster.

²⁾ Nød, d. e. Kreaturer.

» . . . ingen uden en rød Hoppe, som kom tilbage til ham i Foraaret efter Slaget var standen«. Derom vidnede ogsaa Jep Justsen i Avnslev, »at i Sommeren næst efter at Slaget var staaet her for Nyborg, da havde Anders Ibsen, som da var til Huse i Rejstrup, en rød Hoppe og et Føl, hvilken Hoppe han havde førend Fjenden faldt ind i Landet; og brugte Anders Ibsen samme Hoppe til at dyrke sin Gaards Jord med i Avnslev, saa vidt han kunde afstedkomme, ungefær til en Td. Korn.«

Blandt det betroede Gods skulde der nemlig ogsaa være en Hest, »som var Just Ibsens Døtre tilfalden.«

I det hele taget synes det, som om han har reddet Størsteparten af sit eget Gods, og Arvingerne kan ikke forstaa, at intet af deres skulde være i Besiddelse. Nye Vidner fremføres.

D. ²⁴/₇ 1663 blev Anders Ibsen stævnet for Sunds Herredsting af Knud Justsen for at paahøre Vidner. Her møder da to unge Fyenboer, som af Fjenden var tvunget i Soldatertrøjen. Først Peder Hansen, som vandt, at i forleden Ufredstid, da han hørte til Ritmester Hopmands Folk og laa i Kvarter hos Anders Ibsen, da var han dennes Salvegardist¹⁾ paa en Tur til Marslev med 2 Køer. Senere salvegarderede han Anders Ibsens Kone en Dag til Odense, og hun medførte tvende Sække med Klæder, en Dyne, en Rok og alt det Gods, Vognen ellers kunde bære. Det blev afleveret hos Sønnen i Graabrødre Kloster. En anden Soldat, Rasmus Rasmussen fra Rødskebølle, vandt, at da han i Krigen laa i Kvarter hos Anders Ibsen, lod Sønnen hente 5 Faar ud til sig i

¹⁾ at ledsage som Beskyttelsesvagt.

Odense. En anden Gang var han selv i Odense med en Kiste for Anders, men da blev han puttet i Arresten for det, thi det var forbudt Soldaterne at hjælpe Bønderne at skjule deres Gods.

Anders Ibsen fremstod nu og berettede, hvorledes det var gaaet med dette Gods, som han ikke havde haft megen Fornøjelse af. Thi Brandenborgerne tog Køerne, og Kisten og Faarene tilhørte med Føje hans Søn. Forresten tilføjer han med et Sideblik til de to Krigsmænd, at han »henstillede til den gunstige Øvrigheds Betænkning, hvorledes disse gode Venners Vidnesbyrd bør at agtes, eftersom de haver tjent Fjenden, Landet til Skade og Fortræd.«

Historien giver et levende Eksempel paa, hvorledes Folk søgte at redde, hvad reddes kunde, af deres Gods. Kostbarheder gemmes i Høet paa Slyden, og saa meget som muligt føres bort, helst til forskellige Steder, for naar det saadan blev spredt, var der dog Mulighed for, at noget kunde bjærges.

Præsten i Skalkendrup og Svenskerne.

Under Svenskekrigen var *Hans Jacobsen (Sperling)* Sognepræst i Avnslev og Bovense. Han var født c. 1615 og rykkede ind i Skalkendrup Præstegaard i April 1645 efter Hr. Daniel Köhlers Død.

Ligesom sine Sognebørn kom Hr. Hans til at døje meget ondt af Fjenden; da Krigen var til Ende, var han en fattig, ruineret Mand; hans Gaard var brændt og hans Ejendele frarøvet ham.

— I Dagene før »Slaget ved Hjulby Sø« havde en svensk Afdeling slaet Lejr i Skalkendrup, hvor

Soldaterne huserede slemt i de mange forladte Gaarde. De Soldater og Officerer, som havde Kvarter i Præstegaarden, tog uden videre Formaliteter Præstens Kreaturer, slagtede eller solgte dem, ligesom de ogsaa stjal Kornet fra Sædelofterne, Klæde og Linned i Kisterne, og da Hr. Hans tilsidst protesterede mod deres tyvagtige Optræden, drev de ham til sidst ud af Gaarden. Men da de saa i November trak sig tilbage mod Nyborg for at modtage Slag der, stak de Ild paa Præstegaarden, saa den lyste som en luende Fakkell for dem, da de drog ud af Byen.

Hr. Hans, som nu var en hjemløs Mand, flyttede med sin Kone og deres Børn ind i Nabogaarden, Mosegaarden, som stod tom efter Ejerens Død¹⁾. Der boede de i den første strenge Tid efter Fredsslutningen, og herfra indsender han i September 1660 et Bønskrift til Kongen om Hjælp til paany at rejse sit Hjem af Asken. Nedenfor vil jeg gengive Hovedindholdet af den interessante Skrivelse²⁾, der – selv om man ser bort fra den klynkende og begrædelige Tone – dog vidner med Klarhed om Krigens Ødelæggelser.

„Stormægtigste, højbaarne Fyrste etc.
er jeg, Eders Majestæts underdanigste, fattige og meget
bedrøvede Gudstjener til Avnslev og Bogense Sogne
udi Nyborgs Len, højlig foraarstaget underdanigst at
andrage min store Nød og Trang, elendige Tilstand og
Vilkaar, som mig under denne haarde, besværlige Krigs-
tid er paaKOMMET. Nemlig:

¹⁾ I Vind. Herr. Tingbog 1661 nævnes i en Synsforretning ^{23/10} paa Mosegaarden: »Huset, som Hr. Hans i Skalkendrup har repareret og bekostet med Lofter, Døre og Vinduer.«

²⁾ H. F. Rørdam: Om Præsternes Vilkaar under og efter Krigene 1657–60. (N. Kirkeh. Saml. V B.).

„Der vores allernaadigste Konge haver optænkt, ved den højeste Guds sønderlige Raad, de bedste Mittel, sine fattige, betrængte Underfaatter her udi Fyen af Fjendens Haand igen at befri og uddrage; og vores Danste haver taget deres Landgang ved Kjerteminde¹⁾ og saa — fornemmelig ved Guds sønderlige Hjælp og vores naadigste Herres og Konges gode Raad og Velbetænkning — en herlig Sejrvinding over sine mægtige Fjender erlanget haver — for hvilket den allerhøjeste Gud i al Ewigheid være højlovet og benedidet — da haver de Svenske imidlertid midt imellem Nyborg og Kjerteminde ved vores Landsby Skalkendrup slagen deres Lejr og paa samme Tid ganske elendigt først berøvet mig fra Klæder, Korn, Hester, Hopper, Kvæg og al indhavende Bohave, saa og ved deres store Tyranni, Bold og Overlast (mig) med Hustru og Børn fra Hus og Hjem bedrøvelig frajaget. —

„Siden der de Svenske igen opbrød med deres Lejr, haver de mig fattige Mand til mere Fortræd, større Ruin og Ødelæggelse, frivillig sat Ild paa Præstegaarden og den ganske med Stik og Stage opbrændt. Saa jeg, Eders Kongelige Majestæts fattige Underdane og betroede Guds Ords Tjener nu med Hustru og Børn i største Elendighed geraades. Husene og Gaardene her udi Sognene mesten er ruinerede og øde, og Sognemændene mesten døde.

„At uden (o: hvis ikke) min allernaadigste Herre og Konge af sønderlig Gunst og Raade vil lade sig det af kongelig Mildhed gaa til Hjærte og komme mig til Hjælp med de Mittel, hvorved jeg fattige Mand med Hustru og Børn kunde opholdes, Præstegaarden igen opbygges, da er jeg slet i Grunde og udi største Armod og Elendighed ødelagt.

¹⁾ D. 31. Okt. 1659 gik Schack i Land ved Kerteminde med 6000 Mand.

„Hvorfor (jeg) af Eders Kongl. Maj. paa det allerunderdanigste ydmygeligen og for den allerhøjeste Guds Skyld er begærendes: Først naadigst (med) noget af Kirkerne's Penge her udi Fyens Stift maatte undsættes, som andre fattige Præster, (hvem) denne skadelige Ildbrand er paakommen, tilforn af kongelig Mildhed og Favør er benaadiget¹⁾. — Dernæst, eftersom vores fattige Præster der udi Fyen ere nogen ganske udplyndret, og er ikkun ringe Middell af dennem at forvente mig til Hjælp og Undsætning, Eders Kongl. Maj. da af sønderlige Gunst og Naade vilde privilegere mig til Bisperne udi Sjælland og Jylland, af dennem at forskrives til deres Præster, anholdendes, de ogsaa at kunne være mig behjælpelig enhver efter sin Middell. Endogsaa, at Eders Kongl. Maj. naadigst vilde tillade mig at maatte visiterer Købstæderne her udi Sjælland, Jylland eller andre Steder, som af kristelig Medynst og Medlidenhed kunde være mig behjælpelig, eftersom jeg er kommen i saa stor Glendighed og Hjærtens Bedrøvelse, som ikke nogen af Præsterne her udi Fyen: Præstegaarden, ved Fjendens Ild og Brand optændt, er afbræudt, min ganske Formue bortrøvet, Sognemændene mesten Parten døde, de ganske faa overblevne ødelagte og fordærvede, af hvilke jeg skulde have mit Ophold og Føde

Datum Stalkendrup, den 17. Sep. 1660
 Eders Kongelige Majestæts tro og flittigste Forbeder
 og underdanigste Tjener altid

Hans Jacobsen,
 e. S. "

1) Præster, hvis Præstegaarde brændte, nød ofte Hjælp af Stiftets Midler. Nogle Aar senere blev denne Sædvane lovfæstet i Danske Lov. 2-12-4.

Bønskriftet bærer saavel Bispens som Lensmandens Paategning, og de anbefaler ham begge til Kongens Naade; Bispem skriver:

„At denne fattige Mand saa ilde og elendigen af Fjenden er medhandlet, som hans underdanigste Supplication ommelder, er alt for vist, Gud bedret, saa han i sin store Armod er til naadig Hjælp højnødtrængt, hvilket mig underskrevne noksom vitterligt er.

Kjøbenhavn, den 14. Nov. 1660

Lauritz Jacobsen. “

Og Lensmanden tilføjer:

„Denne fattige Præstemand er ved de Evenfke, der Hans Majestæts Folk lykkelig paa Landet i Juen var kommen, ganste paa sin Formue ruineret, udplyndret og hans Præstegaard opbrændt, haver og selv ingen Mid- del til den at opbygge, hans Sognemænd og da i Ar- mod geraaden. Maatte hannem den begærte Hjælp af andre Præster og Kirkerne af Hans Maj. naadigst be- vilges, var det en stor Naade, endog nu de meste selv saa stor Skade have lidt, liden Hjælp af dennem kan naas.

Otthe Krag “

Han ansøgte ikke Kongen forgæves. Thi i et kgl. aabent Brev¹⁾ paalægges det Lensmænd, Kirke- værger o. a. at sørge for, at der ydes Præsten Hans Jacobsen 1 Rdlr. af hver Kirke i Fyns Stift, som »nogenlunde befindes at være ved Magt og Forraad at have«. Og Kongen henstiller til alle og enhver,

1) Fynske og Smaalandenens Registre, Nr. 8, 4 (Rigsarkivet).

Bisper, Provster, Præster og andre af gejstlig og verdslig Stand at komme ham til Hjælp, enhver efter sin Lejlighed.

Hvor meget Hr. Hans paa den Maade fik bjærgget til at bygge for, ved vi ikke. I en Vurderingsforretning over Herredets Præstegaarde o. 1663 takseres den nye Bygning til 124 Rdlr., men det bemærkes, at der skal endnu bygges for 156¹/₂ Rdlr. Saa der er altsaa gaaet nogle Aar, før Gaarden var fuldt genopført.

Præstekaldet var et stort og godt Embede; i en Indberetning fra Hans Jacobsen til Herredets Jordebog 1667¹) opregnes alle Indtægterne. Der var først Præstegaardens Jorder, c. 100 Tdr. Land, fordelt i 111 Agre flere Steder i Sognene; desuden Engdrag paa 6 forskellige Steder og et Stykke Skov i Aalykke. Dernæst Indtægterne af Embedets »Mensalgaard« i Avnslev og Annexgaard i Bovense, samt af en Gaard i Skalkendrup, som er »for Brød och wiin thil Kirken²).«

Under normale Forhold var her altsaa ingen Grund til Jammerklager, men nu efter Krigen var Jordbruget, hvoraf Præsten jo havde sit væsentlige Indkomme, i saa kummerlig en Forfatning, at han vel nærmest sad som en fattig Mand i sit rige Embede.

Krigens Spor ses ogsaa tydeligt af den Opregning af Tiendeydere, som Hr. Hans slutter sin Indberetning med.

I Avnslev Sogn var der 47 Bøndergaarde, deraf 16 øde, 7 Huse (5 øde) og 8 Fiskerhuse.

¹) I Landsarkivet.

²) Gaarden svarer 4¹/₂ Td. Byg aarlig, og da Præsten havde overtaget Forpligtelsen, oppebar han ogsaa denne Indtægt.

I *Bovense Sogn* 15 Gaarde (3 øde) og 6 Huse (3 øde). Ialt regner han med 62 Tiendeydere i Sognene.

I 1663 laa altsaa endnu den ene Tredjedel af Avnslev Sogns Gaarde øde hen.

– Hans Jacobsen døde i Oktober 1665.¹⁾

Men Præsten i Skalkendrup var ikke den eneste gejstlige »Godsejer« i de to Sogne. Ogsaa Sognepræsten i Nyborg, Kapellanen i Svendborg og Odense Hospital havde Indtægter af Bøndergaarde her paa Egnen og maatte se disse Indtægter forringes eller helt forsvinde i Aarene efter 1660.

Den ²⁷/₃ møder for Retten Rasm. Andersen i Saaderup, Niels Madsen *ibid.*, Anders gammel i Skalkendrup og Niels Hansen *ibid.* De var efter Ridefogedens Anmodning udvalgte af Retten til at syne Mester *Hans Mules* Fæstegods. Den lærde Nyborgpræst havde 4 Gaarde i Avnslev, som hørte til Præstekaldet, og om denne ene, der beboedes af Ras-

¹⁾ D. 16. Okt. 1665. Hans Enke giftede sig med Eftermanden, *Søren Sørensen Ebeltoft*. Da hun døde 1667, blev hun begravet i samme Grav som Hr. Hans, i Koret i Avnslev Kirke, og Hr. Søren lod c. 1673 lægge en stor Gravsten over dem. Den blev i 1912 taget op, men gik itu og blev saa kastet ud i en Krog paa Kirkegaarden. Da Kirkeejeren var gjort opmærksom herpaa, lod han Stenen restaurere, saa godt det kunde gøres, og den findes nu igen i Kirken. Dens Indskrift kan med nogenlunde Sikkerhed gengives saaledes:

»Her hviler hæderlig og vellærde Mand, H. *Hans Jacobsen*, som var Sognepræst her til Avnslev og Bogense Sogner i 20 Aar oc døde den 16. Okt. 1665; tillige med sin kiere Hustru, hæderlige og gudfrygtige Matrone *Anna Povelsdatter*, som døde den 11. Sept. 16 . . ., der hun oc hafde lefvet udi Egteskab 1½ Aar med Hr. Søren Sørensen, Sognepræst her sammesteds, som lod denne Steen bekoste 1673 (75?). – Jeg lefver oc I skulle lefve . . . Joh. 14.¹⁹.«

mus Madsen, hedder det, at den er ganske og aldeles nedbrudt og Tømmeret bortført. Den $\frac{1}{4}$ Gaard i Bovense, hvor Christen Clausen boede, er ligeledes aldeles øde og nedreven. Tømmeret er borte — sikkert brugt af Soldaterne til at fyre op med. I ingen af Gaardenes Marker var der saæet Korn. Der er ikke »Bygningsskov af Eg eller Bøg«, hvormed disse Gaarde kunde genopføres, og paa Markerne stod der ikke et eneste Gærde tilbage.

Kapellanen ved *S. Nikolai Kirke i Svendborg* havde fra gammel Tid Indtægterne (ad Mensam) af en af Gaardene i Avnslev:

»Item i Aunsløff En gaard Peder Ibsen paa boer och skylder aarligen Biug i pund, for oxer i, ørridspenge ij Mk., Høns iiij, giæs ij, och en schouff til samme gaard till vi svins Olden.«¹⁾

Men Kapellanen tilføjer rigtignok 1666:

»Af den halffgaard I Aunsløff udi Vinding Herret haffuer Jeg aldellis ingen indkomst Nydet udi thi gandske aar, Nemlig fra Aar 1656 til Nærværende Aar 1666, Heldet fordi denne Halffgaard haffuer hid indtill ligget ødde, och nu først byggis, och er schouffven til sammested affhugged och Ruinerit.«

Jacob Pedersen.

Ligesaa daarligt stod det til med de Gaarde og Huse, som *Odense Hospital* ejede i Korkendrup og Flødstrup. De kunde i 1660—61 ikke betale Landgilde. En af Bønderne svarede, da han krævedes for

1) Indberetning fra dem, som pro officio nyde gejstligt Gods eller Tiende, om deres Adkomst dertil. — Rigsarkivet. — 1 Pund Byg = 24 Skp., 1 »for oxer« ∴ Pligt til at fodre en Ko op for Kapellanen.

den, at han ikke havde været i sin Gaard, siden Fjenden gik i Land i Kerteminde, thi den blev snart ganske lagt øde og al hans Ejendom stjaalet.¹⁾

— Ogsaa Kirkerne led naturligtvis en Del Overlast under Krigen, dels derved at fjendtlige Soldater stjal Alterfløjl, Messehagel o. l., og mest ved at de ikke blev holdt vedlige i de fattige Aar efter Freden.

En ny Synsforretning over Krongodset.

Der gik lang Tid, inden Bonden vandt sin forrige Velstand tilbage. Fæsterne var ganske forarmede, og Herremændene, som skulde hjælpe dem i Gang paany ved at laane dem Kvæg og Udsæd, var ikke stort bedre stillet.

Der er derfor næsten heller ikke Fremgang at spore, naar man sammenholder Kommissionens Indberetning fra 1660 om Kronens Gaarde og en tilsvarende Synsforretning, som blev foretaget i Febr. 1662 under Ledelse af *Claus Rasch*, Skriver og Ridefoged paa Nyborg Slot.²⁾

Kun faa Steder nævnes det, at Genopførelsen af de »afbrudte« Gaarde er begyndt, Der gøres Rede for Bygningernes Tilstand, men ikke for Udsæd og Besætning eller for Bondens »Omstændigheder«.

AVNSLEV.

Niels Rasmussens Gaard øde og afbrudt.

Jørgen Christensens » » » »

Anders gammels » » » »

¹⁾ Rasmussen-Søkilde: Fra Karl Gustavs Indfald i Fyen (Saml. t. Fyens H. og T. X).

²⁾ Tingbogen for 1662.

Anders Ladefogeds Gaard øde og afbrudt.

Jep Justssens » » » »

Christian Jørgensens Gd., er Stuehuset ruineret, og noget staar deraf, den norden Lade, noget af nogle Kammers staar der og, som tilsammen er fordærvet og ruineret.

Christen Ibsens Gd. er afbrudt 8 Bindinger Hus af den søndre Lade og fandtes der en stor Brøstfældighed paa de andre Huse, og noget haver han forbedret paa en Part af Husene.

Niels Persens Gd. øde og afbrudt saa nær som et lille Stykke Hus.

Knud Ibsens Gd. øde og afbrudt.

Poul Hansens Gd. er ganske ruineret og fordærvet uden 8 Fag Hus, han haver forbedret noget paa igen.

Mads Hansens Gd. er afbrudt uden lidet af Stuehuset.

Mads Andersens Gd. er slet øde og afbrudt.

Christoffer Hansens Gd. er afbrudt saa nær som Stuehuset, og 4 Fag andet Hus, som er tilsammen ruineret og fordærvet.

Mads Christensens Gd. er Stuehuset afbrændt og den store Lade afbrudt og den venstre Lade slet ruineret.

Peder Ibsens Hus var slet afbrudt, mens han haver forbyggt en 9 Fag Hus op igen.

Peder Vævers Hus øde og afbrudt.

Knud Hansens » » » »

Christen Vævers iligemaade.

KORKENDRUP:

Jørgen Ibsens Gd., er den østre og vestre Lade af-

brudt, den nordre hænger paa Støtter, og Stuehuset dur intet.

Mads Dinesens Gd. er øde og afbrudt.

Jørgin Pedersens Gd. » » »

Claus Jensens Gd. er ganske afbrudt saa nær som 2 Fag Hus staar igen.

Mads Hansens Gd. er ganske brøstfældig saa nær som 10 Fag Hus er nogenledes ved Magt.

Jep Rasmussens Gd. er ganske øde og afbrudt,

Jep Justesens Gd., fattes derpaa alle Husene baade med Fødder, Lægter, Sten og Tag; ganske brøstfeldig.

AASKOV:

Jep Hjorts Gd. findes der 4 Fag Hus afbrudt. Nok fattes der Fodlænger paa det østre Hus under 11 Fag og Lofte paa ibidem [sammesteds]. Nok mangler der Fødder paa begge Sider under Bryggerset og Spænder og Lægter paa begge Sider af Gaarden.

SKALKENDRUP:

Niels Hansens Gd. Stuehuset ganske forfaldent, og der fattes Fodstykker under begge Laderne.

Christen Bertelsens Gd. øde og afbrudt.

Knud Ibsens Gd. øde og afbrudt uden noget lidet af et Stuehus og et Porthus.

Niels Hansens Hus øde og afbrudt.

Laurits Nielsens Hus nogenledes ved Magt.

Anders Hansens Gd. fattes der en hel Hob baade paa Stuehuset og Laden.

Christen Clausens Gd. er 13 Fag Hus ved den østre Side afbrudt, og 4 Bindinger af Stuehuset afbrudt, det andet er temmelig ved Magt.

Alle 12 Gaarde i *REJSTRUP* er nogenledes ved Magt, undtagen *Peder Christensens*, der befindes ganske brøstfældig, og *Jens Bertelsens*, hvor der mangler Fodstykker under 4 Fag Hus. *Laurits Frandsens* Hus temmelig ved Magt.

MOSEGAARD. *Jens Humble* ibid. Den vestre Lade staar ikkun paa Støtter, og de andre Huse fattes Fodstykker og Tage.

Hos *Søren Andersen* paa *SKRØBESHAVE* er begge Laderne slet borte, og de andre Huse dur intet.

AGETVED og *NORDENHUSE*: *Niels Holsters* Hus ved Stranden er øde, *Laurits Marquortenters* dur intet, *Peder Bilds* Hus er nogenledes ved Magt. – *Peder Madsens* Hus »paa Aggetved« er noget brøstfældigt, *Per Skippers* er nogenledes ved Magt ligesom *Peder Hansens*, mens *Hans Pedersens* dur intet.

I »*SKABBESHUSE*« er *Jens Andersens*, *Hans Rasmussens* og *Søren Pedersens* Huse nogenledes ved Magt, *Rasmus Christensens* øde.

I *BOVENSE* nævnes: *Hans Poulsens* Gd., hvor Underdelen af den vestre Lade er brøstfældig, og den søndre Lade fattes der 2 Fag. De andre Huse er temmelig ved Magt. – *Niels Nielsens* »boelig« er øde og hænger paa Støtter. – *Hans Bagers* Hus fattes Fodstykker paa den søndre Side og Lægter og Tag. – *Thomas Sadelmagers* Hus er nogenledes ved Magt, mens *Niels Hansens* Gd. og *Peder Nielsens* Hus er øde og afbrudt.

Husene i *STRANDTVED* og *HEKKENFELT* er øde og afbrudte.

Den »*Baunegaard*«, som ogsaa nævnes her, maa vel være den gamle Gaard, der laa ved Bavnehøjen, det nuværende Juelsberg. Den beboedes af Hans Nielsen, men var ganske afbrudt saa nær som 18 Fag Hus, der var forfaldent, hvilket han igen haver oprejst, og 16 Fag Hus igen af nyt opsat.

– Det er saaledes i Grunden det samme trøstesløse, mørke Billede af de hærgede Egne, som Kommissionsindberetningen 1660 viste. Sorte stinkende Brandtomter, Ruiner af Gaarde, væltede Mure, hvor Bygningstømmeret er stjaalet af Soldaterne og brugt som Brændsel, Huse uden Tag, tomme Stuer og tomme Lader, faa Kreaturer i Staldene og et frodigt Tæppe af alskens onde Urter paa Agrene. En faatallig, modløs Befolkning, der foreløbig ikke evnede at tage Genoprettelsens strenge Arbejde paa sig.

*

*

Skovene.

Her som i det øvrige Land havde Skovene lidt ubeskriveligt i disse Krigsaar, thi baade Venner og Fjender huggede løs uden at spare; Skovene var jo store, der var Tømmer nok til mange Aar endnu. Og meget skulde der bruges. Mest til Brændsel i den knugende kolde Vinter, til Vagtbaalene og til Forsvarsværker.

Den store Synstorretning fra 1662, som vi ovenfor benyttede, giver ogsaa en lille Beskrivelse af den sørgelige Tilstand, Egnens Skove befandt sig i nu saa længe efter Krigen.

Vi citerer følgende:¹⁾

»Nyborrig Slodtz Enne=Mærcke Skouffue,
Diurhaffuen, befindis at vere huggen 5250 Staber [d. e.
Stubbe] aff Eeg och bøyg, befandtes ligendis Intet.
Borgerskoff²⁾), er huggen 440 staber, befandtes lig=
gendis Intet.

Laagaardtz bierg, findis huggen 20 stabber,
Øen³⁾), befandtes der aff, som Siuntes aff fienderne at
være afhugget och forbrentt, – 1500 Stabber,
Noch 500 gammel staber, som I fordom tider
er afhuggen, her for uden befandtis liggendis
paa Stederne 99 Les wed,

I Schemarchen befandtis at were huggen 500 staber,
liggendis paa stederne 16 Les wed,

I haffue löcke Wenge befantis at were huggen 300
stabber, liggende paa stederne 20 Les wed.

Dues Wenge, 60 stabber, liggende paa steden 10
Les wed.

Bønder Skouffs Parter, Reigstrup Skouff befandtes
huggen 350 Stabber, liggendis sammesteds 16
Les wed.

Auffnsleff shouff 40 stabber och 5 Les wed liggende
paa steden,

Och udj hiulby wenge, befandtes huggen 20 stabber
och liggendis samme stedt 6 Les wed.«

1) Vind. Herreds Tingbog 1662–63, S. 124 ff., 10. Sept. 1662.

2) I en anden Synsforretning fra 1661 skildres, hvorledes
først Fjenden fældede løs i Borgerskoven og de andre Skove,
som nu hører til Juelsberg, og siden kom det frygtelige Storm-
vejr i Begyndelsen af 1661. Der nævnes i Borgerskoven 130
nedblæste Træer = 60 Læs, og i Havelykken 34 Træer = 90 Læs.

3) Naar der her tales om Skovene paa »Øen«, maa Skoven
ved Slipshavn sikkert være medregnet. Om den hedder det et
andet Sted, at Fjenden havde fældet over 1200 Træer, og »ikkun
nogle gamle Stumper staa tilbage«.

— Ogsaa de Smaaskove, som hørte til Bøndergaardene, var ilde medhandlede. — I Tingbogen beskrives $\frac{6}{3}$ 1661 den Halvgaard i *Bovense*, som Hans Ibsen iboede. Laden er aldeles nedbrændt og øde, thi Svenskerne stak Ild paa den, da deres Armé stod paa anden Dag ved Bovense, før Slaget stod for Nyborg. Stuehuset er ved at vælte, og ingen kan deri bo, inden det bliver bygget op af nyt. Gaardens tiliggende Skov, som før var eragtet til 2 Svins Olden, bestaar nu ikkun af 4—5 gamle Stubbe uden Top, som kun kan bruges til at bage ved. —

— — —

Krigen var endt. Freden var sluttet. Den sidste svenske Soldat havde forladt Danmark. Men endnu i mange Aar smærtede de dybe Saar, Krigen havde slaaet, endnu i mange Aar sukkede et fattigt, udplyndret Folk under dens Følger. Nu blev det den unge Enevældes vigtigste Opgave at hele Krigens Saar; derpaa skulde dens Kraft kendes.

